

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KEMAL SAYAR

Olmak Cesareti

Kemal Sayar Kitapları

OLMAK CESARETİ

Kemal Sayar

OLMAK CESARETİ

Kemal Sayar

TİMAŞ YAYINLARI 12238
Kemal Sayar Kitaplığı 17

YAYIN YÖNETMENİ
Emine Eroğlu

EDITÖR
Seval Akbıyık
Metin Karabaşoğlu

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
İz Yayınları, İstanbul

2-3. BASKI
Karakalem Yayınları, İstanbul

4. BASKI
Şubat 2010, İstanbul

ISBN
978-605-114-164-0

TİMAŞ YAYINLARI
Alayköşku Caddesi, No:11, Cağaloğlu, İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24 Faks: (0212) 512 40 00

www.timas.com.tr
timas@timas.com.tr

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

KEMAL SAYAR

1966 yılında Ordu'da dünyaya gelen Kemal Sayar, ilk ve orta öğrenimini Zonguldak Hisarönü 27 Mayıs İlkokulu'nda ve Eskişehir Anadolu Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1989 yılında Hacettepe Üniversitesi (İngilizce) Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. 1989-1995 yılları arasında Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'nda uzmanlık eğitimine devam etti. Ardından Vakıf Gureba Eğitim Hastanesi ve Çorlu Asker Hastanesi'nde psikiyatri uzmanı unvanıyla görev yaptı. 2000 yılında psikiyatri doçenti oldu. 2000-2004 yılları arasında KTÜ Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak bulundu. Çeşitli ulusal ve uluslararası dergilerde danışmanlık ve hakemlik yaptı. Psikiyatri konulu çok sayıda kongre ve sempozyumda düzenleyici ve konuşmacı olarak yer aldı. 2002 yılında, Kanada Mc Gill Üniversitesi Transkültürel Psikiyatri Bölümü'nde konuk öğretim üyesi olarak çalıştı. Bakırköy ve Erenköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Hastanelerinde klinik şefliği görevlerini yürüttü. 2008 yılında psikiyatri profesörü oldu. Halen Fatih Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışıyor ve klinik pratiğini özel ofisinde sürdürüyor.

Yayınlanmış Kitapları:

Her Şeyin Bir Anlamı Var
Yavaşla
Merhamet
Ruh Hali
Sufi Psikolojisi
Kendine İyi Bak
Olmak Cesareti
Kalbin Direnişi
Hüzün Hastalığı
Özgürlüğün Baş Dönmesi
Ruhun Labirentleri
Psikiyatri ve Kültür
Kültür ve Ruh Sağlığı
Antipsikiyatri (M.H. Türkçapar ile birlikte)
Bir Bilim Olarak Psikiyatri (Erol Göka ile birlikte)
Sana Ruhtan Soruyorlar
Oroyol Uykusu
Hızır ve Roza
İki Güneş Arasında
Ricat

İÇİNDEKİLER

Önsöz / 9

Dördüncü Baskıya Önsöz / 11

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATIN TAM ORTASINDA

Bağlanma ihtiyacı / 15

Ben ve sen / 20

Sohbetin ihya edilmesi / 24

Olmak cesareti / 27

Toplumun hadım edilmesi / 30

Gerçekliğin kaybı / 33

Hayata savaş açamayız / 35

Mevsimlerin insana yaptığı fenalıklar / 39

Ey ağız tadını bozan ölüm! / 42

Ölüme gidip gelmek / 45

İKİNCİ BÖLÜM

SINIRLARI ZORLAMAK

Aşk için bir şeyler yap / 51

Tarihi değiştirebilirsin ! 54

Sınırları zorlayan psikoloji / 57

Kaosta hayat vardır / 61

Schrödinger'in kedisi / 65

Deha ve delilik / 69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OLGULARIN DİLİ

Kapanmaz yağmurun açtığı yaralar çocuklarda / 75

Şehrin insanı ne âlemde? / 81

Ergenlik sorunları: kurmaca mı, gerçek mi? / 89

Medyanın ruhunu okumak / 94

Uğultu değirmeni / 99

Baba katilliği / 102

Jean çarpması / 104

Çaya methiye / 107

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TIBBIN İÇİNDEN TIBBIN ÖTESİNE

İktidar ve tıp / 113

İrkçilik ve psikiyatri / 117

Biyolojinin krallığı / 123

Gen savaşları / 134

Dolly kuzu / 138

Sara ve edebiyat / 142

“Bir saka, kırbasını doldurmuş giderken önde başka bir saka gördü. Elinde su kırbası olduğu halde koşarak ona yetişti, bir parçacık su istedi. Öndeki saka ‘A şaşkın, sende de aynısı var; güzelce içsene’ dedi. Diğer saka cevap verdi: ‘A akıllı, sen bana bir parçacık su ver. Çünkü ben kendi suyumdan bıktım!’”

M. Ferideddin Attar

ÖNSÖZ

Elinizde tuttuğunuz kitabın başlığı, Paul Tillich'in *The Courage To Be* (1952) adlı artık klasikleşmiş eserinden 'çalıntı'dır ve müellif 'çaldımsa da miri malı çaldım' diyebilece kadar pişkindir. Bu kitabı oluşturan denemeler, farklı sularda seyrediyor gibi görünse de, sonunda aynı okyanusta buluşan ırmaklar gibi, bir menzile akmaktadır. Bu satırlarda gündelik hayatın ve etrafımızda olup bitenlerin bir psikolojik okuması yanında, popüler bilim yazılarına da rastlayacaksınız, güncel değinilere de. Kimi yazıları kolaylıkla okuyup geçecek, kimilerinin üzerinde ise, umulur ki, düşünme zarureti hissedeceksiniz.

Elinizde tuttuğunuz kitabı oluşturan yazılar, bilim dergilerinden günlük gazetelere dek, çeşitli vasatlarda yayınlandı. Yazılar arasında bir üslup birliği arayan okuyucu sukût-u hayale uğrarsa, müellif anlaşılabilir olmak için üsluptan feragat ettiğini ilan etmeye hazırdır.

Bir kitapta buluşmak aynı kırbadan su içmek gibidir: Seninle konuşmak, seni anlamak ve sana kendimi anlatmak istiyorum. Suyum var, ama sadece bir çift söz edebilmek için senin suyundan istiyorum.

Müellif, sosyolojik bakışın toptancılığına karşı, insanın iç dünyasını da hesaba katan, insan tekinin öneminden hareket eden bir bakışın toplumsal olayları yorumlamada bize rehberlik edebileceği fikrindedir. Bu kitabın ana gövdesini oluşturan ‘okuma’lar, yaşadığımız günlere insan ruhundan bir pencere açmayı denemektedir.

İyi yazılar biraz da iyi eleştirmenlerin korkusuyla yazılır. Bu kitapta daha iyi bulacağınız yazılar varsa, bunda hayat arkadaşımın şedid ama isabetli eleştirilerinin payı vardır.

Bu kitabı sözün kudretine hâlâ inanan safdil insanlara ithaf ediyorum. Şükür ki onlar var.

Kemal Sayar
İstanbul, Eylül 1997

DÖRDÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

Aradan geçen onüç yıldan sonra, bu kitabın özgün haliindeki savaşçı havayı tadil etme gereği duyuyorum. Bu yüzden *Olmak Cesareti*'nin bu gözden geçirilmiş baskısı, karşınıza 'hafiflemiş' olarak çıkıyor. Bu kitabı oluşturan yazıların bir kısmı, siyasete dipçik gölgesinin düştüğü zamanlarda yazılmıştı ve bir itirazı seslendiriyordu. Dipçiğin gölge boyu kısalmış olsa da bu mesele Türkiye siyasetini ilgilendirmeye devam ediyor. Ne ki ben, aradan geçen zaman içinde çok keskin bir taraftarlığın, oynanmak istenen oyunun bir parçası olmak anlamına geldiğini düşünüyorum. Yazmaya başladığım ilk günden itibaren yekvücut ve yekruh bir Türkiye düşünür kuran, bu millet üzerinde oynanan 'ayır / buyur' tarzı kutuplaştırma siyasetlerine başkaldıran birisi olageldim. Sözümü sakınarak söylüyorsam, bu ülke üzerinde yaşayan kimseyi incitmeye niyetli olmadığımdandır. Biz, birbirini anlayabilecek, birbirini dinleyebilecek bir insanlar topluluğuyuz. Tuhaf gelecek, ama pek çok insanın aksine, ben yaşlandıkça daha bir iyimserleşiyorum. Dünyaya ve ülkeme dair umutlarımı çoğaltıyorum.

Olmak Cesareti'nin bu yeni baskısı, zamana mağlup olmayacağını ümit ettiğimiz yazılardan oluşuyor. Bu yazıla-

rın temel duygusunun ümit olduğunu düşünüyorum. İnsanı çaresizleştiren ve o ölçüde edilgenleştiren ‘establishment/kurulu düzen’in karşısında, sadece irademizle sesimizi yükseltebiliriz. Bir insan çok şey demektir. İnsan düşünür, hisseder, hayal eder ve nihayet dönüştürür. İnsan ancak ‘aşk ve irade’yle olan biteni değiştirebilir, bozulmuş olanı onarabilir. İşte bu yazılarda bireysel varoluşundan toplumsal sahaya dek, iradenin izlerini süren insana bir çağrı var.

Ve nihayet, insanı aşka ve iradeye, yani ki olmak cesaretine çağıran o asıl çağırıcı yankılayabiliyorsam, sözümün bir değeri var.

Kemal Sayar
İstanbul, Ocak 2010

Birinci Bölüm

HAYATIN TAM ORTASINDA

Bağlanma İhtiyacı

Başımızı kaldırıp
evin penceresinden
bakmaya cesaret
ettiğimiz gün,
içimizde yeni bir
kıvılcım ateşlenecek.
Çocuk, kendisini
evin emniyetiyle
teselli edenlerin
aslında onu bir
zindana
hapsedenler
olduğunu fark
edecek. Kendisine
güvendiğinde
yürüyüp gidecek...

İnsan bu dünyada var olduğu
sürece, etrafında bir güvenlik çem-
beri olsun, âsûde bir bahçe içinde,
belalardan uzak yaşasın ister. Oysa
bu bahçe, dış dünyanın moğolları-
nın talanına uğrar çoğu kez. Kendi-
miz için çizdiğimiz güvenlik sınırları
alt üst edilir.

Agresyon, yani saldırganlık, bir
yönüyle bu güvenlik alanı ihlalle-
rinden kaynaklanır: “Sen benim
bahçeme girersen, ben de sana sal-
dırırım.” Bowlby ise, saldırganlığın
kökünde ‘güvensiz bağlanma’yı bu-
lur. Güvensiz ya da kaygılı bağlan-
ma, dış dünyanın belalarından ko-
runmak isteyen, ancak bu güvenliği
elde edemediği için sevgi nesnesine
tereddütlü biçimde bağlanan çocu-
ğun durumudur. Bebekler, yaşam-
larının ilk aylarından başlayarak
anneleriyle duygusal bir bağ ku-
rarlar. Anne babaları evden ayrılır-
ken ağlayan çocuklara sıklıkla rast-
larız. Anne yahut babaya, ona sevgi
ve şefkat veren her kimse ona bağ-

lanma, bebeğin güvenlik arayışının bir ürünüdür. Bebekler, belleklerinin ve bilişsel işlevlerinin gelişmesiyle yabancı ve farklı olanı ayırt etmeye başladıklarında, anne-babalarından ayrı kalmayı protesto edeceklerdir. Yabancı olan, güvensizliğin simgesidir ve ondan sığınılacak yer, ana kucağıdır. İşte çocuklarda ruhsal gelişimin kilometre taşlarından birisi budur: Annenin, kendisine ihtiyaç duyulduğunda bebeğinin yanında olması. Eğer bağlanma çocuk için güvenli bir ortam sağlarsa, yani çocuk, annenin kendisini hayal kırıklığına uğratmayacağını ve ona ihtiyacını duyurduğunda annesini yanına bulacağını peşinen bilirse, artık kısa süreli ayrılıklara da tepki vermez. Nasıl olsa anne geri dönecektir.

İşte bu emniyet duygusu, yetişkin hayatımızdaki ruhsal olgunluğu da tayin eden önemli bir unsurdur. Öte yanda, sevgi ve şefkatin kaynağı olan kişinin ihtiyaç duyulduğunda orada olmaması, bir kayıp ve yas tutumunu beraberinde getirebilir. Kaybedilen nesneyi geri getirmeye dönük her teşebbüs akım kalırsa, öfke ve umutsuzluk sökün eder. Oysa dünya, her ne bedelle olursa olsun anlamlı bulduğumuz bir şekle şemaile sokulmalıdır. Dış dünyanın tekinsizliği telafi edilmeli, sevilen nesne kem gözlerden sakınılmalıdır.

Toplumlar da güvenlik sorunlarıyla değişik savunma biçimlerini kullanarak başa çıkarlar. Nasıl bağlanma bir çocuğun sağlıklı gelişimi için elzemse, toplumlar da stres dönemlerinde bağlanma ihtiyacını kuvvetle hissederler. Çocukta kişiliğin gelişimini etkileyen bağlanma yaşantısı, hem kültürün bir ürünü hem de o kültürün bir sonraki nesilde nasıl üretileceğinin belirleyicisidir. Yani, bağlanma yaşantısıyla hem bir bağlanma kültürü oluşur, hem de düzen, otorite, güvenlik ve kontrol fikirlerini ne şekilde tevarüs edeceğimiz belirlenmiş olur. Eşitsizliğin hükümferma olduğu bir toplumda güvenlik için yarışılır. Güvenlik, zenginlerin elde et-

tiği bir mal olurken, güvensizlik, toplumun kenarlarına itilir ve böylece fukara, ister istemez güvensizlik halkasının içinde kalır.

Bowlby'nin, erken çocukluk yaşamını açıklamak için geliştirdiği ve annenin çocuğun yaşamının ilk üç yılında onun yanında olması gerektiğini söylediği için —daha sonraları— anneyi eve hapsettiği gerekçesiyle feministlerin hücumlarına maruz kalan 'bağlanma teorisi'nin, Türkiye'de gündelik siyaseti incelemek için elverişli bir metafor olduğunu düşünüyorum. Türk siyasî hayatında siyasî parti liderlerinin ana-baba-bacı gibi aile vurgulu rollere soyunmaları da işimi kolaylaştırıyor. İşimi kolaylaştıran bir başka gerçek de, söz konusu kimlikleri kolaylıkla benimseyen kişilerin siyaset sahnesinden kolaylıkla çekilmemeleri ve ebeveynlik vazifelerini sonuna kadar deruhte etmeye çalışmaları. Duygusal gelişimi durdurulmuş bir toplum, bu insanlarla olan münasebetlerinde çocuk rolünü kolaylıkla benimsiyor: Geçtiğimiz on yıllarda siyasete gölgesini düşüren "Kurtar bizi baba!" çılgınlıklarını hatırlayınız. Siyasî figürler bu ülkede bu kadar zamana mukavim bir portre çiziyorsa, bağlanmamızın kudretini yabana atmamak gerek. Onlar oturdukları koltuğa yapışıyor, biz de onlara. İnsanların önceki yüzyıllarda bağlanma ihtiyaçlarını karşılayan saltanat, kılık değiştirmiş biçimde devam ediyor.

Gerçekten de, güçlü bir otorite figürü insanlara emniyet duygusu verir. Neredeyse tüm-güçlü, yani kâdir-i mutlak (*omnipotent*) olduğuna inanılan bir lider, bağlılarının da özdeşleşme yoluyla kendilerini güçlü hissetmelerini sağlar. Adına karizma denilen şey, söz konusu kişinin etrafında bir güç hâlesinin üretilmesinden başka bir şey olmasa gerek. Yine de, otorite figürlerinin yerini, babalığın içini daha kuvvetli bir biçimde dolduran 'daha otoriter' kişiler aldığında sesimiz çıkmaz. Bilakis, bundan ziyadesiyle memnun olan

kişiler çıkar aramızdan. Taksim Meydanı'nda birkaç kişiyi sallandırmak için sabırsızlıkla bekleyen bu kişiler, ebeveynlerinin çatık kaşlı olmasından özel bir haz duyarlar.

Duygusal gelişimi durdurulmuş bir toplum olduğumuzu söylemek, güvenlik duygumuzu hâlâ bizim dışımızdaki bağlanma nesnelerinden devşirdiğimiz anlamına gelir. Her şeyin yolunda gideceği ve bir aksilik yaşanmayacağı yolundaki olumlu algı, bir bilişsel tahrifata kurban gitmiş, onun yerini her an bir aksiliğin olabileceği yolunda bir güvensizlik duygusu almıştır. Son birkaç yüzyılını sürekli travmalarla geçirmiş bir millet için bu çok yadırganacak bir durum olmasa gerektir. Siyasî arenada aşına yüzlerin varlığı ve bizim onlarla on yıllara yayılan duygusal münasebetimiz, işlerin yolunda gittiğini, ufak tefek tökezlemelere rağmen asayişin berkemal olduğunu hissettirir bize. Anamız, babamız, bacımız hâlâ yerlerindeyse biz de çok şükür yerimizdeyizdir.

Bu mahviyetkârlık duygusunun, tarihsel bir karşılığı olmakla birlikte, modern dünyanın rasyonel zemininde evlâd ü iyâli zor, hatta komik duruma düşürdüğünü kabul etmek mecburiyetindeyiz. Biz de bir bebeğin annesine duyduğu aşkla siyaset liderlerine bağlanıyoruz, lakin istediğimiz şefkati yeterince bulduğumuz söylenemez. Bu durumda, bir bağlanma türü olarak 'kaygılı bağlanma,' durumumuzu daha iyi açıklıyor sanki. Bizimkisi bir tek taraflı aşk hali; başımız sıkıştığında, daraldığımızda, ümit ettiğimiz şefkati ebeveynlerimizden kolaylıkla bulamayabiliriz. Hatta, şefkat beklerken suratımıza okkalı bir şamarın isabet ettiği de çokça olmuştur.

Ana-babalarımız hayırsız olduğu için güvenli bir bağlanma geliştiremiyoruz; acıktığımızda, susadığımızda, canımız yandığında ağlaşıp duruyoruz, ama onlar işi, sesimizi duymazlığa veriyorlar. Biz yine de karşılıksız bir aşkla onla-

rı sevmeye devam ediyoruz. Çünkü onları görüş mesafemizde tutmak, bir gün başımız çok sıkıştığında yardımımıza gelecekleri duygusunu da elde tutmamıza yarıyor.

Halbuki, evin dışına bir adım atabilsek, mahallenin hiç de o kadar tehlikeli olmadığını fark edeceğiz. Bir büyüyebilsek, kendi aklımızın bize yetebileceğini idrak edeceğiz.

Başımızı kaldırıp evin penceresinden bakmaya cesaret ettiğimiz gün, içimizde yeni bir kıvılcım ateşlenecek. Çocuk, kendisini evin emniyetiyle teselli edenlerin aslında onu bir zindana hapsedenler olduğunu fark edecek. Kendisine inandığında, kendisine güvendiğinde yürüyüp gidecek...

Ben ve Sen

Basın-yayın
organlarından
üzerimize sıçratılan
sahte aidiyetler
içimizdeki derin
yarayı iyileştirmiyor:
Birbirimize hoşça
bakabileceğimiz
daha güçlü ve
sahih bir aidiyete
ihtiyacımız var.
Benim sende
dirileceğim, senin
bende dirileceğin
bir aidiyete...

Doğmak bir örselenmeye uğramaktır. Ana rahmine gömülmüş, emniyet içindeki varlık birdenbire hayatla karşılaşır. Doğum bu yüzden, o huzur ve emniyetten kopuşu simgeler. Büyüdükçe yalnızlaşırız. Büyümek, kişinin kendi ayakları üzerinde durması demektir; kendisine güvenmek, ayrılığa ve bir başınalığa katlanmak demektir. Büyüdükçe, insanlar arasındaki sınırları ayırımsamaya başlarız: Ben nerede bitiyorum, o nerede başlıyor? Çocuk büyüdükçe yalnızlığının farkına varır, anne babasının bir uzantısı değil de onlardan apayrı bir varlık olduğunu acıyla fark eder. Bireysel eylemin imkân ve sorumluluklarıyla yüzleşmek, korkuyla yüzleşmek demektir. Dünya karşısında çaresiz ve güçsüz kalma ihtimali her zaman mevcuttur. Bir sabah, dilini anlamadığınız ve simgelerini çözemediğiniz insanların yaşadığı bir şehirde uyanmak gibidir bu. Başınız sıkıştığında, bir belaya uğ-

radığınızda kimden ve nasıl yardım isteyeceksiniz? İşte evde olmak o yüzden çok güzeldir. Eve aşinasınız, orada sizi şaşırtan, kaygılandıran bir şey yok. İnsan büyüdükçe yalnızlaşır. Diğer insanlarla olan münasebetlerimiz, birleşme ve ayrılma tahterevallisinde bir denge, bir kıvam bulmak zorundadır.

“Başlangıçta ilişki vardı” diyor Martin Buber. Hemcinsleriyle ilişki kurma arzusu, insanın içsel ve ‘verili’ bir özlemidir. “Ana rahminde herkes bilir ki kâinatın bir parçasıdır o; oysa doğumla bunu unuttur.” Çocuk temasa muhtaçtır; önce dokunsal, sonra sözel temasa. ‘Ben’i bilmez çocuk, dünyayı bir ilişki olmaksızın anlamlandıramaz.

İki tür ilişki kurar insan Buber’e göre: ben-sen ve ben-o. Ben-o bir kişi ve bir alet arasındaki ilişkidir, işlevseldir, özne ve nesne arasında, karşılıklılık göstermeyen ilişkidir. Oysa ben-sen ilişkisi tarafların birbirini tam olarak yaşantıladıkları karşılıklı bir ilişkidir. Burada ‘öteki’yle ilişki kuran ben yoktur, ben göze çarpmaz; yalnızca ben ve sen vardır. ‘Ben’i biçimlendiren, ilişkinin ta kendisidir. Her bir senle ve ilişkinin her bir anında yeni bir ben oluşur. O söz konusu olduğunda (bu bir alet ya da alet derekesine düşürülen bir kişidir) uzaktan bakabilir ben; onu inceleyebilir, kategorize edebilir, yargılayabilir, şeylerin düzeninde onu bir yere oturtabilir. Oysa ben-sen ilişkisi benim varlığı tam olarak rıttığım bir ilişkidir. Bir hesapla, önyargıyla kurmam bu ilişkiyi. Seni dinlerim, sana kalbimi açarım ve böylece varlığımı, benliğimi anlamlandırırım.

Bir cemaate, bir dünya görüşüne, bir dine, bir aileye, bir ülkeye ait olmayı hepimiz isteriz. Modernite tecrübesi bireysel özgürlüğü, yani kişinin kendi hayatını ve kimliğini özgürce yaşayabilmesini temel düsturlarından birisi olarak vazetse de ait olma duygusunun önüne geçemez. Aidiyetin bize sağladığı emniyeti ikame edebileceğimiz ne vardır ki şunun şurasında? Aidiyet sadece belirli bir topluluğa üye olma

duygusu değildir; o, kendine mahsus bir anlama ve anlaşılma duygusudur. Aynı lisanı konuştuğum insanların arasında rahat ve huzur içinde olmamdan daha tabii ne olabilir? Ait olduğum topluluk dünyayı benim anlayabileceğim şekilde anlamlandırır ve benim sözlerimi, onun ötesinde, o sözlerle neyi kastettiğimi anlar. Bu beni rahatlatır. Çünkü, dünyayı anlamlandırma biçimim ait olduğum topluluk tarafından onaylanmaktadır. Yalnız ve biçare değilim, benim gibi düşünenler olduğuna göre, yanılma ihtimalim de az. Üstelik bu dünyada en çok ihtiyaç duyduğum şeyi gerçekleştiriyorum, diğer insanlarla ilişki kuruyorum, yaşadığımı, var olduğumu onaylatıyorum.

Hepimiz içinde yaşadığımız dünyada ben-sen ilişkisi kurmak, sahici ve sağlam insan ilişkileri geliştirmek isteriz. Yani, ait olduğumuz, kendimizi ait hissettiğimiz yeri sevmek ihtiyacı duyarız.

Türkiye’de görünür siyaset, aidiyet sorununa verilen cevaplar etrafında cereyan ediyor. Bu toplumun yüzyıllar boyunca emniyet duygusunu devşirdiği, gerçek bir ben-sen ilişkisi üretmiş bir gelenek mi aidiyet ihtiyacımıza cevap verecek, yoksa toplumda estirilen kutuplaşmalardan anlaşıldığı kadarıyla ben-o ilişkisini benimseyen modernist temayüller mi? Hangi aidiyet etrafında toplanırsak sahici insan ilişkileri geliştirebiliriz?

Diyalog, karşımızdakine kendimizi bütün kalbimizle açmaktır. Tekemmül etmiş sevgi iki insanı birleştirir, ama onlar yine de iki ayrı insan olarak kalmaya devam ederler. Bugün yaşadığımız ülkenin kimi insanları birbirine sağır gibi duruyor, her toplumsal kesim kendisine göre bir ‘öteki’ tanımlıyorsa, müsamahanın toprağına yabancılaşmışız demektir.

Buber’in kastettiği anlamda bir ben-sen ilişkisini toplumumuzu kamplara ayırarak, bir toplumsal kesimi kendimi-

ze düşman ilan ederek yakalayamayacağımız açıktır. Bu toplumu yüzyıllardır bir arada tutan değerleri aidiyet sorusuna verilen cevap şıklarından kazımak mümkün değildir ve böylesi bir teşebbüs ma'şerî vicdanı yaralar.

Evimizde kendimizi mutlu hissetmeye mecburuz. Basın-yayın organlarından üzerimize sıçratılan sahte aidiyetler (bir futbol takımı taraftarlığı vb.) içimizdeki derin yarayı iyileştirmiyor: Birbirimize hoşça bakabileceğimiz daha güçlü ve sahil bir aidiyete ihtiyacımız var.

Benim sende dirileceğim, senin bende dirileceğin bir aidiyete...

Sohbetin İhya Edilmesi

Sohbet ancak
diğergâmlığı
yücelten,
narsisizmi kınayan
bir kültürde zemin
bulabilir. Çünkü o,
konuşmanın yanı
sıra susmayı da
gerektirir. Karşılıklı
konuşma ya da
sohbet bana ve
ona bir 'evindelik
duygusu' verir:
Ötekini kendi
kalbime buyur
etmek beni
rahatlatır.

İnsan insanın aynasıdır. Kendi-
mi bir başkasıyla kurduğum iliş-
kide görürüm. Hayatın 'kökten
yalnızlığı'na karşı durmak için öte-
kiyle aramda mânâlı bir ilişki kur-
mak isterim. Ona ruhumu açmak
ve onun tarafından anlaşılacak,
hatta özümsemek isterim. Kim
olduğumu, dünyadaki yerimi bi-
raz da ona bakarak yordamaya ça-
lışırım. Bunun için de dile müraca-
at ederim. Dil, aramızı bulur ya da
bizi birbirimize düşman kılar.

Oysa dil bana doğuştan veri-
li değildir, onu hayatın ilk yılların-
da edinirim. Peki, dille tanışma-
dan önce bir düşünce dünyam yok
muydu?

Lacan'a göre dil, bizi gerçek ola-
na, 'hakikat'e, ilksel tecrübeye ya-
bancılaştırır. Bilinçli varlığımız ile
bastırılmış/bilinçdışına itilmiş var-
lığımız arasında bir perde gerer: Dil-
le birlikte kendimiz hakkında edin-
diğimiz bilgi değişime uğrar ve 'öte-
kinin söylemi'ne ayarlanır. Yani,

insanoğlunun dilden önce bir düşünce ve ruh dünyası vardır ve bu dünya, dil marifetiyle köklü bir dönüşüm geçirir.

Yazı ne kadar yalnızlaştırıcı ve yalıtıcı ise, söz o kadar top-
layıcı ve birleştiricidir. Sözlü kültür geleneğinden gelen top-
lumlar sadakat ve adanmışlığı erdem sayarlar. Söz, kalpten
kalbe çarparak büyür, gücünü etkileşimden ve hemhal oluş-
tan alır. Karşılıklı konuşma ya da sohbet bana ve ona bir
'evindelik duygusu' verir: Ötekini kendi kalbime buyur et-
mek beni rahatlatır. O bana misafir olup beni zenginleştirir-
irken, ben de onun misafiri olurum. Ona bir şeyler ekleye-
rek, onun bir parçası olarak bu konuşmadan ayrılırım. Daha
önce bu dünyada birbirimiz için bir anlam ifade etmeyen
varlıklarımız, artık birbirimizden izler taşır. Kendimizi artık
o izle birlikte tanımlar ve dünya serüveninde yalnız olmadı-
ğımızı, hayat hikâyemizin bir başkasının hayat hikâyesiyle
buluştuğunu ayırırız. Dille karşılaştıktan sonra bebeğin
bilme biçiminin dönüşüme uğraması gibi, biz de dil mari-
fetiyle öteki insana ulaştığımızda, iç dünyamız farklı bir yö-
rüngeye oturur.

Sohbet, bu anlamıyla, yaşadığımız ülkenin kültür ve ta-
rihinin diri tutulması demektir. Benzer bir şekilde, o kültür
ve tarih de sohbet yoluyla bizi diri tutar.

Modernitenin yalnızlaştırıcı tecrübesine, şehir insanının
bir yaşayan ölüye dönüşmesine, ilişkisizliğe panzehir olarak
sohbet, kırılan kolumu kanadımı iyileştirir ve bana diren-
me gücü verir. Sohbet ancak diğergâmlığı yücelten, narsi-
sisizmi kınayan bir kültürde zemin bulabilir: Çünkü o, ko-
nuşmanın yanı sıra susmayı da gerektirir. Susma, yani kar-
şıdakilerin sözlerine kalbini açma; susma, yani muhatabını
dinleme, geri plana düşme, onu anlama ve onunla hemhal
olma cehdi ister sohbet. Kendi benliğinin uğultusu dışında-
ki tüm seslere kulak tıkayanların, sohbet meclisinde yerle-
ri yoktur. Netice itibarıyla, sohbet bir ortak dil arayışıdır ve
ona verilen gönül cemeği sonunda kullanılan dili de zengin-
leştirir, renklendirir:.

Sohbet feyiz verir, varlığı bereketlendirir. Sohbet halkaları yüzyıllar boyunca insanlar için bir irfan sofrası olmuş, ruhî ve zihnî tekâmül için okul vazifesi görmüştür. İlksel tecrübe kavramını psikolojinin zindanından azat edersek, şunu da söyleyebiliriz: Lacancı görüşün öne sürdüğünün aksine, dil, sohbetle birlikte insanı ilksel tecrübeyle buluşturan, yabancılaşmanın bağlarını kıran bir işlev kazanır. Kastettiğimiz ilksel tecrübe Elest Bezminde bir ağızdan verilen cevaptan başkası değildir. Sohbet bize Elest Bezmindeki duygudaşlığın kapılarını aralar. Bu dünyada maceramız ortak ve hepimiz bu yolculukta birbirimize kardeş, yoldaş ve akrabayız.

Modern tecrübe, sohbet halkalarını da darmadağın etme davasındadır. Zenginle fakir, işçi ile patron, öğretmen ile öğrenci aynı irfan meclisinde buluşmuyor artık. Ruh akrabalığı yerini rütbedaşlığa bırakmış durumda. Sohbet ise ‘geyik muhabbeti’ne. Sohbet için muhabbetinin sözünü duymak gerekir, insan olmak gerekir:

*“ârifin her bir sözünü duymaya insan gerek /
bu cihanda sanmanız hayvân olan anlar bizi /
ey niyazi katremiz deryâya saldık biz bugün /
katre nice anlasın ummân olan anlar bizi.”*

Hâsılı, insan olmak karşıdakini duymaktır, kalbin dost karşısında infilak ve inkılâba hazır olması halidir.

Tek tip insan projesine karşı sohbet halkalarını diriltmek gerekiyor. Her birimizin, diğerinin yüzünden ve kalbinden kendi macerasını okuduğu; her insanın, bir diğerinin talebesi olduğu irfan sofralarını evlerimize ve gönüllerimize yaymamız gerekiyor.

Sohbetin ihyası aşk ve muhabbet mesleğinin ihyası demektir, bu toprakların tarihine sahip çıkmak demektir. Ancak varlığından ve rütbelerinden soyunup üryan olanların kabul edileceği bir meslektir bu; fena gülzarına bülbül olanların değil.

Olmak Cesareti

Olmak, cesaret
ister. İçimizdeki
boşluktan aşağıya
bakabilme cesareti.
Muhakkak ki
başımız dönecektir.
Sendelersek
uçurumdan
aşağı gideceğiz.
Ama bakmazsak
hiçbir zaman
öğrenemeyeceğiz
orada ne olduğunu;
bizi bekleyen, bizi
biz yapan şeyi.

Yaşamak yorulmaktır. İnanmak
cesaret ister: Olmak cesareti. Yola
çıkma, Kierkegaard'ın dediği gibi,
kaygıyı çoğaltmaktır, yola çıkma-
maksı kişinin kendi benliğini yitir-
mesi. Yola çıkma kendinin farkına
varmaktır, kendini bilme çabasıdır.
Kişi kendisiyle yüzleşmekten mut-
lu olmaz, farkındalık kaygıyı çoğal-
tır. Ama kaygıların başı anlamsızlık
kaygısıdır. Bütün anlamları anlam-
landıran bir anlam isteriz; bu dün-
yadaki varoluşumuzu açıklamak,
deryalar içre bir katre olmanın da-
yanılmaz uçuculuğunu gidermek
isteriz. Kolay mıdır milyarlarca
canlıdan biri olmak ve yine de bi-
ricikliğimize inanmak? Üstelik, bu
hayatın bir sonu olduğunu ve bir
gün herkes gibi toprağın altındaki
o serinliğe uzanacağımızı da biliriz.
Her geçen gün, ölüme bir gün daha
yakınızdır. Kolay mıdır bu gerçikle
baş etmek? Kolay değildir elbet ve
bu yüzden yiğitlerin mesleğidir 'öl-
meden evvel ölmek.'

Olmak, cesaret ister. Kaygıyla yüzleşmek cesareti. Kimileri nevrozun koruyucu gölgesine sığınır. Oysa nevroz, Paul Tillich'in harikulade ifadesiyle, 'yokluktan (*nonbeing*) kaçmak için varlığı (*being*) inkâr etmektir.' Kimileri kolektif nevrozlarda arar saadeti; futbol maçları bir karnavala dönüşür, siyaset bir gölge oyununa. O gölge oyununda, bir bakarız, biz de birer Hacivat ya da Karagöz oluvermişiz. Olmak, cesaret ister. İçimizdeki boşluktan aşağıya bakabilme cesareti. Muhakkak ki başımız dönecektir. Sendelersek uçurumdan aşağı gideceğiz. Ama bakmazsak hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz orada ne olduğunu; bizi bekleyen, bizi biz yapan şeyi.

Kaygı, insanoğlunun kendi varlığına yahut varlığıyla özdeşleştirdiği değerlere yönelik bir tehlikeye verdiği cevaptır. İnsan, kendisine zarar vermesi muhtemel bir şeyle boğuşurken korkar, ancak bu şey onun tüm varlığını tehdit eder hale geldiğinde kaygıya kapılır. Kaygı bizi kalbimizden vurur. Bizi biz yapan değerler, benliklerimizin kendisi veya bu dünyadaki varlığımız tehdit edildiğinde kaygı zuhur eder. İnsanın bu dünyadaki varoluşunu anlamlandıran değerler önemlidir ve onların tahrip edilmesi, bizim de insan olarak tahrip edilebileceğimiz anlamına gelir. Dünyanın pek çok yerinde ve tarihin her döneminde, hürriyet yahut inandıkları başka değerler için canlarını feda eden insanların varlığı, buna delalet eder.

Kişi, kaygıyla baş etmek için farkındalığı çoğaltmalıdır. Kendisinin farkına varmalıdır, kendi iç güçlerinden, kendi imkânlarından hız alabileceğini ve bu şekilde kaygıyla başa çıkabileceğini fark etmelidir. Ne kadar kendimizin bilincinde olursak, kaygıyla o kadar başa çıkma gücümüz olur. Kaygı, panik halini aldığı anda insanın etrafındaki gerçekliği algılamasını zorlaştırır, onu kim olduğu ve nereye gittiği soruları karşısında cevapsız bırakır. Oysa bu bir sinyaldir. Mikroplu bir hastalığa yakalanmış bedenin nasıl ateşi yükselirse,

kaygı da ruhsal aygıtımızda bir şeylerin yolunda gitmediğini gösterir. Onu gidermek için öncelikle ayırt etmek gerekir.

Bütün bunları Türkiye'ye tercüme etmek, psikolojinin naif lisanından gündelik siyasetin kaba gerçekliğine atlamak mümkün olabilir. Milletçe, uzunca bir zamandır bir kaygı döneminden geçiyoruz. Varlıklarımızın ve bizi biz yapan değerlerin tehdit altında olduğu hissine kapılıyoruz. Şükür ki, bu kaygının panik düzeyine tırmanmasını engelleyecek, tarihten intikal eden toplumsal düzeneklerimiz var. Türkiye'de değişik toplumsal kesimler, ötekini kendi varoluşuna karşı bir tehdit, onun varlığını kendi varlığının geçersizlenmesi olarak algılayabiliyor. Toplumumuz, onun genetik kodlarına savaş ilan edenlerin on yıllardır yapageldiği biçimde, 'biz ve onlar' tarzında ilkel bir yarılmanın ve acımasız bir kutuplaşmanın kurbanı kılınıyor. Biz her zaman iyilerin safındayız ve onlar güzel ülkemizi türlü kötülüklerle zehirliyor. 'Biz ve onlar' demek hoşuma gitmiyor. Kategorize etmek kolaylık sağlıyor, ama aynı gemide seyreylediğimiz gerçeğini de örtüyor. Bunu hatırdı tutarak devam edelim: Saf değiliz demek, bir şeylerin farkındayız demektir. Bir kaygı döneminden geçiyoruz, ama etrafımızda olan bitenleri, kendi içimizde olan bitenleri dikkatle izliyoruz. Böylesi dönemlerde kendi içimizdeki boşluktan aşağı bakabilmek nasıl da önem kazanıyor!

Milletçe, olmak cesaretini göstermemiz gerekiyor. Korkak davranmaya hakkımız yok. Avrupa'da totalitarizmi tırmandıran, Hitler ya da Mussolini'nin iktidarı ele geçirmesi değildi, boşluk içinde çırpınan toplumların bu kaygıyla baş etmek yerine kolektif nevroza sığınmaları, teslim olmalarıydı.

Başa dönmüş oluyoruz. Farkındalık, kaygıyı çoğaltır. Bir millet kendi eksikleriyle yüzleşmekten hoşlanmayabilir, ama farkına vardıkça, kendi eksikliklerini ve bu arada elbette kuvvetlerini tanıdıkça, o boşluğu onaracaktır. Evet, yaşamak yorulmaktır; ama bunun için güzeldir. Varolmak ve var kalmak, cesaret ister.

Toplumun Hadım Edilmesi

'Olmak cesareti'ni
şimdi değilse
ne zaman
göstereceğiz? Bugün
değilse ne zaman
'ben' diyebileceğiz?

İçinde yaşadığımız dünyada ben diyebilmek bizi rahatlatır. Enikonu anonim bir dünyadır bu; kişisel önemimizi hissedebilmek, varlığımızı anlamlı kılabilmek için, zaman zaman ben demek ihtiyacı duyarız. Kuşkusuz, ara sıra ben demekle söze sürekli ben diyerek başlamak arasında bir nitelik farkı vardır. Masum bir ihtiyaç ile marazî bir hal arasındaki farktır bu. Bu dünyada sevmeyi ve önemsenmeyi istemek her insanın hakkıdır. Ama etrafındaki dünyayı kendi ihtiyaçlarına göre kurgulamak ve onu yalnız kendi kişisel ihtiyaçlarını doyuran bir nesne olarak algılamak da psikopatoloji bahsi içinde anılmaya değer bir durumdur. İnsanın biricikliğini, önem ve değerini hissetme arzusu, yani bir kendilik duygusu, onu kendisini meydana getiren değerleri baştacı etmek yolunda bir çabaya sevk eder. Zira basın-yayın araçlarının zombileştirmeye muvaffak olamadığı insan-

lar, uğruna yaşanacak ve kimi zaman ölünecek değerleri olsun isterler. Kendiliklerini ve kişisel kimliklerini o değerler etrafında inşa ederler. O değerleri savunmak, bireysel varlığını savunmak anlamına gelir çoğu kez.

Türkiye’de yıllardır devam eden imam-hatip tartışmaları, işte bu durumla, insanların ‘ben diyebilme’ özgürlüğüyle yakından ilgili görünüyor. İnsanlar, kendi çocukları nasıl ve nerede eğitim göreceklerine kendileri karar verebilsin istiyorlar, bugüne kadar onlara kendi farklılıklarını ifade etme imkânı vermemiş bir aygıtı karşı, çocuklarının hakkını savunmak istiyorlar. Velilerin dış dünyanın belalarından görece emin buldukları ve milletin aslî değerlerine uzak düşmeyen bu okulların gördüğü talep, ideolojik hokus pokusla hasıraltı edilemez. Burada bir hadım edilme operasyonuyla karşı karşıyayız. Şu ya da bu bireyin değil, toplumun hadım edilmesi.

Toplumun hadım edilmesi derken, onun kendi hayatiyetiyle doğrudan ilgili sorunlar hakkında görüş bildirmekten geri bıraktırılmasını kastediyorum. Kendi çocuğunuzun eğitimi gibi can alıcı bir konuda dahi söz söyleyemez ve ben diyemezseniz, bütün süreçlerin sizin dışınızda, size rağmen, ceberutî bir tarzda işlemesine boyun eğmek zorunda kalırsanız, hadım edilmiş olursunuz. Zannediyorum, asıl mücadele, toplumu hadım etmek isteyen, ona neyi nasıl düşüneceğini dikte etmek isteyen cebbarlar ile ‘ben diyebilme özgürlüğü’nü savunan millet arasında cereyan etmektedir. Ülke insanlarının hadım edilmesi beraberinde bir kaygıyı getirecektir. Kaygı, içe kapanma ve kayıtsızlığa, bu da düşmanlığa, düşmanlık ise insanın insana yabancılaşmasına dönüşecektir. Milletimizin birbirinin dilinden anlamayan, kendisine yönelik her hamlede bir imha kastı sezen insan öbeklerine bölünmesi, bu topraklara yapılmış en büyük ihanet olacaktır.

Kitle eğitiminin yarar ve zararları tartışılmalıdır. Okulun toplumun geniş kesimlerine yayılması modern tarihin kilometre taşlarından biridir. Okumuşluğun ekonomik gelişmenin olmazsa olmaz şartlarından birisi olarak öne sürülmesi verimli işgücü oluşturma arzusunu doğurmuş ve okullar modern devlete hem 'aydınlanmış' bireyler, hem de verimli işgücü temin eden kurumlar halini almıştır. Ancak, eğitimin demokratikleştirilmesi, zengin ve fakir kesimler arasındaki maddî uçurumu gidermediği gibi, kaliteli bilgiyi de getirmemiş ve Christopher Lasch'ın ifadesiyle 'hamakatin yaygınlaştırılması'na hizmet etmiştir. Okullar kimi zaman kimi toplumlarda endoktrinasyon, beyin yıkama ve totaliter şartlandırmanın vasıtaları haline getirilmiş ve sıklıkla da halk kültüründen kopuşu simgelemiştir.

İşte, milletin yaptırdığı okullar üzerinde estirilen fırtına, bu noktada tebellür etmektedir. İnsanların gönül harcıyla mayaladıkları okullarda hamakat yaygınlaştırılmaz. Gönülün olduğu yerde 'ezilenlerin pedagojisi' vardır. Bu okullarla halk, kendi aidiyetini sağlama alacak ve onu yüzyılların tarihî mirasıyla buluşturacak bir ara formül bulmuştur. Eğitim sisteminin 'diplomalı cahiller' yetiştirdiği, büyük şehirlerdeki kimi öğretim kurumlarının uyuşturucu yuvasına döndüğü bir ülkede, maşerî vicdanın evlatlarına sahip çıkması çok görülmemelidir.

Söz konusu okullar faraza kapatılsa dahi, bu millet nefis müdafaasının bir yöntemini mutlaka bulacaktır. Ama hadım edilmenin o sessiz utancını birbirimize nasıl anlatacağız? Aynı ceberrut el, yarın en mahrem bireysel hak ve özgürlüklerimize uzanırsa sesimizi çıkarma hakkını bulabilecek miyiz?

'Olmak cesareti'ni şimdi değilse ne zaman göstereceğiz? Bugün değilse ne zaman 'ben' diyebileceğiz?

Gerçekliğin Kaybı

Çok fazla gürültü
var etrafta,
Tanrı'nın sözlerini
işitemiyoruz.
Yeryüzünün
tüm sesleri
mütemadiyen
birbirine kanşıyor ve
biz bu kakofoninin
elimizden tutup
bizi gerçekliğin
eşiğine bırakmasını
bekliyoruz.

*"Dünyada bir evim olmadı
Allahım yedi bahçeli cennetinde
bir köşk isterim."*

—H. Atlansoy

Adam Fransız, ama haklı: Yaşadığımız çağın belirgin vasıflarından biri, gerçeklik duygusunun kaybıdır. Baudrillard'a sorarsanız, hipergerçeklik ortamında her şey gerçek olduğu için hiçbir şey gerçek değildir. Hayatın sahici değerleri çoktan buharlaşıp gitmiştir ve bizatihî hayatın kendisi bir tüketim metaı olmuştur. Hayat artık kesintisiz bir süreç değil, anların kreşendosundan ibarettir ve dolu bir hayatı gösteren şey, biriktirilen an parçacıklarının haz ve memnuniyete teka-bül ediyor olmasıdır. İnsan, kesintisiz ve sade bir ömrün sağlayabileceği huzurdan çok, an parçacıklarında yakaladığı vecdin peşindedir; haz ve memnuniyetle sarmalanmış

deneyimler unutulmamalı, ancak onlardan yoksun geçirdiğimiz uzun saatler bilincin karanlık mahzenine tıklmalıdır.

Biz haksızız, çünkü inandığımız değerlere sadakatimizi yitirdik. Sadakatimiz yalnızca sözcüklere; çünkü onların bir gerçekliği yok. Onlar yaşadığımız dünyada sahici bir şeye tekabül etmiyor. Bizi daha iyi, daha öfkeli, daha inanmış, daha bilgili gösteriyor sözcükler; ama onlara inanmıyoruz, çünkü hayat artık sözcüklerle de açıklanamıyor. Gerçi pek çok kimsenin de bir açıklama, sürüp giden şeylere bir anlam bulma gayreti yok. Yok, çünkü ortalıkta inanabileceğimiz bir gerçeklik gözüküyor. Her şeyin anlam ifade ettiği bir dünyada her şey ne kadar da anlamsız. Ayrıntıların şeytanı, imge bombardımanıyla yolcuya şaşırtmaca veriyor. Ama hayat artık imgelerle açıklanamayacak kadar da çetrefil.

Bir samimiyetsizlik bulutu üzerimize çöreklenmiş, zehir ve iğva yağıdırıyor. Ben sana inanmıyorum çünkü kendime de inancım yok. Kuşandığım zırh ve maskeleri bir an için bile elden bırakamıyorum, çünkü varoluşumu ancak onlarla tanımlayabiliyorum. Onlarsız aynaya bakabilirsem eğer, bir hayaletle karşılaşmaktan korkuyorum. Kendi çıplak varoluşumla çarşıya pazara karışmak bende gözetleniyormuşum duygusunu uyandırıyor. Bu hayatta herkes kadar benim de kendimi kollamam gerek; bütün bu itiş kakış sırasında yara almak istemiyorum. Zırhıma sadakatim bundan. Sözcüklere, beni kuşatan imgelere bağlılığım bundan.

Çok fazla gürültü var etrafta, Tanrı'nın sözlerini işitemiyoruz. Yeryüzünün tüm sesleri mütemadiyen birbirine karışıyor ve biz bu kakofoninin elimizden tutup bizi gerçekliğin eşğine bırakmasını bekliyoruz. Ve sözgelimi Martin Lings bir konuşma için İstanbul'a gelip bize cennetten bahsettiğinde, ağzımız bir karışık açık kalıyor.

Sahi, cennet ne yana düşüyor?

Hayata Savaş Açamayız

Yaşamaktan ve
sevmekten derin bir
korkuyla korksak
da, aslolan hayattır.
Hayata savaş
açamayız. Baharda
tomurcuklanan
ağaca savaş
açamayız, bir
delikanlının kıpırtılı
yüreğine, serinleten
yağmura ve ısıtan
güneşe savaş
açamayız.

Dışarıdakiler içeridekileri, kenardakiler merkezdekileri, aylaklar iş-güç sahiplerini ürkütür. Fiziksel olarak tehlikeli olmasalar da farklıdır ve bu yüzden bir tehdit olarak algılanırlar. Normalin standardı olarak kendimizi tanımladığımız, normalliği kendi hayat tarzlarımızı mihver olarak kurguladığımız sürece farklı ve ayrıkşı olandan ürkeriz. Alternatif bir dünyanın var olabileceğini kabullenmek, kendi dünya görüşümüzün geçerliliğini iptal etmek anlamına gelebilir diye korkarız. Oysa bir Alman psikiyatrin dediği gibi, “Bir toplumun vitrini, onun zayıf ve farklı insanlarıdır. Bir toplumun ne olduğunu bu insanlarla başa çıkma biçimine bakarak anlayabilirsiniz.”

Dışarıdakileri nasıl tanımladığımız, kendimizi nasıl tanımladığımızı gösterir. Eğer kendi insanlığımızı vurgulamak için bizden farklı olanı gayriinsanî bir sahaya itiyor, kendi değer ve biricikliğimizi

onun değersizlik ve sıradanlığında buluyorsak, sahte bir bilince tutunmuşuz demektir. Dışarıdaki bize gereklidir: O bizim varlığımıza sinen paranoyayı meşru kılar, korkularımızı teyit eder ve dogmalarımızı, o dogmaları ilelebet savunmak için inşa ettiğimiz muhteşem ideoloji sığınaklarını haklılaştırır. Kurulu düzene yönelik bütün meydan okumalar onun şahsında tecessüm eder ve biz buhran zamanlarında taşlayacak bir şeytan aradığımızda hiç zorlanmayız. Onda eksik gördüğümüz şeyi kendi adımıza üstünlük olarak tanımlarız.

Bir vakitler İngiltere'ye gelen göçmenler yıkanır ve muayene edilirlermiş. Bu toprakların gerçek sahibi olduklarına inananlar da, dışarıdakileri, yani o hep küçültme sigasıyla telaffuz edilen 'halk'ı, köylüleri yıkamak, dezenfekte etmek isterler. Onların bir araya gelip de mesela imam-hatip okullarında, Kur'an kurslarında temerküz etmeleri canlarını sıkır. Statükonun en kuvvetli deterjanlarıyla yıkanmaları, tez elden 'zalimle özdeşleşen mazlumlar' haline getirilmeleri gereklidir onların. ABD'de ırkçılık, teorik açılımına köleliğin biteyazdığı yıllarda kavuşmuştu, hakeza Avrupa'da ırkçılık göçmenler ülke vatandaşlığına geçmeye başladığında patlak verdi.

Kenar merkeze, dışarı içeriye doğru büküldüğünde çıkar sorun; halk vatandaş olmaya niyetlendiğinde, sofrada kendisine de bir yer açılmasını istediğinde. (Hatırlayınız: "Halk plaja hücum etti, vatandaş denize giremedi.") O kenardakiler olmasa biz akça pakça insanlar olacaktık, memleketimiz geri kalmayacaktı, paramızın başına bu haller gelmeyecekti, yedi düveli düşman bellemeyecektik.

Ötekinin bizim icadımız olduğunu, kendi beceriksizlik ve sahtekârlıklarımızı ona 'yansıtarak' rahatladığımızı, onu bir stres topu ya da bir günah keçisi olarak kullanmanın bize iyi geldiğini kabul edelim artık. Bizden farklı olanın adı, yaşadığımız ülkede çoktan konmuştur: Kılığı kıyafeti, saç ve

sakal tıraşı, velhasıl dış görünüşüyle bize benzemeyen, kafasının içinde bizim dünya tasavvurumuzdan farklı fikirler taşıyan o, iç düşmanın ta kendisidir.

Toplumsal sistemler buhran zamanları dışında durağanlıkla maluldür, alternatif gerçeklikleri aramazlar. Çünkü ucundan kıyısından soru sormaya başlamak, hakikatin bambaşka bir yerde olabileceğini kabul edebilmek demektir. Bütün bir sistem bu sorularla anlamsızlaşabilir, rahatlığına alışılmış mevziler kaybedilebilir. Oysa belirsizlik endişe, belirlilik emniyet verir. Bir iç düşmandan söz edilmeye başlandığında bazı soruların sorulması da birden vatan hainliğine eş tutulur. Yurtseverlik, başat ideolojinin hasislikle kendine sakladığı bir meta olur. Her şeyin önceden tanımlandığı gibi sürmesi, taşların yerinden oynatılmaması istenir. Tarih, yerinden kımıldadığında, karşısında çatık kaşlıları bulur.

Yaşadığımız ülkenin insanları bir anomi felaketinden kaçmaya çalışıyor, yeryüzündeki varlıklarına bir anlam katmaya çalışıyorlar oysa. Nedir anomi? Bir ansiklopedi, *AnaBritannica* derli toplu bir tanım konusunda bize yardımcı olabilir:

“Toplumda ya da bireyde, ölçü ve değerlerin çökmesi ya da amaç ve ülkü yoksunluğunda oluşan dengesizlik durumu. Toplumsal bir sistem anomi durumunda olduğunda, ortak değerler ve anlamlar ne eskisi kadar anlaşılıp benimseniyor, ne de onların yerine yeni değerler ve anlamlar konulabiliyor demektir. Böyle bir toplumda birçok birey, işe yaramazlık duygusu, amaçsızlık, duygusal boşluk ve umutsuzlukla tanımlanan bir psikolojik duruma itilir. Herhangi bir şey için çaba göstermek artık yararsız sayılır; çünkü ne için çaba göstermek gerektiğinin kabul edilmiş bir tanımı yoktur. Psikolojik bağlamda anomi, hiçbir ölçüsü, süreklilik duygusu ya da yükümlülüğü olmayan ve bütün toplumsal bağlarını yadsıyan bireyin ruh durumunu belirtir. Bireyler, topluluğun önderlerinin kendi gereksinmelerine

aldırmadığını, toplumun gittiği yönün belirsiz olduğunu, toplumda düzensizliğin hüküm sürdüğünü ve artık kimse-
nin amaçlarının gerçekleşemediğini düşünürler. Kendileri-
nin bir işe yaramadığı duygusuna, dostlarının dayanışması-
na da güvenemeyecekleri inancına kapılabilirler.”

Türkiye’de suç oranının artmasında ve giderek bir salgın
halini alan intiharlarda bu değer ve ölçü kaybının ayak izle-
rine rastlamak her zaman mümkündür. Her birimiz dünya-
daki varoluşumuzu şu ya da bu biçimde anlamlandıracak bir
cevap, yaşadığımız uçurum varoluşunda tutunacak bir dal,
fırtınalardan sığınacak bir iklim ararız. Bu hayattır, ve aslo-
landır. Aziz usta Laing’e kulak verelim:

“Eğer kendimizi yok etmeyi durdurabilirsek, başkaları-
nı yok etmeyi de durdurabiliriz. Kendimizi körlemesine
onunla yok etmektense, şiddetimizi itiraf ve hatta kabul
ederek başlamalıyız. Bununla farkına varmalıyız ki, yaşa-
maktan ve sevmekten, ölmekten korktuğumuz gibi derin
bir korkuyla korkuyoruz.”

Yaşamaktan ve sevmekten derin bir korkuyla korksak da,
aslolan hayattır. Hayata savaş açamayız. Baharda tomurcuk-
lanan ağaca savaş açamayız, bir delikanlının kıpırtılı yüreği-
ne, serinleten yağmura ve ısıtan güneşe savaş açamayız. Ve
insanların iç dünyalarına savaş açamayız, onun mucizesi ora-
dadır, her birinin diğerinden farklı oluşunda... ‘Şükür ki in-
sandan insana fark var.’

Mevsimlerin İnsana Yaptığı Fenalıklar

Coppola'nın
meşhur *Siyam
Balığı* filminde, otuz
yaşında olduğunu
söyleyen birisine
bir başkası şöyle
der: "Desene,
ömründen otuz
tane yaz geçmiş..."

"Erişdi nev-bahar, eyyâmı açıldı
gül-i gül-şen." Nedim usta öyle bir
dize söylemiş ki, içinden ilkbaharın
tazeliği, ruhlara saldığı coşku ade-
ta fişkırıyor.

Mevsimlerin insan ruhu üzerine
tesiri olduğunu az çok hepimiz tah-
min ederiz. Kasvetli havaların gale-
be çaldığı kış mevsiminde bizi de
sıklıkla melâl yoklar, daha bir içe
kapanık, daha bir hüznü oluveri-
riz. Oysa ilkbahar ve yaz öyle mi-
dir? Işıyan gökyüzü pek çoğumuzu
sokaklara fırlatır, kışa nispetle daha
neşeli ve coşkulu oluveririz, ılık ak-
şamları paylaşacak dostların peşine
düşeriz.

Modern ruhbilimde artık 'mev-
simlerin insana yaptığı fenalıklar'
tanımlanıyor. İnsanların duygu du-
rumlarının mevsimlere bağlı olarak
değişebileceği ve bu halin kişinin
gündelik yaşantısını aksatması du-
rumunda tedavi edilebileceği bildi-
riliyor. Kimi insanlar kış aylarında
depresyona girerken, çok daha az

bir sıklıkta, kimileri de yaz aylarında çökkün bir halet-i ruhiyeye bürünüyor. Kış depresyonuna giren kişiler içinde yataktan çıkamaz olanlar da var. Ancak büyük çoğunluk, depresyonunu meslekî ve sosyal yaşantısında bir keyif azalması olarak yaşıyor. Kış aylarında depresyona giren kişilerin hemen hepsinde enerji azalması da söz konusu. Bu hastalar genelde depresyonda görülenin aksine çok fazla uyuyor ve sabahları yataktan kalkmakta zorluk çekiyorlar. Tabî bu depresif dönemde iştah da etkileniyor ve bu kişilerin iştahı artıyor. Kış depresyonundan muzdarip olanlar kış aylarında daha çok karbonhidratlı besinlere yönelirken yaz aylarında sebze ve meyveleri tercih ediyorlar.

Kış depresyonu kadınları erkeklere nispetle beş kat daha fazla etkiliyor. Özellikle Ocak ve Şubat aylarında çok şiddetli yaşanan depresyon, Mart ve Nisan'da günlerin uzamasıyla iyileşmeye yüz tutuyor. Bu depresyon Kuzey Amerika'da yaklaşık yüzde beş sıklıkta görülüyor. Ülkemizdeki yaygınlığı konusunda henüz sağlıklı bir veri yok.

Tedavide ışık kullanılıyor. Parlak ışığın mevsime bağlı depresyonda hayli etkili olduğu pek çok deneyle gösterilmiş durumda. Belli bir dalga boyunda ve yoğunlukta olan parlak ışığın günde iki saatten az olmamak kaydıyla hasta kişiye verilmesi halinde —ki bu, ışık kaynağına belli bir mesafeden bakmak şeklinde gerçekleştiriliyor— kış depresyonu iyileşebiliyor. Sabah verilen ışığın daha etkili olduğu çeşitli araştırmacılar tarafından bildiriliyor. Tedavide genellikle bir ya da iki hafta içinde sonuç alınıyor.

İyi de, ben bunları niye yazıyorum? Nedim'in nefis dizesinin altındaki bu kıyl u kaal neden?

Bunu, Coppola'nın meşhur *Siyam Balığı* filmine bir göndermeyle anlatabilirim sanırım. Orada otuz yaşında olduğunu söyleyen birisine bir başkası şöyle der: "Desene, ömründen otuz tane yaz geçmiş..." Hadise burada düğümle-

niyor. Mevsimlerin ruhumuz üzerindeki tesirlerine dair bir tahminimiz var, ancak kendimizi onların akışına kaptırıyoruz, olup biten şeyin, yani mevsim dönümünün hayatımızla birebir ilgisi yokmuş gibi davranıyoruz. Kışın depresyona giren bir insan yazın gelişini coşkuyla karşılıyor, çünkü onun mevsimlerin insana yaptığı fenalıklardan haberi var, yaz onun için farklı bir şey demek. Oysa çoğumuz mevsim dönümlerinin coşkusuna kapılmadan yaşıyoruz; ömrümüze yeni bir yaz geldiğinin farkında olmadan, kışın ne yapıyorsa yazın da onu yaparak, biraz daha çok gezip tozarak, denize girerek ama aynı gündelik sıkıntı ve yaşantıların peşini terk etmeden, bu yazın ömrümüze müstakil bir anlam kattığını hiç fark etmeden.

İnsan bir yoksunluğa uğramazsa elindeki şeyin kıymetini kolayca unutuyor. Yıldızların sessizliğini dinlemeyenler yazın geldiğini de fark etmiyorlar. İşte o zaman, Nedim ustadımızın andığımız dizesindeki coşku bize yabancı bir hal oluyor, şairin toprakla ve mevsimle birlikte kıpırdanışı kalplerimizde yankı bulmuyor.

O halde, canlanan toprağa dikkat edelim. Işıyan ve ısınan gökyüzüne, yıldızların sessizliğine, erişen mevsimlere, gül ve gülşene dikkat edelim. Ömrümüzdeki kimbilir kaçınıcı yazı selamlayalım.

Ey Ağzı Tadını Bozan Ölüm!

“Ölümlerimiz,
hayatlarımızı
aydınlatır.
Ölümlerimiz
anlamdan yoksunsa
hayatlarımız da
yoksun demektir.
Herkes aradığı
ölümü ölür; kendisi
için hazırladığı
ölümü.”

Ölüm ancak yanımıza yoremize sokulduğunda canımızı acıtır. Başkasının ölümüne kulak kabartır geçeriz, ancak sevdiklerimizin ölümü içimizde bir yara, bir boşluk açar. Nisyan ile malul olsa da, belki, kaybettiğimiz kişiyle ilgili anıları birden boca eder. Oysa o kişi fizik âlemde varlığını devam ettirmektedir. İşte, ölümün insanı yaralayan tarafı budur: Çok değil birkaç gün önce birlikte olduğunuz, duygusal alışverişte bulunduğunuz kişi artık yoktur, ama onunla ilgili anılar yaşamaya devam etmektedir.

Bazı Meksika köylerinde ölümler de ikiye ayrılırmış: Gerçekten ölmüş olanlar ve aslında yaşamaya devam edenler. Öldükten sonra sevdikleri tarafından hatırlanan insanların aslında yaşamaya devam ettiği düşünülürmüş, unutulup gidenlerse gerçekten ölmüş olan insanlar olarak kabul edilirmiş. Sevdiklerimizin ölümüyle sarılırsınız, çünkü hayatın gündelik akı-

şı bir kırılmaya uğrar, gündelik yapıp etmelerimiz anlamını kaybeder, gözümüzün önündeki perdeler çekilir. Ölüm, Peygamber Efendimizin söylediği gibi, ağzımızın tadını bozar. İşte o yüzden, insanlığın önderi, onu sıkça hatırlamamızı istemiştir. Her şeyin, her oluşun bir sonu olduğu gerçeğiyle aynelyakîn yüzleşmek, dünya hayatının bir eğlence-den ibaret olduğu gerçeğini bütün çıplaklığıyla görmemize yarar. Ölümle halleşmek bizi kendi gerçeğimize yaklaştırır: Üstümüze başımıza iliştirdiğimiz kudret nişaneleri, sahip olmakla övündüğümüz bütün maddî imkânlar ölümle geçersizlenir. Bütün bunlara sonsuza dek sahip olacağımız vehmi ölüm karşısında tuzla buz olur. Dünyayı kalıcı bir yurt olarak görememek eşyayı silikleştirir. Hayatlarımız üzerindeki tasarruf yetkisinin bize bu hayatı bahşeden Yüce İrade'nin elinde olduğunu fark ederiz ve işte bu, bizi oyuna bütün heyecanımızla katılmaktan alıkoyar. Ölüm bu yönüyle Rabbimizin nimetlerinden biridir: Bize otantik varoluşumuzu keşfetmek için verilmiş bir imkân, bir mucizedir. Ölüm bir mucizedir, evet; tıpkı doğum gibi, tıpkı hayat gibi.

Bekâ yurduna inananlar için ölüm vuslattır, ruh özlediği sevgilisine kavuşur. Kadim kültürler o yüzden ölümlerle diriler arasına duvar örmemişlerdir: Hayat ve ölüm birbirini tamamlayan iki kesintisiz süreçtir. Hayatın akıp ölüme karışmaktan daha yüksek bir işlevi yoktur. Şairin İstanbul'un nüfusunu söylerken ölümleri de hesaba katması bu anlayışın tezahürü olsa gerektir. Ölümlerimiz bizimle yaşar; değil mi ki Elest Bezmi'nde hep beraberdik ve Sûr'a üflendiğinde yine birlikte olacağız, aramızda olmasalar da onlara yakınız. "Dünya upuzun bir çöl yolculuğunda bir ağacın gölgesinde verilmiş bir mola gibidir." Bu idrak, gaybe inanmış insanları ölümün ağız tadını bozan gerçeği karşısında metanet sahibi kılar. "İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar." Evet, ölüm bize bir pencere açar, algılarımızı köklü bir değişime uğrattır, bu dünyadaki varoluşumuza gerçek anlamını vermemize

yardım eder. Görüntüler ve imgeler dünyasından bizi çeker çıkarır. Hayatlarımızın bir nihayeti olduğu duygusu, bize hakikatin kalbini açar.

Nasıl öldüğümüz nasıl yaşadığımızı gösterir. Octavio Paz'ın belagatle dile getirdiği gibi: “Ölümlerimiz, hayatlarımızı aydınlatır. Ölümlerimiz anlamdan yoksunsa hayatlarımız da yoksun demektir. Herkes aradığı ölümü ölür; kendisi için hazırladığı ölümü.”

Yeryüzünde kefenleriyle gezen yiğitler ölümle muhasebelerini çoktan yapmışlardı. Modern tecrübe ise ölümün inkârı üzerine kuruludur, zira seküler bir zeminden ona verilebilecek bir cevap yoktur. Hayatla ölümün birbirine katıştığı, hayatın ölümü, ölümün hayatı anlamlandırdığı bir matris; merhametin ve şefkatin insanlar arasında yeniden hükümferma olması için elzemdir. Ölümle sınanmış ve ondan hayata yeni bir pencere aralamayı başarmış yürekler, yeryüzüne ve insanlara öfkeyle davranamaz. Ölüm bize hayata değer vermeyi öğretir. Sevdiklerimize, insanlara, canlılara değer vermeyi öğretir. Rikkat sahibi olmayı öğretir.

Nereye saklansak beyhude. Hangi kovuğa, hangi servete, hangi makama gizlensek boş: “Sonunda o kaçıp durduğunuz ölüm gelip sizi bulacaktır.”

Ölüme Gidip Gelmek

Ölüme yaklaşma
yaşantısı yahut
ölüme gidip gelmek,
bütün zamanların
en heyecan verici
yolculuğu olarak
önümüzde duruyor.

İnsanların ciddi bir tehdide maruz kaldıklarında verdikleri en ilginç tepkilerden biri, kuşku yok ki yakın ölüm yaşantısıdır. Buradaki ifadenin Türkçe açısından biraz kekre durduğunun farkındayım, siz dilerseniz ölüme yaklaşma yaşantısı da diyebilirsiniz.

Peki nedir bu yaşantıyı oluşturan şey?

Çoğumuz ölüme gidip gelenlerin hikâyelerini işitmişizdir. Ölümün çok yaklaştığı bir anda bazı insanlar artık öldüklerini ve hatta ölümün de ötesine geçtiklerini hissedebilirler. Ölüme yaklaşma yaşantısı son yıllarda psikiyatri biliminin üzerinde durduğu konulardan biri. Hastalık veya kaza gibi bedensel krizler ve hayatımızda karşımıza çıkan sosyal krizler bu yaşantıları tetikleyebiliyor. Ölüme yaklaşma yaşantısını tadan bireyler öncelikle bir huzur duyuyor ve kendilerini bedenlerinin dışına taşmış gibi hissediyorlar. Böylece, baş-

larına gelen kazayı veya kendilerine yapılan sunî teneffüsü uzaktan izliyorlar. Bunu daha sonra, sıklıkla tünel şeklinde tarif edilen bir karanlık veya boşlukta seyahat duygusu izliyor. Tünelin ucundaysa bir aydınlıkla karşılaşıyor ve hayat muhasebesine giriyorlar. Sonrasında apayrı metafizik bir âleme giriyor ve orada daha önce kaybettikleri yakınlarıyla buluşuyorlar.

Bütün bunlar ölüme yaklaşan insanları sarıp sarmalayan duygusal yaşantılar. Bakın, ünlü analist Jung geçirdiği kalp krizinden sonra ne yazmış:

“Az ötemde bir göktaşı gibi uzanan siyah devâsâ bir kaya parçası gördüm. Evimizden bile büyük olan bu kaya parçası tıpkı benim gibi uzayda yüzmekteydi. Benzeri kayalar Bengal Körfezi’nde görmüştüm. Bir girişten geçtik. Girişin sağ kenarında bir Hindu bir taşın üzerine eğilmiş, beni bekliyordu. Beyaz tül bentli bu adamın beni beklediğini biliyordum. Oradan tapınağa bir yol bulduk ve ben Dr. H. ile karşılaştım. Dr. H. dünyadan böyle çekip gidiyor oluşumu kınadığını söyledi; buna hakkım yoktu. Bunu söyler söylemez kayboldu ve bana dostlarımın içinde bulunduğu tapınağa giriş izni verilmedi. O zaman aklıma, benim yerime Dr. H’nin öleceği yolundaki korkunç şüphe geldi. 4 Nisan 1944’te hastalığım biraz iyileşmişti, doğrulmama izin verdiler. Aynı gün o doktor arkadaşım yatağa düştü ve ertesi gün öldü.”

Jung’un bu yaşantısı, ölüme yaklaşmanın getirdiği aşkın bir yaşantıdır.

Ölüme yaklaşma yaşantılarının kültürden kültüre değiştiği biliniyor. Bakın Yeni Zelanda’da bir Maori kadın söz konusu yaşantıyı nasıl anlatıyor:

“Bir keresinde çok hastalanmıştım. Ruhum bedenimi terk etti. Ailem öldüğüme inanıyordu, zira nefes alıp veremiyordum. Bu arada ruhum odayı terk edip kuzeye doğru

yola koyulmuştu bile. Kutlu bir yere varıp yıkandım. Tam ruhlar âlemine gireceğim sırada bir münâdinin sesini işittim. Bu ses henüz sıramın gelmediğini, beklemem gerektiğini söylüyordu. Vücuduma geri döndüm.”

Dikkat çekici olan bir husus, Batılı olmayan kültürlerde ‘tünel yaşantısı’nın olmayışıdır. Peki neden? Batılıların neredeyse tamamı ölüme yaklaşma yaşantılarını anlatırken tünel sözcüğünü seçiyorlar da, neden Batılı olmayanlar bundan hiç söz etmiyor?

Araştırmacılara göre, bu, Batı insanının günlük yaşantısıyla yakından ilgili. Tüneller başka yaşantılara açılan karanlıklar olarak algılanıyor, sıklıkla da bir geçişi ima ediyor. Üstelik pek çok Batılı “Alice Harikalar Diyarında” gibi öykülerle daha çocukluk yaşlarında tanışıyor ve Alice’in bir delikten düşerek yeni ve şaşırtıcı bir dünyaya adım atmasını bellegine yerleştirmiş oluyor.

Ölüme yaklaşma yaşantısı durumunda Batılı olmayan toplumlarda (Maoriler, Avustralya yerlileri, Kızılderililer vb.) dikkat çeken bir başka özellik, hayat muhasebesinin daha nadir oluşu. Animistik inancı paylaşan toplumlarda yaşantı yalnızca bireylerin zihinlerinde değil, bütün bir tabiatta birilmektedir; hayatın özneleri hayvanat, nebatat, dağlar ve taşlardır. Bireyler dünyanın kendisinden daha fazla sorumluluk sahibi değildir. Kişinin kendisinden sorumlu olduğu düşüncesi daha ziyade ilahî dinlerin vazettiği bir ilkedir.

Burada hoş bir anekdot zikredilebilir. Misyonerler Arunda yerlileri ile karşılaştıklarında onlara doğuştan günahkâr olduklarını ve Tanrıdan bağışlanma dilemeleri gerektiğini söylemişler. Arundalar buna büyük bir özgüvenle karşılık vermişler: “Arunda inkaraka mara.” Bütün Arundalar iyidir.

Ölüme yaklaşma yaşantısı yahut ölüme gidip gelmek, bütün zamanların en heyecan verici yolculuğu olarak önümüzde duruyor.

İkinci Bölüm

SINIRLARI ZORLAMAK

Aşk İçin Bir Şeyler Yap

Aşk için bir şeyler
yap: Sana rahmet
olarak verilmiş
olan, ona da
rahmet olarak
gönderildi. Seni
kuşatan rahmeti
ondan esirgeme.
Aşk için bir şeyler
yap: Senden imdat
isteyeni dinle,
senin dilinden
konuşmayanı
anlamayı dene.

Çin Hükümeti Tienanmen meydanında özgürlük için toplanan gençleri kurşunladıktan sonra ailelerine birer zarf göndermiş. Zarfın içinde bir fatura varmış: Gençlerin bedenlerine saplanan kurşunların faturası!

Kesintisiz eğitimin ek vergilerle halka fatura ediliyor olması, nedense bana bu hadiseyi hatırlattı. Türlü hile ve desise ile bu savaştan (şimdilik) galip ayrılanlar, milletin gözünün içine bakarak haykırıyorlar: *Vae victis!* Veyl mağluplara!

Oysa sen bu kördövüşünden bunaldın, kendine mazlumlar arasında bir yer bulmak yaralarının sızsısını hafifletmiyor. Biliyorsun ki ligler başladı ve yakında çok şey unutulacak. Kâr zarar hesapları, makam mansıp kaygıları dünya görüşü ayırt etmeksizin insanların hayatına sokulacak. Sözümona mazlumların, keyfini doyasıya sürdükleri mikroiktidarlarda zalimleştikleri, 'kükreyen fare'ye döndükle-

ri günler de gelecek. Bir delikanlı zam istediğinde ona yine uhrevîlikten söz edilecek, insanların mal ve mülkleriyle kıymet buldukları insan borsası kaldığı yerden devam edecek. Bir bakacaksın ki çoklarının parmakları zap âletinde kızıp küfredilen TV kanallarındaki müptezel ‘šov’lara uzanacak ve unutuş, penceresini sonuna dek açacak.

O halde, sen aşk için bir şeyler yap. Baksana, herkes aşksızlıktan ağır ağır ölüyor. Dünyalık biriktirmek telaşındaki adam, dinini öfkeden bir mızrak halinde başkalarının kalbine saplamak isteyen adam, evinde kocasıyla saatlerce TV karşısında bir çift laf etmeden oturan kadın ve sokaklarda özgürce koşmadığı için meramını televizyon lehçesiyle anlatan çocuk: Hepsi ağır ağır ölüyor. Yeknesaklığın onulmaz kederi evleri, sokakları, meydanları çoktan işgal altına almış. İnsanlar matbuatın dillerine tutuşturduğu replikleri konuştuğu için oyun heyecansız devam ediyor. Sen gel, aşk için bir şeyler yap; bir haylazlık, bir yaramazlık yap, bu konuşmaya yüreğinin sesiyle katıl, metnin dışına çık, derin bir nefes al. Aşk için bir şeyler yap; bir yoksulu doyur, sevmediğin bir insana iyi günler dile, Tanrı’nın adını an ve dostlarını hatırla. Ego adacığında bir Robinson olmayı bırak, sokağın sesiyle, kalabalığın uğultusuyla tanış ve göz göze geldiğin her insana aşktan söz et.

Sen aşkta dirilir ve diriltirsen, bu ülke her yıl aynı insanların ağzından aynı konuşmaları duymayacak. Siyaset bir itiş kakış oyunu olmaktan çıkacak. Sen bir kalbin olduğunu görür ve gösterirsen, kimse sana bir nesneymişsin gibi davranamayacak. Sohbetin o tatlı mırıltısı televizyonun homurtusunu bastırdığında, herkes birbirini daha iyi anlayacak. Sen bütün varoluşunla kalbini açarsan, ‘o’ mektubunu cevapsız bırakmayacak. Ruh atlaslarında uzak diye bir yer olmayacak.

Aşk için bir şeyler yap: Sana rahmet olarak verilmiş olan, ona da rahmet olarak gönderildi. Seni kuşatan rahmeti on-

dan esirgeme. Aşk için bir şeyler yap: Senden imdat isteyeni dinle, senin dilinden konuşmayı anlamayı dene. Değil mi ki 'kalpten kalbe bir yol vardır bilinmez,' sen aşk için o yolu yürü ve yolda hep aşktan söz et. Kâinatın aşk üzre yaratıldığından.

Sana '*Vae victis!*' diye bağıracaklar. Oysa, aşkın olduğu yerde, 'yenilgi yenilgi büyüyen bir zafer vardır.'

Tarihi Deęistirebilirsin

Tarih sıradan ve
sorumluluk sahibi
insanların yazdığı
bir kitaptır. O
insanlar ki hiçbir
beşerî otoriteye
hürriyetlerini peşkeş
çekmezler.

Karen Horney'e göre, psikopatoloji, çocuğun kendisini sarmalayan elverişsiz şartlardan dolayı kendi imkân ve potansiyellerini gerçekleştirememesinden neş'et eder. Çocuk kendi potansiyelini fark edemez ve bütün enerjisini, ideali-ze ettiği benliğe yönlendirir. İnsan gerçekte olduğu kişiden, yani gerçek anlamda hissettiklerinden, arzu ve düşüncelerinden sıyrıldığında, yabancılaşma başlamış demektir. O halde imkânlar insanın yahut çocuğun kendini gerçekleştirmesi için, potansiyellerini harekete geçirmesi için sefërber edilmelidir. Buradan bakıldığında, sıhhatli toplum her bireye kendisini gerçekleştirmeye yolunda en fazla imkânı sağlayan, onun potansiyellerini en fazla harekete geçiren toplum olsa gerektir. Böyle bir toplumda insanlar kendilerini ifade etmekte zorluk çekmezler, aksine her bireyin kendine özgü dünyası hürriyet içinde ifade imkânı bulur.

Hürriyet önemlidir, zira onun için emek harcamak gerekir. “Hiçbir kültür emeksiz fethedilmez” demiş ya Cemil Meriç, hürriyetin kalesine girmek için de emek harcamak, surlarının dibinde dövüşmek gerekir. Hürriyet, farkındalık bilinciyle başlar. Kendinin ve etrafındaki dünyanın farkına varmakla. Üstelik hürriyet kal’asını her gün yeniden fethetmek gerekir. Bilincin hile ve desiselerle bulandırıldığı her lahzada, hürriyetin kaybedilmesi ihtimalini içinde barındırır. O yüzden, hürriyet, sorumluluk duygusuyla elde tutulan bir şeydir.

Yaşadığım dünyadan, bu dünyadaki yapıp etmelerimden sorumluyum. Kim olduğumdan ve hangi zemin üzerinde durduğumdan da. Bazen varlığın tadı başımı döndürüyor, üzerinde durduğum zemin kayganlaşıyor, ama olan biten her şeyde bir dahlim olduğunu kabul ediyorum. Tarihin önüne katıp sürüklediği bir zombi değilim, ona karşı durabilir, hatta onu değiştirebilirim.

Sorumluluk duygusu insanın kendi yaralarına, duyduğu onca acıya rağmen, cesaretle bakabilmesini gerektirir. Tarihsel determinizmin kaba öğretilerine sığınmak kolaydır, “Bu memleketi ben mi kurtaracağım?” demekle her şeyin bir sebep-sonuç ilişkisi içinde zaten akıp gideceğini söylemiş oluruz. Oysa memleket, kendi nefislerini değil de onu kurtarmaya sevdalı birkaç iyi adamın yüzü suyu hürmetine ayakta durmaktadır zaten. Sorumluluk duygusunun kolektif bilince tam anlamıyla katışmadığı ülkelerde, akıntıya karşı durmak kurban-kahramanlara yahut ‘deli’lere havale edilecektir. Kahraman kefenini beline sarmadan, kurbanlığı kabul etmeden meydana inemez, zaten bunun için kahramandır. Arkadaki ürkek kalabalık tarafından adeta itilir ve varlığıyla, geride kalanların ürkekliğini temize çıkarır. Oysa bize kahramanlardan daha fazlası lazım, kahramanlık netice itibarıyla şartların bir terkiibinden ibarettir ve kendi sorumlulukla-

rımızı kahraman kişiye duyduğumuz hayranlıkta kaybetmemize yarar. Bize, sorumluluklarımıza sahip çıkma bilinci lazımdır.

Herkesin dürüst olduğu bir mahallede dürüstlük bir meziyet olmaktan çıkar. Hakkı ve hakikati söyleme sorumluluğu farz-ı kifâye değildir; TV ekranlarının karşısında pinekleyerek, sevmediklerimize küfredip sevdiklerimize alkış tutarak sorumluluğumuzu yerine getirmiş olmayız. Bir keleşin kanat çırpışının Atlantik ötesinde fırtınaya yol açabildiği bir dünyada tarihi kahramanların yaptığını sanmak ne saflık! Tarih sıradan ve sorumluluk sahibi insanların yazdığı bir kitaptır. O insanlar ki hiçbir beşerî otoriteye hürriyetlerini peşkeş çekmezler.

Kendini gerçekleştirme ihtiyacı insanın en temel ihtiyacıdır ve askıya alınması, maslahata feda edilmesi insana ‘ömürün ziyan edildiği’ duygusunu verecektir. Varoluşçuların ‘varoluşsal suçluluk’ dedikleri bu durum, bir türlü kendi otantik varoluşunu yakalayamayan insanların geriye dönüp hayatlarına baktıklarında yaşadıkları şeydir. Bütün bir ömür sahte oluşlarla geçmiş ve yazıklanma vakti gelip çatmıştır.

O halde hemen şimdi bariyerleri kaldıralım, bizi biz olmaktan alıkoyan örtüleri, maskeleri, perdeleri indirelim, bizi kafesc hapseden çelik çubukları kıralım. Milletın imtihan saatinde TV karşısında, para karşısında, makam ve mansıp karşısında uyuyakalanlardan olmayalım. Sıradan insanların ufak dokunuşlarıyla, gelin tarihi değiştirelim.

Saint-Exupéry, “Hiç kimse, hem sorumluluk hem de umutsuzluk hissine aynı anda kapılamaz” demiş. Ne güzel söz!

Sınırları Zorlayan Psikoloji

Maslow'a göre çağımızın nihaî hastalığı değersizliktir. Oysa hayat, uğruna çaba gösterilecek bir değer, uğruna yola düşülecek bir menzil varsa anlamlıdır. Ona göre mucize hayatın kendisindedir ve kutsal, ötelerde değil, herkesin arka bahçesindedir.

Abraham Maslow psikolojinin ufkunu genişletmek ve onu Freud'un bıraktığı yerden ilerilere taşımak istiyordu. Freud'un ihmal ettiği biyolojik ihtiyaçları ve nihaî tahlilde manevî ihtiyaçları keşfetmeyi arzuluyordu. Kabul edilmiş dogmaya başkaldırarak geleneksel ilk günah ve id doktrinlerini reddetti. 'Değer-bağımsız' bir bilim anlayışının tehlikeli olduğunu söyledi. İnsan tabiatının fitrî olarak güzel ve iyi olana meyilli olduğunu öne sürdü. Kötülüğün bizim gerçek tabiatımızın bozulması ile ortaya çıktığını belirtti.

Bu yazıda, psikoloji tarihi içinde ayrıksı bir yer tutan Abraham Maslow'un görüşlerini anahatlarıyla ele alacağız.

Maslow'a göre çağımızın nihaî hastalığı değersizliktir. Oysa hayat, uğruna çaba gösterilecek bir değer, uğruna yola düşülecek bir menzil varsa anlamlıdır. Maslow 'ortodoks ondokuzuncu yüzyıl bilimi'nin de-

ğersizlik illetini azdırdığı fikrindedir. Bu dönem biliminin alanını oluşturan şey yalnızca olgulardır. Değerler keyfi kabul edilir ve olgularla ilişkili olmadıkları varsayılır. Freud-yen psikanalize göre insan hayatının yüce değerleri insan tabiatının daha aşağı arzularının kılık değiştirmiş versiyonundan başka bir şey değildir. Bu anlamda psikanaliz nihilist bir yaklaşıma yakın durmaktadır. Değer-bağımsız bir bilim bize neyin peşinden gideceğimizi, insan tekâmülünün ölçütlerini vazetmez. Bilim bu anlamda yalnızca olgularla ilgilenir ve hayatın anlamı ve hedefi, hayatın değerleri doğal bilgi alanının dışına itilir. Eğer psikolojinin amacı insanları anlamaksa, kişisel değerleri, plan ve amaçları hesaba katmalıdır. Fiziksel bilimlerden tevarüs edilen değer-bağımsızlık paradigması, söz konusu olan hayatın bilimi ve özellikle insan davranışının bilimi olduğunda uygun düşmemektedir.

Bilim, değerlerin keyfi olduğunu söylediğinde, iyi bir bilim adamı olmak usta bir cani olmakla pekâlâ uyuşabilir, böyle olunca da bilimin bu yüzyılda saçtığı kötülöklere şaşmamak gerekir. Maslow'a göre, bilim değerden boşandığında hastalanmaktadır, bu nedenle bilimin genişlemesi iktiza eder. Bilim, yoluna çıkan her şeyi kutsallıktan soymak yerine gerçekliğin künhüne varmaya çalışmalı, daha geniş yöntemlerle değerlerin izini sürebilmeli ve insanlara yol gösterebilmelidir. Bilim daha kişisel kılınmalıdır, günün acil ihtiyacı bu kişisel bilimin insanları bilimsel kontrole daha açık değil, daha kapalı hale getirmesidir. Bilim her soruyu sormalıdır ve soru bir kez sorulduğunda kimse adım atmaktan korkmamalıdır.

İnsanın temel ihtiyaçları Maslow'a göre şöyle sıralanmaktadır: (1) kendini gerçekleştirme; (2) saygı (başkalarına ve kendine değer verme); (3) ait olma ve sevgi (yalnızca sevilme değil, aynı zamanda sevme ihtiyacı); (4) güvenlik (güvende olma ihtiyacı); (5) fizyolojik ihtiyaçlar.

Bunlar insan hayatının temel ihtiyaçlarıdır. Bu ihtiyaçlarımız ne ölçüde karşılanırsa, o ölçüde sağlıklıyızdır. İhtiyaçlar hiyerarşisinde manevî ihtiyaçlar en üst sırada yer alır. Temel ihtiyaçlarımız karşılandığında daha ulvî ve bencillîğe daha az yer veren bir tabiata kavuşuruz. Bu ihtiyaçların karşılanmaması tek başına hastalığa yol açmaz, daha ziyade bu ihtiyaçlar tehdit altına girer veya engellenirse hastalığa duçar oluruz.

Maslow'un özel önem verdiği bir temel insan ihtiyacı 'kendini gerçekleştirme' ihtiyacıdır. Bu, bizim en yüksek ihtiyacımızdır. Kendini gerçekleştirme; sağlık peşinde koşma, kimlik ve özerklik arama ve kemale erme yönünde bir çabadan ibarettir. İnsan, tabiatın üzerine dilediğini yazdığı beyaz bir sahife değildir, o kendini gerçekleştirme ödevinde olan bir varlıktır. Kendini gerçekleştirme bu anlamda insanın kendisindeki olumlu ve iyi cevheri harekete geçirmesi, onu gündelik hayatına hâkim kılmasıdır. İnsan gündelik hayatında korkaklık yerine cesareti, hırsızlık yerine dürüstlüğü, kurulu düzenin sesi yerine vicdanının sesini dinlemeyi seçtiği her seferinde kendini gerçekleştirme yolunda bir adım atmış olur. Bu adımları atan insanları yönlendiren saik, bir yoksunluğun giderilmesi değil, tekâmül etme arzudur. Bu insanlar, bir elma ağacının hiç zorlanmadan meyvelerini sunması gibi, etraflarındakilere sevgi verir ve bundan mutluluk duyarlar.

Maslow'un insancıl psikolojisinde doruk yaşantılar önemli bir yer tutar. Bunlar, mutlak varoluşun aşkın halleridir. Bu yaşantılar vecd, neş'e ve istiğrak halleridir. Bu anlar sır ve teslimiyet anlarıdır. Doruk yaşantılar aşkıta, sanatta, güzelliğin tecrübesinde, doğumda ve dinî tecrübede ortaya çıkabilir. Kişinin benliği aşkın olanla kucaklaşır, kendinden olan olmayanın içinde erir. Korku, savunma, kafa karışıklığı ve kısıtlamalar kaybolur. Kişi kendi öz benliğine yakınlaşır, onu kendisi olmaktan alıkoyan örtülerden sıyrılır.

Gerçeklik; güzel, iyi, değerli ve makbul olarak algılanır. İç dünya ile dış gerçeklik arasında bir ahenk kurulur. Mistikler doruk yaşantıları en çok tecrübe eden insanlardır. Maslow'a göre mucize hayatın kendisindedir ve kutsal, ötelerde değil, herkesin arka bahçesindedir. Doruk yaşantılar kadar yoğun olmayan plato yaşantılar da vardır. Bir annenin bebeğini keyif içinde oynarken seyrettiği anları buna örnek verir Maslow. Plato yaşantılar saf keyif ve mutluluk dakikalarıdır. İstem dâhilinde ortaya çıkar ve hayatın kutsallığını görmemize yardımcı olurlar. Doruk yaşantılar nisbeten nadir görülür, ancak plato yaşantılar hayatı olanca güzelliği, kutsallığı ve ulviyeti içinde görmemizi sağlar.

Abraham Maslow'un görüşleri bugün pek revaçta değil. Ancak bu, onun bilimin ve psikolojinin kimi açmazlarını doğru teşhis ettiği gerçeğini değiştirmez. Yer yer tasavvufî anlayışa yakın görüşler serdeden Maslow'a, psikoloji ve psikiyatrinin pozitivist kalıpları kırıldığında, sanırım iade-i itibar edilecektir.

Kaosta Hayat Vardır

Çeşitliliğe,
değişebilirliğe,
esneme kabiliyetine
karşı 'kayıtsız
şartsız intizam'
histerisi, öleyazan
bir bünyeye işaret
etmesin? Kaostaki
düzen bir hayatıyet
belirtisiyse, herkesin
hizaya getirildiği
uygun adım düzeni
neyin belirtisi
oluyor?

Bir tren istasyonunda sağa sola telaşlı biçimde koşuşturan insanlar arasında yürürken karmakarışık bir ortamda bulunduğumuz hissine kapılabiliriz. İstasyon işlek bir yerse, trenler gelip gidecek, pek çok insan o trenlere yetişmek için acele edecek, trenlerden inenler tanıdık bir yüz arayacaktır. Bu koşturmacanın kaotik bir hal olduğunu düşünebiliriz. Ama o istasyonda hangi trenin ne zaman hangi perona varacağını, hangisinin saat kaçta istasyondan ayrılacağını bilirsek, o trenlere yönelen insanların hangi yolları izleyerek oraya ulaştıkları ve oradan hangi vasıtalarla nereye gidecekleri hakkında önceden bir malumat sahibi olursak, kaosun içinden bir düzen beliriverir.

İşte, kaos teorisinin kaba bir özeti bu analogi yardımıyla verilebilir: Kâinatta düzensiz gibi görünen yapıların iç işleyişlerinde bir ahenk, yamrı yumru gibi görünen şekillerin içine sinmiş bir simetri mevcut olabilir.

Doğrusal olmayan (non-linear) dinamik, uyaranlara kestirilebilir cevaplar vermeyen sistemlerin incelenmesinde önemli bir yardımcıdır. Salgınlar, bazı kimyasal tepkimelerin kinetiği, hava değişimleri gibi hususlar, çizgisel-olmayan dinamik teorisi sayesinde bugün daha iyi anlaşılabilir. Bugün çoğumuzun aklına iflah olmaz bir düzensizliği getiren kaos sözcüğü, doğrusal-olmayan dinamikte bambaşka anlamları tedai ettirir: Tam bir karmaşa değil de, tabir caizse, 'sınırlı sorumlu' bir keyfilik, kısıtlı bir tesadüflük söz konusudur burada. Fraktal yapılar da kaotik dinamiğin kalıntıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaotik bir süreç bir çevreyi biçimlendirdiğinde geriye fraktaller bırakabilir: sahil şeritleri, bulutlar, kaya oluşumları... Bir fraktal, değişen büyüklüklerde geometrik parçalardan oluşur, ancak bu parçaların hepsi aynı şekildedir. Bu şekli büyüttüğünüzde ya da küçülttüğünüzde aynı düzenle karşılaşsınız, o yüzden hangisinin büyütülmüş kopya olduğunu kestirmeniz zordur. Bütün fraktallerin iç yapılarında bu kendine benzerlik vardır. İnsan bedeninde de sinir ağları, kalbi besleyen damarlar, akciğere uzanan nefes borucukları fraktal benzeri yapılara örnektir.

Kaos teorisiyle ilgili yayın ve tartışmalar son on yıldır dünya gündemine ağırlığını koymuş durumda ve bu teorisinin açtığı pencereden görülen dünya eskisinden çok farklı. Kaos teorisi ışığında canlı fizyolojisinin yeniden yazılacağını, yepyeni kavramlaştırmalara ihtiyaç duyulduğunu söylemem yeterli olur sanırım. Hayat bilimlerinden psikoloji ve iktisada kadar pek çok alan, kausun sağladığı içgörüyle yeniden tanımlanıyor. İnsan fizyolojisiyle ilgili birkaç örnek, konunun önemini daha belirgin kılabilir: Tıbbın bildik anlayışı hastalık ve yaşlanmanın düzenli ve makinevari bir sistemin zorlanmasıyla ortaya çıktığını söyler. Bu zorlanma, beden normal periyodik ritimlerini altüst ederek düzeni bozar. Oysa son on yılda bazı araştırmacılar kalp gibi bazı sis-

temlerin özellikle sağlıklı ve genç olduklarında en düzensiz davranışları gösterdiğini kanıtlamışlardır. Geleneksel anlayışın aksine, düzenli davranışı arttırmak, kimileyin hastalık ve yaşlanmaya bizatihî sebep olabilmektedir. Yani düzensizlik ve kestirilemezlik, sağlığın en önemli özellikleri olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Kaos teorisinin fizyolojik sistemlere uygulanması için yola çıkıldığında, araştırmacılar özellikle hastalıklı veya yaşlanmış sistemlerde bir kaos aramaktaydılar. Kalbi bir stetoskopla dinlediğinizde ya da bilekten nabız ölçtüğünüzde, kalbin ritmi gayet düzenli görünüyordu. Dinlenme halindeki bireyde nabız kuvveti ve kalp atımları aşağı yukarı sabit idi. Ancak daha dikkatli bir inceleme, kalp hızının dinlenme halindeyken bile dalgalanmalar gösterdiğini ortaya çıkardı. Genç erişkinlerde dakikada altmış atım olan kalp hızı, gün içinde kırk ile yüziki arasında değişebiliyordu. Klasik denge (homeostasis) varsayımına göre kalbin değişen, dalgalanan çevreye ayak uydurmak için verdiği geçici tepkilerdi bu dalgalanmalar. Oysa araştırmalar, dış çevrede bir değişken olmasa dahi kalbin benzeri bir kaotik tarz üzere attığını gösterdi. Yani, kalbin atımını düzenleyen mekanizma içsel olarak kaotikti. Ancak bu kaotik yapıdan birkaç dakikalık ya da birkaç saatlik kesit alındığında benzeri grafikler elde ediliyordu. Kalp, kausun içindeki düzenle atıyordu. Bu, kim ne derse desin, yaratılışın eşsiz mucizesinin izhar edilmesinden başka bir şey değildir.

Zira kaotik sistemler çok farklı şartlar altında işlev gösterme ve bu yüzden esneme ve uyum sağlama kabiliyetini havidir. Bu plastisite, çevrenin değişen ve önden kestirilemeyen sürprizlerine uyum sağlamaya yardımcı olur. Pek çok marazî durum periyodik davranışta artışa sebep olur ve çeşitliliğin kaybını beraberinde getirir. Sözgelimi, sağlıklı insanın kanındaki akyuvarlar günden güne kaotik değişimler gösterirken, bazı lösemi (kan kanseri) türlerinde akyuvar sa-

yısı periyodik oynamalar göstermektedir. Yine de, tüm bu anlattıklarımız, indirgemeci bir anlayışla, artan düzenliliğin mutlaka bir patolojiye delalet edeceği şeklinde değerlendirilmemelidir. Yaratılışın mucizesi, çeşitli fizyolojik dinamiklere aynı anda izin vermesindedir. En karmaşık yapılardan bir düzen, bir intizam çıkaran o Kudret Sahibi'ne hamd ü senalar olsun.

Bu yazıyı memleket meselelerine uyarlamak isteyenler için ufak bir ipucu vereyim: Türkiye'nin fizyolojisini bir de kaos teorisi eşliğinde okumaya ne dersiniz? Çeşitliliğe, değişebilirliğe, esneme kabiliyetine karşı 'kayıtsız şartsız intizam' histerisi, öleyazan bir bünyeye işaret etmesin? Kaostaki düzen bir hayatiyet belirtisiyse, herkesin hizaya getirildiği uygun adım düzeni neyin belirtisi oluyor?

Schrödinger'in Kedisi

Olaylar, şeyler, varlıklar yalnızca yanlarında yörelerinde olan unsurların değil, onlarla eşzamanlı olmayan, farklı konumlarda bulunan unsurların da etkisi altında olabilir. Her şey birbirine bağlıdır; bu, varlığın birliğidir!

Yeni bir günde yeni şeyler söylemek: Fiziğin Newtoncu esaret bağlarını kırdıktan sonra kâinat tasavvurumuzu değiştiren şeyler söylediğine kuantum teorisiyle tanıklık ediyoruz. Artık hiçbir şey bir yerde sabit değildir, her şey bir ihtimaller denizinde yüzmektedir. Kimileri "Atomaltı seviyede gerçeklik yoktur" önermesinden hareketle, "Gerçek diye bir şey yoktur" diyorlarsa da, temkini elden bırakmamakta fayda vardır. Zira kafama düşecek bir saksı öylesine gerçektir ki, öte dünyaya biletimi anında keşebilir.

Kuantum fiziğinin en önemli katkılarından biri, maddenin doğasına ilişkin dalga/parçacık ikilemini getirmiş olmasıdır. Yani, atomaltı seviyede bütün varlık hem (çok sayıda ufak bilardo topu gibi) katı parçacıklardan hem de dallardan oluşabilir. Ne parçacık ne de dalga fiziği şeylerin doğasını tek başına açıklamaya yeter; aslolan, bu

ikili sistemdir. Beynin sağ ve sol yarımkürelerinin birbirinin gereksindiği bilgileri sağlaması gibi, bu iki açıklama biçimi de birbirinin mütemmim cüzü olur. Maddenin ahvâl ve şerâitine göre, dalgalar yahut parçacıklar durumdan vazife çıkarır.

Newtoncu tasavvur bize her şeyin deterministik bir iklimde cereyan ettiğini söylüyordu: Fiziksel gerçeklikle ilgili her şey sabit, belirli ve ölçülebilirdi. Oysa kuantum kuramcıları temel gerçekliğin kendisinin belirlenemez olduğunu söylemektedirler. Bir elektron hem parçacık hem dalga olabilir, hem kendi yörüngesinde hem bir başka yörüngede varolabilir, yani her şey olabilir. Biz ancak en muhtemel olanın ne olduğunu kestirebiliriz. Yani bunca ihtimal arasından bir şey nasıl gerçek ve sabit hale gelecektir? Newton'un mekanik evreninden kuantum fiziğine sıçradığımızda sorular değişmektedir: Yeni bir şeye, bir şaşırtmacaya yer bırakmayan Newton fiziğinde temel soru, "Bir şey nasıl meydana gelebilir?" iken, artık temel soru "Bir şey nasıl var olabilir?"e dönüşmüştür.

Klasik fizikte hareket basit bir kavramdır. Bir topu mesela A noktasından B noktasına hareket ettirirsiniz ve o belirli bir zaman diliminde geçişini gerçekleştirir. Güzergâhını değiştirmez ve sebep-sonuç ilişkisine uygun olarak yolculuğunu tamamlar. Gerçekliğin kuantum düzeyinde, zaman ve mekânda sürekli ve doğrusal hareket anlamını yitirmektedir, orada 'sıçrama'lardan söz edilebilir ancak. Elektronlar bir enerji halinden diğerine, süreklilik göstermeyen 'kuantum sıçramaları'yla sıçrarlar. Tamamen keyfi ve ani olan bu sıçramalar, yüksek enerji düzeyinden düşüğe, düşükten de yükseğe gerçekleşebilir. İşte bu yüzden, kuantum teorisinde zamanın geri çevrilebilirliğinden bahsedilmektedir: Her şey aynı anda her yöne olabilir. Mesela, bir elektron geçeceği yörüngeyi beğenmeden önce bütün yörüngeleri aynı anda dolaşabilir.

Kuantum fiziği, kâinat tasavvurunuzda etki ettiği kadar, insanlar arası ilişkilerde de yansımalarını bulacak yeni anlayışlara kapı açmaktadır. Parçacık/dalga ikiliği ve doğrusal olmayan geçiş ve sıçramalar, bugüne kadar birbirinden ayrı kabul edilen, zaman ve mekânda ayrı yer tutan şeylerin ve olayların birbirine bağlı olduğunu, birbirini bütünlediğini söylemektedir bize. Bütün bu olay ve şeyler daha geniş bir bütünün çeşitli veçheleri gibidir, bireysel varlıklarının anlamını da o bütünle olan rabıtaları belirlemektedir. Eğer bütün potansiyel şeyler bütün yönlere sınırsızca uzanabiliyorsa, şeylerin arasındaki mesafeden nasıl bahsedilebilir, kim onların ayrı olduğunu söyleyebilir? Kuantum teorisinin bu yaklaşımı Vahdet-i Vücut anlayışına modern zamanlardan bir dipnot olarak okunabilir.

Yine kuantum fiziğinin bize kazandırdığı içgörülerden biri, farklı zamanlarda olan iki olayın sanki aynı zamanda oluyormuşçasına birbirini etkileyebildiğidir. Sanki iki olay zamanı aşarak senkronize bir dansa başlamakta ve bütün zaman algımızı altüst etmektedir. Olaylar, şeyler, varlıklar yalnızca yanlarında yörelerinde olan unsurların değil, onlarla eşzamanlı olmayan, farklı konumlarda bulunan unsurların da etkisi altında olabilir. Her şey birbirine bağlıdır; bu, varlığın birliğidir!

Burada Schrödinger'in meşhur kedisinden bahsetmenin zamanıdır: Bir laboratuvar kafesine yerleştirilen kediye, yine kafese yerleştirilen radyoaktif materyalle zehir ya da yiyecek verilmiş olur. Radyoaktif materyalden salınan parçacık yukarı giderse bir sistemi çalıştırır ve zehir verilir, aşağı giderse yiyecek. Ancak kafesin içinde neler olup bittiğini, kedinin sağ kalıp kalmadığını bilemeyiz; zira kafesin duvarları saydam değildir. Şimdi klasik bir akıl yürütme bize kedinin ölü ya da diri olduğunu söylerken, kuantum teorisi onun hem ölü hem diri olduğunu bildirmektedir. O bir elektronun aynı anda hem dalga hem de parçacık olabilmesi gibi, hem

ölüdür hem de sağdır, üst üste binmiş iki varoluş halindedir. Ancak kafesi açıp bakmamızladır ki, onun ölü ya da diri olduğunu anlarız. Göz, gerçekliği değiştirmiştir. Gerçeklik, biz ona baktığımızda tebellür etmiştir. Schrödinger'in kedi-si biz ona baktığımızda ölü bulunmamıştır. Biz ona baktığımız için ölmüştür kedi, gözlem öldürmüştür onu. Belirli bir anda sınırsız, çok ihtimalli bir durum varken, bu tek ve değişmez bir vaziyete indirgenmiştir. Kuantum sistemlerini incelemek onları sıradan nesnelere dönüştürür. Gözlenen kuantum sistemleri radikal bir dönüşüme uğrar.

Gerçeklik, biz ona baktığımızda ortaya çıkar. Ama nasıl ortaya çıktığı, ona nereden ve nasıl baktığımızla ilgilidir. İlyas Prigogine'den ilhamla söylersek, gerçeklik bir nebze kadar bizim inşa ettiğimiz, kendisini ancak bizim aktif katılımımızla ele veren bir şeydir.

Deha ve Delilik

Sanatsal ifade
için yetenek
olmazsa olmaz
bir şart, ancak
onun devşirilip
geliştirilmesi ne
ölçüde mümkün?
Dehayı besleyen
şeyin kendisi delilik
olmasın?

Dehayla delilik arasındaki çizginin kıldan ince olduğu öteden beri söylenir. Bu söz, yine de, birbirini andıran ancak birbirine katışmayan iki durumu haber veriyor.

Peki, dehayı besleyen şeyin kendisi delilik olmasın?

Van Gogh, Pound, Kafka, Nietzsche, Dostoyevski gibi örneklerle bakarak, bu kanaate varmak mümkün görünüyor. Son yıllarda yapılan çalışmalar sanatçıları arasında şizofreni, manik depresif bozukluk, depresyon, kişilik bozukluğu gibi ruhsal rahatsızlıkların daha fazla olduğunu gösteriyor. Örneğin ABD’de dünyaca ünlü Iowa Üniversitesi Yazarlar Semineri’ne katılan 30 yazar üzerinde yapılan araştırma, bu kişilerde, manik depresif hastalık ve alkolizmin normal nüfusa göre dört kat daha sık görüldüğünü göstermiştir. Ancak öte yanda bir hayli sağlıklı bir ruhsal yaşam sürdü-

ren ‘dahi’ler vardır. Shakespeare, Einstein, Jung, Whitman, Bohr gibi.

Önümüzde duran soru şu: Ruhsal açıdan belirli sorunları olan kimi insanlar belli başlı bazı yeteneklerinin de katkısıyla önemli bilimsel atılımları, önemli sanat eserlerini daha mı kolay gerçekleştirirler? Kuşkusuz deha kendisini tanımayan ve alışık olmadığımız biçimlerde de dışa vurabilir. Coppola’nın *Siyam Balığı* filmindeki motosikletli çocuk da bir dâhidir, ancak ‘ırmağın öte yakası’nda doğmuştur.

Kafka, bir yazarın delilikten kaçmak için çalışma masasını hiç terk etmemesi gerektiğini söylemişti. Yazar gerekirse o masaya dişleriyle tutunmalıydı. İsmet Özel de, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*’in girişinde şiirin ve siyasetin tekinliğine sığınarak paranoyadan uzak kalabildiğini yazmaktadır. Graham Greene ise şöyle söylüyor:

“Kimileyin merak ediyorum: Yazmayan, bestelemeyen, resmetmeyen insanlar nasıl oluyor da insanlık durumuna mündemiç olan bu melankoliden, delilik ve panik duygusundan uzak durabiliyor?”

Sanatsal ifade için yetenek olmazsa olmaz bir şart, ancak onun devşirilip geliştirilmesi ne ölçüde mümkün? Bazı kişilik özellikleri burada sanatsal ifadeyi kolaylaştırıyor gibi görünüyor. Uzlaşmacı olmamak, egosentrizm, esneklik, müphemliğe tahammül ve karmaşaya temayül, bu kişilik özellikleri arasında zikrediliyor. Bazı çalışmalar da gösteriyor ki, ‘sanatçı ruhlu’ bireyler diğerlerine göre ruhsal açıdan daha sorunlu olsalar bile sorunlarıyla baş etmek için daha büyük içsel kaynaklara sahipler. Bu da pek çok sanatçının ruhsal sıkıntılarını sanatın hizmetinde kullanabilecek bir potansiyel taşıdığını göstermektedir. Yine, sanatçıların sık rastlanan bir kişilik özelliği, ‘muhalif düşünme’dir; muhalif veya zıt bir düşüncüyü neredeyse otomatik olarak benimseme eğilimidir.

Sanatın ‘ego hizmetinde regresyon’ olduğunu söyleyen psikanalitik düşünce, bununla bir geri çekilme, ana rahmine dönme isteğini vurgulamaktadır. Ancak kişi bunu kendi benlik bütünlüğünü sürdürmek için kullanabilir.

Peki, ‘normal’ yazarlar, ressamlar ve bestekârlar bilinçdışı veya bilinçöncesine doğru olta atmak için bir yolculuğa çıkamayacaklar mı? ‘Rahatsız’ sanatkârların zihinlerinin keşfedilmemiş, karanlıkta kalmış bölgelerine çok daha kolay ulaştıklarını, oradan beslendiklerini biliyoruz. ‘Normal’ler ise zihinlerinin sınırlarını çeşitli kimyasal uyarıcılar ile zorlayabilmektedirler: Aldous Huxley meskalinle çıktığı bir yolculuğu, bu yolculukta rastladığı hayaletleri ve durduğu durakları, *Sezgi Kapıları* adıyla kitaplaştırmıştır. Her rahatsız veya ilaç alan kişi önümüze sanat eserleri koyamadığına göre, sanatçının mümeyyiz vasfı yetenek dediğimiz özelliğe sahip olmasıdır. Yetenekle zihnin karanlık bölgelerinden devşirilen ilkel görüntüler, sıradışı algılar insanların anlayabileceği bir dile tercüme edilmiş olur.

Hülasa-i kelim, ruhsal dengesizlikler sanatkârlar için şaşılması, üzülünesi durumlar değildir. Onlar ruhsal iniş çıkışlarını bir şiire, bir beste ya da resme tahvil edebilirler. Virginia Woolf manik depresif hastalığı için lityum alsaydı belki intihar etmeyecekti; ancak, bir görüşe bakılırsa, *Bayan Dallo-way* veya *Deniz Feneri* de olmayacaktı. Elbette, cümleyi tersinden de kurmak mümkün.

Ne dersiniz? Hayat mı, sanat mı?

Üçüncü Bölüm

OLGULARIN DİLİ

Kapanmaz Yağmurun Açtığı Yaralar Çocuklarda

Şair, "Kapanmaz
yağmurun açtığı
yaralar çocuklarda"
diyor. İnanmış bir
adamın nefesi
değdiğinde, kapanır
savaşın açtığı yaralar
çocuklarda.

"Beni övdüklerinde kalbim titriyor, övgü Allah'adır, bana bu fırsatı verdiği için ona hamd ediyorum."

ABD'nin önde gelen bir üniversitesinde çocuk psikiyatrisi bölüm başkanı ve profesörü olarak çalışan Arşad Hüseyin, Bosnalı çocukların savaş sırasında ve sonrasında ruhsal açıdan rehabilitasyonu için yaptığı çalışmaları anlatması için kürsüye davet edildiğinde, sözlerine böyle başladı.

Arşad Hüseyin, vicdanı karan bir dünyada, ilmiyle kötülüklere karşı duran ve kötülükleri eliyle, diliyle değiştirmeye azmetmiş bir aşk adamı. İngiltere'nin Leicester şehrinde gerçekleştirilen Dünya İslam Ruh Sağlığı Cemiyeti toplantısında tanımak bahtiyarlığına erdiğim bu ilim ve gönül adamı, kongre sırasında sunduğu iki tebliğle, Bosna çocuklarında savaşın açtığı yaralara işaret etti ve hepimize sorumluluklarımızı hatırlattı. İnsan-

lar yalnızca söyledikleri ile üzerimizde bir etki bırakmazlar, asıl etki hal iledir. İşte bu güzel insan mütevazı ve dervişâne duruşuyla beni kıvandırdı, bu çağın soylularından biri olarak bildim onu ve bu yüzden anlattıklarını sizinle paylaşmak istedim.

Seyyid Arşad Hüseyin Hint kökenli bir ilim adamı. Genç yaşta ailesiyle birlikte ABD'ye gitmiş ve orada önemli bir üniversitede bölüm başkanlığına yükselecek denli başarılı olmuş. Elliye di yaşı nda ve 1994'ten bu yana Bosna'ya on-dört kez gitmiş, her gidişinde orada bir ay kalmış ve pek çok öğretmeni, pek çok psikoloğu çocuklara nasıl yardımcı olabilecekleri konusunda eğitmiş. Dünyanın dört bir tarafında Bosna'da çocuklara yapılan mezalimle ilgili toplantılar tertip etmiş ve çeşitli fonların oluşturulmasına ö n ayak olarak, elinden geldiğince, dikkatleri Bosna'ya yöneltmeye çalışmış.

Bir ölüm kalım savaşında çocukların ruhsal ö rselenmesinin önemi olmayacağını düşünenler olabilir. Ancak savaş travmasının çocuklarda ileriki yaşantılarını tarumar edecek kadar ağır sonuçlara neden olabileceğini hatırlatmak isterim. Bugün 'travma-sonrası stres bozukluğu' adıyla psikiyatri tanı kitaplarında yer alan rahatsızlık, kişinin kaldıramayacağı şiddette bir travmaya maruz kalması durumunda, günlük yaşantısından uykularına dek pek çok işlevinin bozulduğu, dahası bu rahatsızlığın süregelenleşmesiyle çok daha ciddi kayıpların ortaya çıktığı bir duruma işaret eder. Arşad Hüseyin ve ekibinin yaptığı çalışmalara göre, savaş travmasına maruz kalan çocukların bir an önce rehabilite edilmeleri gerekli; zira anne babalarını, kardeşlerini, yakınlarını, vücut organlarını kaybetmiş, gözleri önünde insanların öldürülmesine tanık olmuş çocukların yaklaşık yüzde doksanı kendilerini öldürmeyi de düşünmüşler. Savaş sonrasında çocuk intiharlarında, şiddet olaylarında ve uyuşturucu madde kullanımında çok ciddi bir artış olmuş. İşte ruhsal tedavinin, savaş yaralarının şefkatle sarılmasının önemi de bu-

rada: Travma, zamanında tedavi edilirse süregenleşmez, kişinin bütün bir hayatını karartacak bir gölgeye dönüşmez.

Sırp vahşilerin özellikle çocukları hedef aldıklarını bildiren Hüseyin, psikolojik savaşı öncelikli bir hedef olarak belirleyen canilerin küçücük çocukların dahi ırzına geçtiklerini, keskin nişancıların özellikle çocukları nişanladığını anlatı. Savaş boyunca çocukların yüzde kırkı yaralanmış, yüzde onu da şehit olmuştu. Hayatta kalanların yüzde doksanbiri, birinin ölümünü görmüştü; yüzde yetmişikisi de bir bombalama eylemine maruz kalmıştı. Dört yıl boyunca kuşatma altında kalan Saraybosna'da aç bîlaç, dört soğuk kış geçirmişlerdi bu çocuklar. "Barakalarda kurs verirken onca sıkı giyinmememe rağmen iliklerime kadar üşüdüğümü söylersem, herhalde kışın körpe bedenler üzerindeki tesirlerini daha iyi anlarsınız" diyordu profesör. Çocuklar üç şey istiyorlardı: savaşın bitmesini, ayrı kaldıkları ebeveynleriyle yeniden buluşmayı ve bir pastacıya giderek en çok sevdikleri pastayı almayı. Bu süreçte ikibin öğretmeni ve ikiyüz ruh sağlığı çalışanını eğiten Hüseyin, halen ABD'de kurduğu Travma Psikolojisi merkezinde yirmişerli gruplar halinde Bosna'dan getirdiği öğretmen ve psikologları eğitmeye devam ediyor ve yine sık sık Bosna'ya gidiyor.

Bir başka sorun da, sistemli tecavüzler sonucunda Bosnalı genç kızların doğurmak zorunda kaldıkları çocuklar. İntihar olayları da özellikle bu çocuklar arasında yaygın olarak görülüyormuş. Ancak Bosna ahalisi büyük bir yüce gönüllülük örneği vererek bu çocukları bağrına basmış ve onları şehit çocuklarıyla bir tutmuş. Bunun bu masum yavrucuklar için ne büyük bir onur olduğunu sanırım tahmin edebilirsiniz. Onca örselenmeye rağmen, şefkatin bir toplumda hükümlan olması ne güzel.

Profesör Hüseyin, Bosna'da gördüğü çocukları anlatıyor, onlarla yaptığı görüşmelerden örnekler veriyordu ki sustu. Yasemin'in hikâyesini anlatıyordu. Sesi titredi, göz pınarla-

rında iki damla yaş belirdi. Bir süre öylece kalakaldı. Onüç yaşındaki Yasemin, Banja Luka'dan bir göçmendi. Birkaç ay annesiyle birlikte bir temerküz kampında kalmışlardı. Babası caniler tarafından götürülmüş ve bir daha ondan haber alamamışlardı. Yasemin ve diğer çocuklar, Sırp caniler tarafından, bir yere hücum edecekleri sırada etten kalkan olarak kullanılmışlardı. Çocukların arasına gizlenen caniler, onları ileriye sürerek cepheye yaklaşmak istiyorlardı. Çocukların çoğu yaralanmıştı, Yasemin kaç kişinin öldüğünü hatırlamıyordu. "Öldürüleceğimden emindim" diyordu. "Hâlâ bununla ilgili kâbuslar görüyorum. Kendimi bomboş hissediyorum. Bazen yaşamadığımı hissediyorum. Oradayım ama yaşamıyorum."

Ben size Tarık'ın hikâyesini de anlatmak istiyorum. Sekiz yaşındaki Tarık savaşta hem annesini hem de babasını kaybetmişti. Bir koruyucu aile yanında yaşıyordu. Profesör Hüseyin'in eğittiği 36 yaşındaki öğretmeni, onun hep insanlardan uzak ve üzgün bir yüz ifadesiyle durduğunu, grup etkinliklerine katılmadığını söylüyordu. Öğretmen, Tarık'la iletişim kurmak için çok çabalamıştı. Babası bir temerküz kampında öldüğünde hanım öğretmen büyük bir üzüntü yaşadığı için bir hafta süreyle okula gelmemişti. Daha sonra profesörün kursunda öğrendiği bir şey gelmişti aklına: Yetişkinler olarak biz de korku, keder ve ümitlerimizi çocuklarla paylaşmalıydık. Öğretmen bunu aklında tutarak okula dönmüştü. Bütün sınıf etrafında toplanıp ona ne olduğunu, niye gelmediğini sorduğunda, onlara babasını kaybettiğini anlatmıştı. Herkes ağlamış ve çocuklar onu teselli etmişlerdi. Tam bu esnada Tarık öne çıkmış ve öğretmenin kucasına oturmuştu. "Ne hissettiğini biliyorum" demişti ona. "Ben de anne babamı kaybettim. Senin ne hissettiğini biliyorum." O andan sonra Tarık'ın tutumları değişmiş, öğretmenine yakınlaşmış, grup etkinliklerine katılır olmuştu. Öğretmen de onu evlat edinmeyi düşünüyordu.

Bosnalı çocuklar, dünyanın başka bölgelerindeki çocukların aksine, karanlıktan değil de aydınlıktan korkuyorlarmış. Arşad Hüseyin bunu şöyle açıklıyor: “Işık, keskin nişancıların onları görüp nişan alabilmesi demek. Savaşın başlangıcında elektrik kesintisinden kaynaklanan karanlık tedirginlik yaratmıştı. Sonra hem yetişkin hem de çocuklar onu koruyucu bir kalkan olarak algıladılar.”

Canilerin çocukları hedef seçmesinin nedeni açıktır: Aileyi demoralize etmek, aile ahengini bozmak ve bu sayede etnik temizlik amacına kolaylıkla ulaşmak istiyorlardı. Altıyedi yaşlarındaki kız çocuklarına tecavüz eden barbarlar, hamile kalan genç kızları da doğum yapmaya zorluyorlardı. Bir yetişkinin ölümü geçmişin ve bugünün ölümüdür, bir çocuğun ölümü ise yarının... Saraybosna’nın dünyalar güzeli kütüphanesini yerle bir eden vahşiler, bu topraklardan İslam’ın bütün remizlerini kazımadıkça rahat etmeyeceklerdi. Nasıl o güzelim kütüphane Bosna’nın hem geçmişi hem de yarınıysa, çocuklar da öyleydi ve bu yüzden barbarların hücumlarına maruz kalmışlardı.

Yine de, savaş travmasına maruz kalan çocukların sadece yüzde kırkı travma-sonrası stres bozukluğundan muzdaripti. Profesör Hüseyin’e göre bunun en önemli sebebi, Bosna’da kuvvetli bir aile yapısının olmasıydı. Çocuklar geniş aile içinde büyüyor ve ebeveynlerinden birisi kaybolursa da yanlarında mutlaka bir akrabalarını buluyorlardı. Yetim kalan çocukların çoğu, güvendikleri ve bildikleri bir insandan sevgi ve şefkat görmeye devam ediyordu. Ailenin sağlamlığı Bosna savaşının en büyük direnç noktalarından birini oluşturuyordu. Bir diğer direnç noktası da çocuklarda sıklıkla karşılaşılan ‘büyüsel düşünce’ idi. Çocuklar savaş sırasında top-rağı dinleyerek hangi mahallede hangi silahın atıldığını, bunun kendilerine ne kadar uzak olduğunu tahmin ettiklerini düşünüyor ve bu bilgiyi kendi aralarında paylaşarak birbirlerine telkinde bulunuyorlardı. Bir silah sesi duyduklarında

şöyle diyorlardı sözgelimi: “Bu silah bize ulaşmaz. Şehrin tâ öbür yakasında.”

Size Adnan’ın hikâyesini de anlatmak istiyorum. Adnan bir Sırp saldırısı sırasında anneciğini kaybetmiş yedi yaşında bir çocuk. Babası ve kızkardeşiyle Saraybosna’ya göçmüşler. Üç ay sonra aile bir okula giderken, bir Sırp keskin nişancısı Adnan’ın babasını şehit ediyor. Daha sonra Adnan ve kızkardeşi bir yakınlarının yanında kalmaya başlıyorlar. Okul bahçesinde patlayan bir bomba sekiz çocuğu öldürüyor. Bunların arasında Adnan’ın kızkardeşi de var. Bugün Adnan hiçbir duygu göstermiyor. Kimse onu gülerken veya gülümserken göremiyor. Grup etkinliklerine katılmıyor. Geceyarısında çığlık atarak uyanıyor. Ancak kâbuslarını kimseye anlatmıyor. Adnan ailesinden hiç bahsetmiyor. Nadiren konuştuğunda ise, büyük bir adam gibi konuşuyor: “Güçlü olmalıyız” diyor. “Ülkemiz için çok çalışmalıyız.”

Arşad Hüseyin’e teşekkür borçluyuz. Bu mü’min ve mütevazı adam, yaşına aldırmadan, patlayan bombalara ve kalleş keskin nişancılara aldırmadan cepheye koştu. Bosnalı kahramanlarla aynı cephede saf tuttu, kalbini Bosna’nın kahraman çocuklarının kalbine bitıştirdi.

Şair, “Kapanmaz yağmurun açtığı yaralar çocuklarda” diyor. İnanmış bir adamın nefesi değdiğinde, kapanır savaşın açtığı yaralar çocuklarda. Yerinde bir gül büyür. Kokusunu o nazenin, o içli çocukların rüyalarına bir ninni halinde sararak...

Şehrin İnsanı Ne Âlemde?

Ruh cennetten bir
yansıma olan tabiatı
arzular; çünkü
o ewelemirde
cennete aittir,
dünyada bulunuşu
bir sürgünlük halidir.
Sürgün, yurdunu
özler.

Uygarlık, Freud'a kalırsa, insanlığın mutluluğu pahasına gelişmiştir. İnsanın içgüdüsel yaşamı saldırganlığa ve bencilce kendini tatmine dönüktür, oysa kültürel yapı onun bu tarafını keltmek için vardır. O halde, uygarlığın temelinde suçluluk duygusu yatar. Buna karşılık Jung 'çağımızın genel nevrozu'nu tanımlarken kolektif bir 'ruh yitimi'nden bahseder. Bu, kültürün büyük dinî ve efsanevî sembollerıyla irtibatın yitirilmesi. Jung'a göre bir uygarlık ne kadar seküler, maddeci ve saplantılı bir biçimde dışarıya dönük olursa, insanların mutluluğu da o ölçüde tehdit altında olacak, anlamsızlık ve amaçsızlık duygusu insanların hayatını o denli sarıp sarmalayacaktır.

DİŞ VE İÇ

İçinde yaşadığımız çağın belirgin özelliklerinden biri, dikkatlerin abartılı bir biçimde dış dünya üze-

rinde toplanmasıdır. İnsanlar kendi iç dünyalarına nadiren dikkat kesilmekte, bir öğrenme biçimi olarak sezgiye pek az itibar edilmektedir. Modern şehir de dışa çevrilen bu bakışın ürünlerinden biridir. Modern şehir tabiatın kopuşu temsil eder: İnsan tabiî olana uyum sağlamayı değil, kendisi için daha uygun olduğunu düşündüğü sunî bir ortamı tercih etmektedir. Böylece, kendisini tabiatın kontrol edilemez güçlerinden emniyete almakta, ama bir şehre 'sıkışma'nın getirdiği başka sorunlarla yüz yüze kalmaktadır.

SIKIŞMA

Şehirler için 'insanat bahçesi' tabirini kullanan yazar bir sıkışma duygusuna atıf yapıyor olmalıdır. Büyük metropollerde göğe uzayan binalar neredeyse gökyüzünden bile mahrum etmektedir insanları. Japonya'da insanların 'tabutluk' şeklindeki daracık mekânları dinlenme amacıyla kullandıklarını biliyoruz. Ülkemizi ve Üçüncü Dünyanın pek çok ülkesini kuşatan kaçak ve kötü yapılaşma, bu sıkışmanın doğurduğu en görünür sonuçtur. Bu sıkışma yüzünden insanlar kendilerine bir emniyet alanı açamamakta, açılan dar alanlar birbirinin içine girmekte, sınır ihlalleri insanlar arası şiddete zemin hazırlamaktadır. Toplu taşıma araçlarında, apartmanlarda, iş hayatında, trafikte özel hayatlar birbiri içine geçmekte ve bu sıkışmanın getirdiği hak ihlalleri insanların huzur ve sükûnetini tehdit etmektedir. Şehirler, insana göre değil, iş merkezlerine ve motorlu taşıt yollarına göre planlanmaktadır. Bu sıkışma bireysel ve toplumsal hayatta patlamalarla kendini açığa vurmaya devam etmektedir.

TOPLUMSAL PATLAMALAR

Maddî varlığı olan insanlar şehrin çevresinde asude yerleşim merkezleri oluşturarak kendilerini kaostan bir ölçüde bağışıklamaktadırlar. Varoşlar ise şehrin basıncının üzerine en çok vurduğu yerlerdir. Ülkemizde toplumsal hareketlilik-

lerin son yıllarda varoşlardan başlıyor olması, bu yönüyle şaşırtıcı değildir. Şehrin yoksulları bu sıkışmadan (buna ülkeyi saran ekonomik ve siyasî sıkışmayı da eklerseniz) sığınacak bir liman bulamamakta, tepkilerini varolan kaosu daha da çoğaltarak ifade etmektedirler. “Beni yakan şey bütün ülkeyi de yaksın” şeklinde bir intikam isteği, bir gelecek duygusundan mahrum bulunan insanların kendilerini ifade etme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehrin sıkıştırdığı insanlar adeta şiddetle boşalmakta ve arınmaktadırlar. Enikonu bir oyun olan futbol yüzünden işlenen cinayetler, bu oyunun yarattığı toplumsal saflaşma ve küfürleşmeler, toplumda için için mayalanan şiddetin açık göstergeleridir.

BİREY NE ÂLEMDE?

Modern şehrin sokaklarında şöyle bir dolaşın ve gülen yüzler arayın. Çarşı ve meydanlarda, işyerlerinden dağılan kalabalıklarda neşeli insan yüzlerine pek de sık rastlamıyorsanız, bireyin macerasını da anlamış olursunuz.

Modern şehir yaşantısı bireyin ruh sağlığına birkaç düzlemde etki eder. İlk olarak, modern şehir yaşantısı insanlar arası bağları çözen, toplumsal dayanışmayı azaltan bir matris içinde işlemektedir. Ekonomik rekabet insanî değerleri öncelemede ve altta kalanın canı çıkmaktadır. O halde, modern şehrin belirgin yaşama tarzı, ‘her şeye rağmen ayakta kalmaya çalışmak’ olarak formüle edilebilir. Bir başkasının yardımına koşmak, henüz toplumumuzda büsbütün yitmiş bir haslet olmamakla birlikte, modern şehir yaşantısı içinde giderek riskli bir durum olmaktadır. İstanbul’da sayıları gün geçtikçe artan ‘hemşeri dayanışma dernekleri’ bir yönüyle bu riski azaltmak ve öne çıkarılan alt-kimlik ile şehrin belalarına karşı bir kalkan oluşturmak çabasıdır. Aile ve komşuluk bağlarının çözülmesi ruhsal rahatsızlıkların gelişmesi için elverişli bir zemin hazırlamaktadır. Pek çok çalış-

mada gösterilmiştir ki, toplumsal ve manevî desteklerin varlığı ruhsal örselenmelerle başa çıkmamızı kolaylaştırır.

İkinci bir nokta, modern şehrin sağladığı yaşama şartlarının olumsuzluğudur. Derme çatma evlerde, ağır bir ekonomik yük altında, gelecekte pek az beklentisi olan insanlar, kendilerini ifade etme imkânları da ellerinden alınırsa, depresyona girmeyip de ne yapacaklardır? Kùltürler arası psikiyatri çalışmalarıyla tanınan bir psikiyatrin söylediğı gibi, keyifsizlik ve mutsuzluk Üçüncü Dünya metropollerinde öylesine yaygındır ki bunları psikiyatrik bir sınıflandırmaya tâbi tutmanın anlamı yoktur. Sorun politiktir ve bu yüzden, çareyi psikotrop ilaçlarda değil, politikada aramalıdır.

Üçüncü Dünyadan söz ediyorum; ama 'gelişmiş Batı'nın başkentlerinde durum çok mu farklı? Paris'in, Londra'nın, Washington ve New York'un sokaklarındaki evsizler, uyuşturucunun soldurduğu bedenler, çocuk fahişeler neyin kefareti ödemektedir? Tıkır tıkır işleyen metro sisteminin, göğü delen kulelerin, ayakta kalmak için şehrin kurallarına sıkı sıkıya yapışan, 'narsisizm kültürü' içinde bir vida olmayı nimet sayan ahalinin kefareti değilse neyin kefareti ödemektedir bu insanlar?

Bir üçüncü etki düzlemi, modern şehrin kaotik yapısında aranabilir. Şehirde artık her an her şey olabilir. Hiç ummadığınız bir bela sizi en umulmadık bir anda yakalayabilir. Geleneksel ortamların nesilden nesile aktarılan devamlılığı yoktur burada, insanların hayatında ani kırılmalar gerçekleşebilir. Bu da gelecek tasavvurunun bulanıklaşmasına, gelecek algısının müphem bir bekleyişe dönüşmesine yol açar. Emniyet duygusu yalnızca mekânda değil, zamanda da yitirilir. Bugünün onca çabasına karşın geleceğin belirsiz olması, şehrin insanını bir 'varoluşsal vakum'un ortasında bırakır. Hayatın bir anlamı olduğu düşüncesi geriye çekilir ve boşluk 'nevroz'la telafi edilir. Sahte bir dünyaya sahte bir bilinçle uyum sağlanır.

SONUÇ

Modern şehir patojendir. Tımarhanede kaç kişi olduklarını soran bir yabancıya tımarhane sakininin verdiği cevap ne kadar da anlamlı görünüyor: “Bizi boşver. Asıl siz dışarıda kaç kişisiniz?”

Üç-dört yıl önce bir konferans için İstanbul’a gelen Türk kökenli ABD’li bir psikiyatrist, “Galata köprüsünün altına muayenehane açsam, kısa sürede zengin olurum” demişti. Bu sözlerin İstanbul’da yaşamanın zorluğuna vurgu yaptığı anlaşılıyor. Ancak vaziyet dünyanın bir başka metropolünde daha iç açıcı olmasa gerektir.

Modern şehir özü itibarıyla tabiattan kaçışı temsil ediyor. Tabiatın nüfuz etmesine izin verilmeyen steril kavanozlardır modern şehirler. Çünkü tabiat, kutsal olmak bir yana, kirlidir; ve ondan uzak durmak yahut onu kontrol altında tutmak gerekir.

Bir İngiliz gazetesinde okuduğum bir haberi hatırlıyorum: Evinin önündeki bahçenin çimlerini düzeltmeyen bir adam, mahallenin genel intizamını bozduğu gerekçesiyle komşuları tarafından polise şikâyet edilmişti. Bu kişi nebatatı doğal halleriyle sevdiğini söylese dahi muarızlarını ikna edememiş ve kendi bahçesini istemeyerek de olsa genel nizamı uydurmak zorunda kalmıştı.

Modern şehir yaşantısında insana ters gelen bir şey var. İnsanlar buldukları her fırsatta kendilerini tabiatın kucağına attıklarına göre, modern şehir yaşantısı insan fıtratına pek de uygun düşmüyor. İnsan yaratılışı gereği (psikoloji lisanından hoşlananlar buna ‘kolektif şuuraltı’ desin) tabiatla hemhal olmak istiyor, onunla bütünleşmek, onun bir parçası olmak istiyor. İnsanın tabiattan kopuşu bu anlamda cennetten ‘düşüş’üne benzer bir özellik arz ediyor. Ruh cennetten bir yansıma olan tabiatı arzular; çünkü o evleminde cennete aittir, dünyada bulunuşu bir sürgünlük halidir. Sürgün, yurdunu özler.

Modern şehir kurgusu yalınlığı sefalet olarak isimlendirilmektedir. Topraktan evlerde yaşayanlar, bu kurguya göre, yalın bir hayat değil ama sefil bir hayat sürmektedirler. Hayatın karmaşıklıştığı ölçüde arzu edilebilir olduğu yolundaki bu düşünce, şehirleri devâsâ hapishanelere dönüştürmektedir. Kişinin sevdiklerine ulaşması için motorlu vasıtalarla müracaat etmesi gerekir ve bu da kaçınılmaz olarak hız olgusunu beraberinde getirir. Hız, fitrattan uzaklaşmak ve eşitsizliğin artması demektir. Büyük şehirlerde yaşayan pek çok insan, sevdikleriyle her gün buluşma şansından mahrumdur. Koşturmaca modern şehir hayatının en önemli özelliklerinden biridir. İnsanlar işte böyle bir şehir kurgusunda hayatlarını dilimlere ayırarak yaşamaktadırlar: İş saatleri dinlenme saatlerinin özlemiyle geçmekte, haftasonu iple çekilmekte ve hayat devamlı ertelenmektedir. Dahası, Batılı yaşam tarzının bireyci etiğiyle hayli uyumlu yapılar olan apartmanlar, geleneksel mahalle hayatının içinden gelen toplumların buhranını arttırmaktadır. Doğru toplumları cemaat yaşantısına ve dayanışmaya yatkınlıklarını geleneğin henüz tam bir bozulmaya uğramamış olmasına borçlu olabilirler, ancak Batılı yapı tarzı onların elinden fiziksel imkânları da almaktadır. Bütün bunlar, kuşkusuz, ‘şehrin insanı’ nı tam bir ruh selametine ulaşmaktan alıkoymakta ve fitratından uzaklaşan insan, ruhsal rahatsızlıklara düçar olmaktadır.

Geçmiş çağlarda insana faydalı bir ömür sürdüğü hissini veren şey, komşularının ve dostlarının o kişi hakkında beslediği olumlu duygulardır. Modern şehrin koşturmaca ve rekabeti öne alan yapısı, insanların özsaygılarını devşirdikleri kaynakları da değiştirmektedir. İnsanlar, saygı duyulmaktansa, kıskanılmayı arzulamaktadırlar. Geçtiğimiz yıllarda izleyiciye sunulan bir reklam “Komşuna fark atacaksın” diyordu. Burada şehir hayatının bilinçaltını okumak mümkündür: Komşular, birlikte esenlik içinde yaşamak için de-

ğil, yarışmak içindir. Ve onlar geçildiği ölçüde biz başarılıyız demektir.

Tam bu noktada, komşuluk hukukuna atıfta bulunan çok sayıda peygamber sözünü anmak gerekir. Komşuluk neredeyse kan bağı derecesinde önemlidir ve topluma yayılan esenlik, denize yaklaştıkça genişleyen bir ırmak gibi, aileden başlamakta ve önce komşuluğu, sonra daha geniş toplumsal birimleri kuşatarak mecraını bulmaktadır.

Savaşlarda ve kriz dönemlerinde intihar yaygınlığının düştüğünü gösteren istatistikî veriler vardır. Toplumların uğradığı zorlanmalar ruhsal rahatsızlıkların oluşmasında tek başına belirleyici olamaz. Buhran dönemlerinde toplumsal bağ duygusu güçlenip kalkan işlevi görebilir. Modern şehir hayatının ruhsal yaşama yaptığı olumsuz etkiyi 'stres'le izah etmek açıklayıcı olmayacaktır. Şehir hayatının ruhsal yaşantılarla ilgisini kurarken doğrusal bir illiyet yerine çevresel bir etkileşim aramamız daha doğru olabilir. Şöyle ki; modern şehir yaşantısı şu ya da bu ruhsal rahatsızlığa kendiliğinden neden olmaz, ama ruhsal rahatsızlıkların zeminini hazırlar, ortaya çıkışını kolaylaştırır. Bunu da ilk elde toplumsal bağların çözülmesi ve destek sistemlerinin kaybedilmesiyle gerçekleştirir. Bir rahatsızlığın ortaya çıkışında biyolojik ve psikolojik etkenlerin payı olduğu kadar toplumsal etkenlerin de payı vardır ve pek çok araştırma göstermiştir ki toplumsal destek sistemi iyi olan kişiler, ruhsal örselenmelere karşı daha dayanıklıdır.

Örnek olarak yaşlılığı ele alalım. İçinde bulunduğumuz çağda, ileri yaştaki insanlar ekonomik üretime katkıda bulunmadıkları gerekçesiyle hor görülmekte ve giderek daha yaygın bir biçimde bakımevlerine terk edilmektedir. Yaşlı insan, kadim çağlardan beri sözü dinlenen ve deneyimlerinden istifade edilen birisi olduğu halde, modern yaşantıyla birlikte itibar kaybına uğramıştır. Yaşlı, artık rüzgârlara açık

insandır, ufak örselenmeler onu ruhsal rahatsızlıklara taşıyabilir. Burada şehir hayatının etkisi, koşturmacayı ve ekonomik faydayı zarurî kılmasında aranmalıdır: Koşamayan düşer, fayda sağlayamayan zarar görür. Bir başka örnek, çocuk ruh sağlığı alanından verilebilir. ‘Hiperkinetik’ etiketi alan çocukların kaç enerjiyi doğal bir çevrede harcayabiliyor dersiniz? Modern şehirlerde kaç çocuk sokaklarda, bahçelerde özgürce oynayabiliyor; kaç eve girmeden önce içindeki kurtları dökme şansına sahip?

Şehri kuşatan gölgeden bahsetmenin tam sırası: Modern şehir, insanın anlam arayışını yok ettiği için patojendir ve ruhsal rahatsızlık üretmektedir. Victor Frankl’ın ‘noojenik nevroz’ dediği şeydir bu; anlamı yitiren insan varoluşsal bir vakum içinde yaşamaktadır. Tabiata yabancılaşan şehir, insanın en temel ruhsal gereksinimi olan bir anlama ulaşma, kendisi ve içinde yaşadığı dünya için bir anlam bulma çabasını değersizleştirmektedir.

Güç ve para modern şehrin kendisini etrafında kurduğu değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Alışveriş merkezleri ve bankalar mabedin yerini almıştır ve mutluluğun farklı bir yaşam tarzında olduğu kulaklarımıza fısıldanmaktadır.

Öte yanda, modern şehrin kustukları vardır: Henüz toplumumuzda örneklerine sık rastlanmasa da, Batı dünyası için ciddi bir sorun olan evsizler, madde bağımlıları, fahişeler... Bu insanlar şehirdeki anlam kaybının gözümüzün önündeki kurbanlarıdır. ABD’de küçük yaşta, evlilik dışı ilişkiyle anne olan genç kızların sayısındaki artış ürkütücü boyutlara ulaşmıştır. Modern şehrin üzerinde melekler değil, kara bir gölge dolaşmaktadır.

Ergenlik Sorunları: Kurmaca mı, Gerçek mi?

Ergenler kapitalist dönüşümün hem ürünü hem de kurbanı oldular. Geleneksel yapının çözülmeye uğraması, onları sorunlarla baş edecek imkânlardan mahrum bıraktığı gibi, üzerlerine 'psikolojik açıdan sorunlu' ibaresini iliştirdi.

İnsanların yetişkinliğe adım attıkları bir hayat dönemeci olarak tarif edilen ergenlik dönemi, bazı bedensel değişikliklerin yanı sıra ruhsal karmaşayla da tanımlanmaktadır. Bu dönemde kişi cinsel açıdan olgunlaşır ve toplum içinde sorumluluk almaya başlar.

Ergenlik dönemi üzerine çok farklı kuramlar, farklı kavramlaştırmalar vardır. Ancak biz bu yazıda ergenlik döneminin kültürel bir okumasını yapmaya çalışacağız. Ergenlik dönemi Batı patentli bir kavram mıdır, yoksa evrensel bir toplumsal kategori midir? Ergenlik bütün toplumlarda ruhsal karmaşa ve stres ile giden bir dönem midir? Ergenliğin sorunlu bir dönem olarak tanımlanmasının ardında ne gibi tarihsel nedenler vardır? Okuyacağınız yazıda bu sorulara cevap aramaya çalışacağız.

Halihazırda Batılı ergenlik fikri çatışmalar ve sıkıntılarla giden bir yaşam dönemini imlemektedir. Ta-

rihçiler bu tür bir düşünme tarzının ondokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başında ortaya çıktığını kaydetmektedirler. Daha önceleri Avrupa'da kendilik (self) fikri, üzerinde durulan bir sorun değildi. İçerik ve insanın içsel mücadeleler yaşaması, kişinin kendisine ait bir farkındalığa ulaşması için zarurî addedilmiyordu. Kişinin kendiliğini sağlayan şey, daha ziyade, toplum ve iş hayatında tuttuğu yer ile ilgiliydi. Kendiliğin dış ortamdan soyulması ve mahrem ve içsel bir uzayla temsil edilmesi fikri, modern zamanlara denk düşmektedir.

Bu değişikliklerle birlikte toplumsal dünyanın kavramsallaştırılmasındaki birlik fikri de kırılmaya uğramış oldu. İnsanlar artık kendilerini varlığı oluşturan büyük halkanın bir parçası olarak görmekten çok, münferit varlıklar olarak görecektirler. Batıda ailenin çözülmesinin yanı sıra bağımsız iş imkânlarının da çoğalması, bu tekilleşmeyi pekiştirecek ve insanın kendiliğine ilişkin tanımları değiştirecektir. İşte bu dönemde, psikolojik açıdan ayırt edici vasıfları haiz olmayan ergenlik yeni bir tanıma kavuşacak ve yetişkinlerin üzerine titremelerinin gerektiği; kararsızlık, içe dönüklük, incinebilirlik vb. özelliklerle giden sorunlu bir yaşam safhası olarak yeniden tanımlanacaktır.

Viktoryen dönem öncesinde sosyo-ekonomik olarak ebeveynlerine bağımlı olan ergenin az fakat belirlenmiş sorumlulukları vardı. Bir eş veya iş seçemezdi, geçimini temin edecek bir işte çalışsa bile parayı kendisi kontrol edemezdi ve yetişkin rollerine anne babası tarafından hazırlanırdı. Yirminci yüzyılla birlikte ergen kişilerin okul hayatı dışında pek az bir sorumlulukları oldu; aileleriyle birlikte yaşasalar ve ekonomik açıdan onlara bağımlı olsalar bile, eş ve iş seçiminde görece bağımsız bir konuma geldiler. Bütün bunlarla birlikte, aile ekonomik olarak kendine yeter bir birim olmaktan çıktı, çocuk ve ergenler para kazanıp bağımsız yaşam sürebilecek bireyler olarak görülmeye başlandı, toplumsal yaşa-

mın yerini büyük ölçüde kendi içine kapanık, izole bir aile yaşantısı aldı. Geçmiş yüzyılların aksine, kişinin evden ayrılma yaşı okul vb. nedenlerle büyüdü.

Toplumdaki ideolojik uzlaşmanın kaybı ve giderek artan sekülerizasyon, bu yeni gelişmelerle ortaya çıkan sorunları altetmekte kullanabilecekleri geleneksel dinî ve manevî sembolleri ergenlerin elinden aldı. Kriz ve çatışmaları çözmekte o güne kadar işe yarayan bu semboller, yerlerini kapitalist dünyanın istek ve beklentilerine bıraktı. Batı toplumunda ondokuzuncu yüzyıl sonundan itibaren başlayan sanayileşme, şehirleşme ve nüfus büyümesi; ergenlik ile patolojinin yan yana gelmesine de sebep oldu. Sanayileşmiş-kapitalist toplumun gerekleri, çocuk ve ergenleri yetişkin rollerine hazırlamak için daha uzun sürelerde okullarda tutmaktaydı. Zorunlu eğitimin yaygınlaşmasıyla birlikte okul dönemleri uzadı. Böylece çocuk ve gençlerin hem aile ortamından, hem de iş yaşantısından yalıtıldıkları ayrı bir yaşam dönemi ortaya çıkmış oldu. İşte bu yeni dönem de farklı bakış açıları, beklentileri, çatışmaları olan ve topluma uyum sağlamakta zorluk çeken bir grup yarattı.

Bu grubu kapitalist dönüşüm ortaya çıkarmıştı, bunun pazar değerini fark edenler de yine kapitalistler oldu. Bu yaş dönemindeki insanlar eğlence pazarının tüketicileri yapılarak yönlendirildiler. Ergenler böylece kapitalist dönüşümün hem ürünü hem de kurbanı oldular. Geleneksel yapının çözülmeye uğraması, onları sorunlarla baş edecek imkânlardan mahrum bıraktığı gibi, üzerlerine 'psikolojik açıdan sorunlu' ibaresini ilâştirdi.

Ünlü antropolog Margaret Mead'in çalışmaları, Samoa yerlilerinde yetişkinliğe geçiş dönemi anlamında bir ergenlik döneminin olduğunu, ancak bunun Batıdaki gibi sorunlu ve sıkıntılı bir dönem olmadığını göstermektedir. Üstelik, Samoa ahalisi için ergenlik dönemi yaşamın en keyifli dönem-

lerinden biridir: Bu dönemde yetişkinlere mahsus sorumluluklar henüz üstlenilmemiştir ve ergen, yaşamdan tat almaktan alabildiğine özgürdür.

Aslında modernlik öncesi Avrupa'da da ergen sorunlu bir birey değildir. Erkekler için çıraklık eğitimi, kızlar için ev ve el işleri onları yetişkin rollerine hazırlamaktadır. Toplum genç insanları okullarla kendi bünyesinden uzaklaştırmamaktadır, böylece ergenler toplum içinde yeni deneyimler edinerek yetişkin yaşamına hazırlanabilmektedir. Çıraklık, kalfalık gibi gayriresmî eğitimler ergen kişinin yetişkin kültürüne katılmasını kolaylaştırıcı işlevleriyle dikkat çeker.

Söylediklerimizi derleyip toparlarsak: Sanayi kapitalizmiyle gelen toplumsal dönüşüm, çocukluktan yetişkinliğe doğru yumuşak geçişin önünü kesmiştir. Aile toplumsal rehberlik alanında ve çocukların ruh dünyalarının şekillenmesinde giderek daha az belirleyici olmuş ve görevlerini kısmen okullara devretmiştir. Okulların oluşturulması ve eğitim standartlarının belirlenmesi, toplumsal açıdan ve zekâ açısından daha avantajsız konumda bulunan ergenlerde psikolojik sorunlar doğurmuştur. Okulda rekabet ve müstakbel işler için girilen kıyasıya yarışma, neredeyse tüm ergenlerde sıkıntıya sebep olmaktadır. Bağımsızlık, otonomi ve bireysel başarıya vurgu yapan bir ethos oluşturulmuştur. Kapitalizm kültürü genç insanların bedenlerinden toplumsal amaç ve kişisel kimliklerine dek pek çok şeye biçim vermektedir. Bireycilik, sanayi öncesi toplumlarının topluma dönük, cemaat temelli kişilik yapısının yerini almıştır. Nesnelerin anlamı albenileri ve parasal değerleriyle ölçülmeye başlanmış, tamahkârlık yüceltilmiştir. İnsan bedeni, albenisi ve görüntüsü değiştirilebilir bir meta olarak öne çıkarılmıştır. Beden kişisel kimliğin ve genç insanın kendisine verdiği değer bir ölçüsü yapılmıştır.

Aynı zamanda, ahlakî buyruk ve kısıtlamalar aileden ve ait olunan dinî/manevî kökenden koparılmış, daha kaygan ve daha az bağlayıcı kılınmıştır. Karmaşık kuralların, birbiriyle çatışan değerlerin ve iştah açıcı birçok uyarının varlığında kişinin kendine yeter ve ahlaklı bir benlik (self) geliştirmesi elbette zordur ve bu da, genç insanlarda, davranış ve kimlik konusunda sorunlara yol açmaktadır. Sekülerize toplumda tabiatüstü varlık alanı tamamen değersizleştirilmiş, manevî kuvvetlerin gündelik hayata müdahale etmesine geçit verilmemiştir. İşte bu yüzden, manevî unsurlar, genç insanların davranış ve kişisel kimliğe dönük çatışma ve sorunlarını aşmasına pek az yardımcı olabilmektedir. Toplumsal kimlik ise artık açık biçimde tanımlanmış ve edinilmesi kolay bir kimlik değildir, daha ziyade karmaşık ve çok boyutlu ve elbette edinilmesi hayli sorunlu bir kimliktir.

Ergenlik döneminin sorunları, büyük ölçüde, gençlerin kendilerini çevreleyen toplumla bütünleşmekten alıkonulmalarıyla ilgilidir. Kişiliklerini geliştirebilecekleri doğal ortamlardan koparılan ve toplum bünyesinden uzaklaştırılan gençler, bir de okul ortamının rekabetçi ve yarışmayı özendirici yapısıyla karşılaştıklarında, sorunlar katmerlenmektedir. Genç kişi yetişkinliğe doğru evrilirken bir saldırganlık duygusunu da içinde büyütür. Önemli olan, gence kendini ifade imkânları tanıyarak bu saldırganlığın olumlu bir mecraya akıtılmasıdır. Oysa okullardaki rekabetçi yapı bu saldırganlık duygusunu patolojik mecralara yöneltmektedir.

Medyanın Ruhunu Okumak

Elektrik icad
olalı beri geceler
uzamıştır ve
evin sessizliği,
uzayan gecelerde
yaralarımızı
kanatır. Televizyon
yaralarımıza
pansuman yapar.
Bizi sözü olmayan,
renksiz, ölü insanlar
olduğumuz
gerçeğinden
kurtarır.

Televizyon kanallarının çoğalmasıyla birlikte, bir görüntü bombardımanı hayallerimizden duygu ve düşüncelerimize dek pek çok melekemize el koymuş durumda. Televizyon aygıtının yarattığı simülasyonlar giderek gerçeğin yerini alıyor ve biz, giderek daha çok, her şeyin bir kurmaca olduğu hissine teslim oluyoruz. Görüntü bombardımanı gerçek ile hayal arasındaki sınırları muğlaklaştırmakla kalmıyor, seyircileri kanlı canlı insanlar olmaktan çıkarıp birer zombiye dönüştürüyor. Üstelik özel hayatları teşhir eden programlarla bizi geniş bir ailenin bir parçası kılıyor; öyle ki, oturduğumuz odadan ailemizin 'meşhur ve zengin' bireylerinin hayatlarını dikizleyebiliyoruz.

Bu öyle bir dünya ki, beyaz camda görünen herkes 'oynuyor' ve bu hayal kumpanyasının biricik şartının iyi oynamak olduğu biliniyor. Futbolcular, politikacılar, mafya, hırsızlar veya katiller, hepsi iyi

oyuncu olmaya ve performanslarıyla halkı cezbetmeye meraklı. Bu oyunda bir hırsız veya katil kahraman rolünü oynayabilir, bir futbolcu mağdur kişiyi canlandırabilir. Biçilen rol seyircilerin merak saikini ne denli kamçılarsa, o denli başarı getirecektir.

Bu oyunun kimi unsurlarına şöyle bir göz atmaya ne dersiniz?

GERÇEĞİN GÖSTERİSİ

‘Reality show’ olarak isimlendirilen programlar toplumumuzun hangi yarasına parmak basıyor ki bu denli teveccühe mazhar oluyor? “Bir gün bu programa çıkacağımı biliyordum” diyen koca katili kadın, meydana getirilen simülasyon dünyasının prototipik bir kurbanıdır. Bu öyle bir düzendir ki TV aygıtının düğmesine dokunan herkes bir anda onun kurbanı olabilir. Bu kumpanyada bir gün ona da uygun bir rol bulunabilir.

Hayatın trajik yanlarını seyirlik bir duruma dönüştüren bu programlar, seyircisini birkaç psikolojik düzlemde etkileyebilir. Seyirci öncelikle bütün bunların bir kurmaca olduğu hissine kapılabilir. Öyle ya, kızı intihar etmiş olan baba, evladının cesedi soğumadan TV’ye demec verebiliyorsa, bu olsa olsa bir oyundur ve hayat aslında o kadar da kötü değildir. Bir polisiye filmde sinek gibi öldürülen insanlar bize ne kadar üzüntü veriyorsa, realite programının ölüm haberleri de o kadar üzüntü verir.

Bir diğer düzlem, tecessüsün gıdıklanmasıdır. Seyirci bu yaşananların gerçek olduğu hissine kapılır ve başka hayatları dikizlemenin hazzını tadar. Seyirci artık bir röntgenci olmuştur. Kendisi gibi olan insanların mutsuz hayatlarına bakar ve haline şükreder. Başkalarının mutsuzluğunda kendisini teskin edecek bir şeyler bulur. Hayatın üzüntü ve acı verici mahremiyetine tecavüz eden kamerayla saf tutar ve gö-

rüntülere eşlik eden kaba ahlakçı ve otoriter sese hak verir. Röntgenci, başkalarının hayatına fütursuzca dalıp da kimliğini saklı tutabilmenin eşsiz iktidarına râm olmuştur. Onun o anda ekranın öbür tarafında olmasıyla kazandığı iktidar, geçmiş yaşantısına da bir meşruiyet sağlar. Gerçeğin gösterisinde bir rol kapmamış olmak, işlerin yolunda gittiğini gösterir.

Buraya kadar iki psikolojik düzenekten söz ettim: İlki acının duygulardan yalıtılması ve böylece seyirlik bir haz nesnesine dönüştürülmesi, ikincisi ise başkalarının hayatına destursuz girmenin sağladığı iktidar hissinin paylaşılmasıdır. Daha genel bir açıklama da şöyle yapılabilir: Bu programlar, televizyonun 'biz'e ayrılmış, 'bizim gibiler'in başrolü oynadığı yegâne programlarıdır. Bu programlar, acılı ve kötü taraflarıyla bile olsa, 'bizim' hayatımızı anlatıyor ve beyaz camda bize de bir kahraman olma fırsatı veriyor. İşte bu özdeşleşme, gerçeğin gösterisi tarzı programların belli bir toplumsal katman tarafından benimsenmesine yol açabilir. Aynı şey Kemal Sunal filmleri için de geçerlidir: Saf ve iyi çocuğun sonunda galip geldiği Keloğlan figürünün yinelenmesi bir yana, bu filmler sıradan insanların kendilerini bulabilecekleri, rahatlıkla özdeşleşebilecekleri kişilerin hikâyesidir.

MUTFAKTA BİRİ VAR

Türk TV kanallarında yüksek sosyetenin, şarkıcıların ve futbolcuların özel hayatları pek çok programa malzeme oluyor. Son günlerde buna politikacılar da eklendi. Bu programlar az önce sözünü ettiğim realite gösterilerinin aksine mütecaviz bir üslupla sokulmuyorlar muhataplarının özel hayatına. Saygılı ve ölçülü bir dil tutturmaya çalışıyor ve bu arada zaten 'star' olan bu kişileri kahramanlaştırma işlevini de üstleniyorlar. Bu özlenesi ve büyüülü bir dünyadır, ırmağın öbür yakasıdır, kamera bizi bu özel hayatların içine sokarken bizden tek şey ister: gördüklerimizi sorgusuz sualsiz

onaylamamızı. Bu hayatlarla yaramıza pansuman yapar TV, dertlerimizi pembe dünyalarla uyuşturur, ancak bizden onların da gerçek ve meşru olduklarına inanmamızı ister. Sahiden mutfakta biri vardır ve biz mutfaktaki kişiyi dikizlerken onun gibi olmanın hayalini kurarız. Bir hayal üretme cihazı olarak TV, gündelik sıkıntılarımızı pembe dünyaların dedi-kodularıyla değiştirir.

Bir paparazzi programının gecekondu-lara, bir realite programının da yüksek sosyete ya da 'sanatçı âlemi'ne girdiğini gördünüz mü hiç? Her program için bir üslup ve sınıır belirlenmiştir ve medya âlemi kendi hadlerine tecavüz etmez. Evet, biz paparazzi programlarını bizi büyük bir aileye akraba kıldığı için izleriz. Şarkıcısıyla, futbolcusuyla hepimiz aynı gemideyizdir ve aslında memlekette dert edecek fazla bir şey yoktur, şen şakrak eğlenir gideriz. Bu programlar bizi ırmağın öbür yakasına yaklaştırır gibi olur. Bir program boyunca daha önce hiç gitmediğimiz pahalı mekânlarda dolaşır ve o insanların arasına katıldığımız yanılsamasını yaşarız. Yalnız değiliz, mutfakta biri var ve bir gün bizim de o mutfakta çay demleyeceğimizi kim iddia edebilir?

TEŞHİR KÜLTÜRÜ

Türkiye televizyonlarında haberlerden çene yarıştırmacalara (talk-show) dek sinen bir kültürden söz etmek mümkündür ve bu teşhir kültürüdür. Seyirci, bir röntgencinin ruh sapkınlığını paylaşmaya itilmektedir. Bu tarzı en bayağı örnekleriyle öne çıkaran yapımcılar izlenilirlik oranlarında üst sıralara tırmanmaktadır. Artık mahremiyetten söz edilemez, bütün bir ülke seyirlik bir kumpanyadır. Politik ve ekonomik hadlere tecavüz edilmez; güçlüler ve seçkinlerin asla kurban edilmediği bir kumpanyadır bu.

Üstelik, 'rızanın üretilmesi'ne (manufacture of the consent) azami dikkat gösterilir ve toplumu sahte duyarlılık noktalarında birleştirmek için gösteri kültürünün bütün

imkânları seferber edilir. Bir an gelir, hepimiz laikliğin elden gittiğine inanırız. Bunun için, kes-yapıştır teknoloji emirlere amadedir: Körfez Savaşı'nda petrole bulanmış kuş örneğinde olduğu gibi, Afganistan olayları el çabukluğuyla Türkiye'ye yapıştırılır ve sahte gündem maddeleri, sahte korkular oluşturulur. Görüntülü ve basılı medya, daha önce de söylediğim gibi, gerçek ile hayalin arasındaki çizgiyi belirsizleştirmekte ve insanlara kurmaca-gerçeklikler vazetmektedir. Böylece, neyin gerçek neyin hayal olduğu anlaşılmamakta, bu da eninde sonunda insanların bilinçlerini bulan-dırmakta ve onları manipülasyona hazır hale getirmektedir.

NETİCE-İ KELÂM

İnsanlar neden televizyon seyrederek? Kararan, yoksullaşan hayatlarına bir nebze renk katmak için. Eve geldiklerinde edecek bir çift söz bulamadıkları için. Kendi yoksunluklarını ekrandan taşan mavi ışıkla iyileştirmek istedikleri için.

Televizyon insanları eğlendirir, onları ekrandaki kişilere akraba kılar, yarın konuşmak için bir mevzu çıkarır. Yıllar önce bir arkadaşım anlatmıştı: “Dün gece evde elektrikler kesildi ve biz tüm aile saatler boyu süren nefis bir sohbet daldık. Sonra, yıllardır böyle sohbet etmemiş olduğumuzu hayretle hatırladık.”

Televizyon insanların yaralarına pansuman yapar. Elektrik icad olalı beri geceler uzamıştır ve evin sessizliği, uzayan gecelerde yaralarımızı kanatır. Ev sessiz olmamalıdır. Renkli ve albenili bir dünyada yaşadığımız yanılsamasına muhtacız. Televizyon evlerimizin sessizliğini, renksizliğini, ölgünlüğünü giderir. Bizi sözü olmayan, renksiz, ölü insanlar olduğumuz gerçeğinden kurtarır.

Ekranlarımızı zamanında karartmayı bilmeliyiz; ruhlarımızı kararmadan önce, televizyonun simülasyon dünyası bizi de bir kurban-kahraman kılmadan önce.

Ekranın kararması, ruhların kararmasından iyidir.

Uğultu Değirmeni

Ahmet Hamdi
Tanpınar, zamanın
iletişim araçlarının
geleneksel
sokağı bir *uğultu*
değirmenine
çevirdiğini söyler.
Şimdiyse bütün
bir ülke medya
kuvvetlerinin
elinde bir uğultu
değirmenine
dönmüş
durumdadır.

Vaktiyle bir gazete patronu zamanın cumhurbaşkanına yazdığı mektupta medyanın birinci kuvvet olduğunu söylerken yalnızca gözdağı vermiyordu. Devletin mefluç olduğu bir ülkede, devlet organizasyonunun bıraktığı boşlukları gayriresmî teşekküllerin doldurması kaçınılmazdır. Medyayı birinci kuvvet haline getiren de bu devâsâ boşluktur. Yargı zayıf düşmüştür, o halde basın yargıçlığa soyunabilir. Siyaset tıkanma istidadındadır, o halde basın çöpçatanlığa başlayabilir. Vatandaş ekonomik buhranlar içinde çırpınmaktadır, o halde basın futbol ve cemiyet haberleriyle bir oyalanma imkânı sunabilir.

Medya, bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de ‘rızanın üretilmesi’ için kitleleri manipüle etmek arzusundadır. Kamuoyunun dikkatini bazı noktalardan kaçırırken hamaset edebiyatı vb. yöntemlerle sahte duyarlılık noktaları oluşturur. Türkiye’deki büyük medya ku-

ruşları mevcut işleyişi rahatsız edecek sorular sormaktan özellikle kaçınır, dahası bazı çevrelerin arzularını emir telakki eder ve yayınlarını buna göre yönlendirirler.

Siyasî bir zaviyeden bakıldığında, medyanın ahlakî kaygıları yoktur, ahlakî ilkeler bu oyunda saha dışındadır. Siyasî olmayan gündelik dili yokladığınızda, medyanın bir ahlak anlayışı vardır: Para eden iyidir ve iyi olan da yaygınlaştırılmalıdır. Bu yönüyle, özellikle görsel basın, tam bir teşhir ahlakı üzerine kuruludur. Teşhir etmek profesyonelliğin gereği sayılmaktadır. TV yayıncılığı, realite gösterilerinden paparazzi tarzı programlara dek geniş bir yelpaze üzerinde, daha önce bize saklı olanı şimdi göstermekle övünmektedir. Mahrem hayatlar ekran yoluyla milyonlarca izleyiciye ulaştırılmakta, gösteri, hayatın yerini almaya sıvanmaktadır. Bir futbolcunun evliliği, bir çiftin cinsel hayatı, cinayetler, tacizler hepsi bu teşhir ahlakının uzantıları olarak beyaz cama yansımaktadır. TV yapımcıları başkalarının hayatını satarak para kazanmaktadırlar. Kocasını öldüren bir kadının kan paparazzisi bir programda “Bir gün bu programa çıkacağımı biliyordum” demesi ürpermeye yeter. Merakları gıdıklayarak daha fazla satan bu programlar şenlikli bir gösteri olarak seyredilmektedir, o kadın sanki bir Yeşilçam filminden fırlamıştır ve ölen adam sanki ölmemiştir. Teşhir ahlakı, soğuyan bir cesedi, kaybolan bir ömrü bize bir macera romanı havasında okutarak gerçeklik duygumuzu yok etmeye çalışmakta ve bütün bunların aslında bir oyun olduğunu ima etmektedir. Ama az ötede ceset soğumuş, bir ömür uçup gitmiş, bir insan zindana düşmüştür. Gerçek tastamam budur, oysa TV yayını gerçeğin bir gösteri (bir gün sen de bu programın kahramanı olabilirsin, bir cinayet yeter!) olduğuna bizi inandırmak isterken hem kendisine bir meşruiyet zemini bulmakta, hem de hepimizi açıkça kandırmaktadır.

Kuşkusuz bütün bunların ötesinde daha sistemli ve açık bir propaganda vardır. Bu propaganda medyayı yöneten ve yönlendiren güçlerin ahlakî değerlerini önümüze bir hedef olarak koymaktadır. Çağdaş ve makbul olan onların vazettiği değerlerdir, pembe dizilerden gençlik programlarına dek bir yaşam biçimi gözümüzün içine sokulur. Son yıllarda yazılı basında da bu gayretkeşlik dikkat çekmektedir. Yakası açılmadık konularda toplumun manevî değerleriyle örtüşmeyen düşünceler öne sürmek yeni bir iş kolu haline gelmiştir. Medya nüfuz edebildiği her ev ve bireye çekidüzen vermek ve onu kendi standartlarına uydurmak gayretindedir. Standart dışı kalan hayatlar karikatürize edilmeyi ve hor görülmeği hak eder.

Ahmet Haşim sinemayı ‘yorgun başın munis bir ilticagâhi’ olarak tanımlıyordu. Ahmet Hamdi Tanpınar ise, zamanın iletişim araçlarının (bunlar gramofon ve radyo olsa gerektir) geleneksel sokağı bir *uğultu değirmeni*ne çevirdiğini söyler. Şimdiyse bütün bir ülke, halkının manevî dinamiklerine yabancılaşmış medya kuvvetlerinin elinde bir uğultu değirmeni dönmüş durumdadır.

Bir barbar istilasıyla karşı karşıyayız. Değirmenlere karşı, gerçek şövalyelere ihtiyacımız var.

Baba Katilliği

Freud'un baba-oğul münasebetine getirdiği izahın Türkiye'de devlet-toplum ilişkisine cuk oturduğunu düşünüyorum. Bir yanda hem nefret ettiğimiz, bütün aksiliklerin sorumluluğunu yüklediğimiz, hem de sevdiğimiz, gözümüzde yücelttiğimiz baba (devlet), öte yanda bir türlü büyüemeyen, olgunlaşamayan oğul (toplum).

Sigmund Freud, "Dostoyevski ve Patrisid (baba katilliği)" başlıklı makalesinde, *Karamazov Kardeşler* adlı şaheserden yola çıkarak yazar hakkında bir kişilik çözümlemesine girişir. Yazarın nevrozunun kökünde babasının ölümüyle yaşadığı travmayı gören Freud, baba Karamazov'un öldürülmesinin yazarın hayatıyla örtüştüğü yerlere işaret eder ve şunları yazar:

"Babasını düşman gibi gören çocuk, ondan nefret ederek ölümünü arzularken, ona karşı belli bir ölçüye kadar sevgi de duymaktadır. Bu iki ruhsal davranış, oğulun kendisini babasıyla özdeşleştirmesine yol açar. Yani, oğul babasına hayranlık duymak için onun yerinde olmak ister, ama yine bu yüzden onu ortadan kaldırmak da ister. Bütün bu gelişme ansızın sağlam bir engelle yüz yüze gelir. Belirli bir zamanda çocuk, bir düşman olması bakımından babasını ortadan kaldırmasının yine onun

tarafından kendisine verilecek bir cezayla, yani iğdiş edilme (kastrasyon) cezasıyla sonuçlanacağına inanır.”

Bendeniz, Freud’un hurafelerine hiç iltifat etmemekle birlikte, psikanalizin baba-oğul münasebetine getirdiği izahın Türkiye’de devlet-toplum ilişkisine cuk oturduğunu düşünüyorum. Bir yanda hem nefret edilen, bütün aksiliklerin sorumluluğunu yüklediğimiz, hem de sevdiğimiz, gözümüzde yücelttiğimiz baba (devlet), öte yanda bir türlü büyüemeyen, olgunlaşamayan oğul (toplum). Devleti de tıpkı bir zamanlar babamıza yaptığımız gibi idealize eder, hatıra onunla özdeşleşmek isteriz. Bir yandan da, onun tarafından cezalandırılmaktan, iğdiş edilmekten korkarız. Öyle ya, o çatık kaşlı, sert bir babadır ve oğullarını cezalandırmakta üstüne yoktur. Türkiye’de bir reisicumhurun ‘baba’ ismiyle anılıyor olması da şaşırtıcı değildir: Devleti yarım asırdır adeta temellük etmiş bir insandır o ve bu özelliğiyle devletin numune-i imtisalidir.

Biz oğullar bazen birbirimizi babamıza şikâyet ederiz, derdimiz en sevgili oğul olmak ve böylece sofranın nimetlerinden ziyadesiyle yararlanmaktır. Bazen de ‘devlet baba’nın kendisine öyle bir nefret yöneltiriz ki, her işte onu haksız çıkarır, her aksilikte onun parmağının bulunduğu kanaat getiririz. İçimizden kimileri baba katilliğinc dahi soyunur. Başka bazıları da babayla öylesine özdeşim kurar ki, bütün edimlerini onun adına yaptığını söyler. Aslında onlar da çocuktur, ama baba gibi davranarak güçlü olduklarını göstermek isterler.

Kimileyin de babaya duyduğumuz öfke bize bir kabahatlilik hissi biçiminde geri döner. Onu bir taraftan yüceltiyorken, bir taraftan da ondan nefret etmek, ona öfkelenmek tuhafımıza gider. Bu işte kendimizi kabahatli buluruz.

Velhasıl, bu bahis uzundur ve söz uzadıkça iğdiş edilme riski artmaktadır. Sevgi-nefret tahterevallisinde dikkatli yürümeyenler, tepetaklak gitmektedir.

Jean arpması

Giyinmek için
aldığımız bir
mamul kendimize
verdiğimiz anlamın
bir parçası olur ve
bazen de toplumsal
kimliğimizi inşa eder.
Netice itibarıyla,
"Her eşya kendisini
üreten ideolojiyi
yeniden üretir."

Türkiye pop kültürünü üretmeye başlayalı beri, her gün TV kanallarında yeni yüzler görmeye ve tınıları birbirini andıran 'yeni' melodilerle tanışmaya başladık. Özel radyolar, müzik yayını yapan TV kanalları, 'çok özel' söyleşiler günlük hayatımızın bir parçası haline geldi. Hayatlarımızdaki bu ani ritim değişikliği giyim kuşam alanında da bir yansıma buldu ve Türkiye'yi, deyim yerindeyse, jean çarptı. Onlarca marka pop müziğin şahlanmasıyla birlikte pazara üşüştü. Amerikan filmi seyreden, pop müzik dinleyen ve gündelik hayatın malumat ihtiyacını televizyonlardan karşılayan insanlar için jean'ler biçilmiş kaftandı.

Herhangi bir tatil gününde işlek bir caddede insanların ne giydiklerine dikkat edin. Pek çoğunun modern zamanların üniforması jean'lerle dolaştığını göreceksiniz. Peki bu giyim eşyasını bu denli cazip kılan şey nedir? Anlam avcılığı

ğına, bilinen bir önermeden başlayabiliriz: Jean toplumsal farkları örter, gayriresmîdir, sınıfınızı ele vermez. Jean unisekstir, kırdı da giyilebilir, şehirde de. Toplumsal kategorilerin aşıladığı davranış ve kimlik sınırlarını tanımaz. Bu yönüyle bir özgürlük alametidir. Bu yüzden pek çok jean reklamında özgürlüğe yapılan vurguyla karşılaşırız. Ancak, psikoloji eksenli bir değerlendirme, farklılaşmayı gizleyen bu giysinin kişinin yalnızca kendisi olma özgürlüğüne değil, kendisini gizleme özgürlüğüne de imkân verdiği fikrindedir. Jean'ler öylesine bir sıradanlık zırhına bürünmüşlerdir ki, onları giyenin halet-i ruhiyesini ele vermez, duygularını açığa vurmazlar. Öte yanda bedensel emek, eylemlilik ve doğallık etrafında toplanan bir anlamlar kümesi vardır. Doğal olan gayriresmî olandır, herhangi bir mesaj iletmeyen, orada kendiliğinden bulunan, ancak kolayca bir anlamla eşlenemeyendir. Jean, doğa ve kültür, doğal olan ve yapay olan, kır ve şehir arasındaki zıtlaşmada resmî giysilerle karşı karşıya gelir.

Jean kovboy imgesini ve Amerikan mitolojisini dünyanın kalan yerlerine ihraç eder. Türkiye televizyonlarındaki İngilizce jean reklamları, sadece bir giyim eşyasıyla karşı karşıya değil, topyekûn bir kültürün bombardımanı altında bulunduğumuzu gösterir. "Hiçbir şey Levis'ten daha Amerikan değildir" sloganı Amerikalılık imgesini ulaşılacak bir hedef olarak önümüze koyar. Pek çok jean reklamı Amerika tarihine göndermelerle doludur. Böylece reklamlar bize yalnızca jean değil, yaşam tarzı da satar.

Jean, muhalif anlamları dışavurabilir ve toplumsal direnişin simgesi haline getirilebilir. Bunun için şeklini bozmak, üzerinde kimi yıpratıcı işlemler uygulamak gerekir. Sahibi tarafından özellikle yırtılmış, parça parça edilmiş bir jean, sıradanlığın kültürüne başkaldırıcıyı temsil edebilir. Böylece başkaldırı hayli ironik bir biçimde başkaldırılan şey üzerinden gerçekleştirilmiş olur. Yani, kişi hem Amerikan değerle-

rinin bir simgesini üzerinde taşımakta, hem de bundan duyduğu huzursuzluğu ifade etmektedir. Burada jean cemaate ve bireye aynı anda hitap etmekte ve bünyesinde pek çok anlam barındırmaktadır. Bu anlamlar onun giyim biçimine göre değişmektedir. Sözelimi, Türkiye’de Levis 501 giymek tuhaf bir biçimde bir statü göstergesi olarak algılanmaktadır.

Her tüketim eşyasında olduğu gibi, jean’ler için de, bir hayal dünyası sunulmaktadır müşterilere. O yalnızca örtünmek için bir eşya değildir, size büyüdü âlemlerin kapısını açacak bir anahtar, dahası biricikliğinizi simgesidir. Evet, jean yaygın ve sıradandır; ama X markası onu giyene ayrıcalık verir. Size özel bir üründür bu. Kitle içinde nefes almak isteyen, biricikliğini duymak isteyen müşteriyi avlamak modern zamanlarda zor olmasa gerektir. Böylece, giyinmek için aldığımız bir mamul kendimize verdiğimiz anlamın bir parçası olur ve bazen de toplumsal kimliğimizi inşa eder.

Netice itibarıyla: “Her eşya kendisini üreten ideolojiyi yeniden üretir.”

Çaya Methiye

Çaydanlığın
kaynadığı her yerde
kalpten kalbe bir
yol var demektir.
Bir hanede çay
demleniyorsa,
bir gün oraya
da gidilebilir,
konuşulabilir,
anlaşılabilir. Türkiye,
çayın demlendiği
her yerdedir.

Dostoyevski, Avrupa seyahati dönüşünde fikirlerini soran arkadaşlarına, bütün o gelişmişlik göstergelerine karşın Avrupa'nın mühim bir eksikliği olduğunu söylemiş: "Bizim kadar iyi çay demleyemiyorlar!"

İşte ben de, yıllar sonra Selda'nın o toy (yahut müzik endüstrisi görmemiş) sesiyle söylediği türküleri dinlerken, bir yere takılıp kalıyorum: "Kalk gidelim çayhanaya..."

Bir içecek bir milletin ruhuna bu kadar siner, bu kadar benimser. Gurbete düşenler usulünce demlenmiş bir çayı nasıl özler, bilirim. Onun buruk tadından öte bir şey vardır bu özleyişte. O buruk tadın üzerinde tüten buhar kaç kez dostların, sevdiklerin arasında dolaşmış, kaç kez bir kalp sıcaklığı halinde bize dönmüştür. Çay dost sıcaklığının, memleket toprağında olmanın, kendisini belalardan emin hissetmenin sembolü gibidir.

İdareli olsun diye az demli doldurulan, orijinali ‘tavşan kanı’ rengini tedai ettirse de öğrenci evlerinde sarıya çalan sıvının lezzeti, kimyasında değildir; o lezzet, bir arada olmanın, bir şeyleri paylaşmanın lezzeti olsa gerektir ve bütün öğrenci evlerinde, şiirin çay meclisine bilirkişi olarak katıldığı, memleketin kurtarıldığı o dumanlı bekâr evlerinde da-ima lezzetli olması bundandır. Çay, yerlilerin meşru içeceği- dir ve işte bu yüzden onların kalburüstü adamları bir çay- hane etrafında toplanırlar. Yerli düşünce, Anadolu’nun bü- tün şehirlerinde, kendisine düşünce üssü hizmeti veren ça- yevleriyle kök salmıştır. Çayevlerinin, kahvehanelerin birer medreseye dönüştüğünü, oralardan nice şiirler devşirildiği- ni, nice dergiler kotarıldığını yerliler iyi bilir. Çay sıcak içi- lir ve aramızı ısıtır.

Dostlarımızı bir çay içmeye çağırırız. Tuhaf şeydir bu, bir sıvıyı içerken mutlaka hoşbeş edeceğimiz anlamına gelen bir şeydir. Çay birbirimizi anlamanın, birbirimizi dinlemenin, kalplerimizi birbirimize açmanın sembolüdür.

O yüzden, ihvanın olduğu yerde yirmidört saat fokurda- yan bir çaydanlık mutlaka vardır. Çay ihvan içinde öyle iti- barlıdır ki, ona ‘küçük derviş’ payesi verilmiştir. İftar saatle- rini bir şölene çeviren şeylerden biri, belki de bunun için, ye- mekten sonra sofraya konuk edilen çaydır. Böylelikle sohbet için başlama işareti verilmiş olur.

Doğu ve Batıyı çayla olan münasebetlerinden de okuya- bilirsiniz. Poşet çay Batının bireyci vurgusuna hayli uygun bir mamuldür, onu yapmak için ne zahmete ne de ustalığa gerek vardır, fonksiyoneldir ve bir sohbetin hamisi olama- yacak kadar soğuktur. Oysa Doğuda çay içmenin bir âdâb-ı muâşereti vardır, o yüzden demlenen çayın üzerine titrenir, çay içmek bir şölene dönüşür ve sohbet koyulaştıkça çayın lezzeti artar. Doğu, çaydaki burukluğa meftundur, o buruk- lukta rıh iklimiyle imtizaç edecek bir şey bulur; oysa Batı, o

burukluğu gidermek davasındadır, sütlü çay çayın aslî tabiatına müdahaleden başka bir anlama gelmez.

İçtiğimiz çayın memleket meseleleriyle de yakın alakası vardır. Çay madem yerlilerin meşru badesidir, bir çaydanlığın kaynadığı her yerde kalpten kalbe bir yol var demektir. Evet, dost elinden gel olmayınca gidilmez; ama bir hanede çay demleniyorsa, bir gün oraya da gidilebilir, konuşulabilir, anlaşılabilir demektir.

Türkiye, çayın demlendiğı her yerdedir.

Dördüncü Bölüm

TIBBIN İÇİNDEN TIBBIN ÖTESİNE

İktidar ve Tıp

Bugün devlet
ve ideoloji, ilaç
kartelleri ve parayla
yer değiştirmiş;
tahakkümün yerini
baştan çıkarma
almıştır. Hekimler
işte bu yüzden
hikmetin peşinde
olmalı ve hastalarına
şifa ararken
içinde yaşadığımız
dünyadan gafil
düşmemelidirler.
Hikmet ve
ferasete ne de çok
ihtiyacımız var.

Bir şifa mesleği olan tıbbın zalim ellerde nasıl kötüye kullanıldığını ve nasıl bir ölüm makinesine dönüştürüldüğünü sanırım en iyi Nazi Almanyası'nda görebiliyoruz. Nazi Almanyası ve diğer totaliter rejimler, kullanıcının elinde tıbbın zalim bir aygıtı dönüşebildiğinin ibret verici örneklerini sunuyor.

Psikiyatri bilimi ise bu açıdan özel bir konuma sahip. Uğraş olarak kendisine insan zihnini seçen psikiyatri, totaliter rejimlerin insanları hizaya getirmek için zaman zaman kullandıkları bir disiplin. Sovyet rejiminin siyasî muhalifleri tımarhanelere kapatmasından CIA laboratuvarlarında denenen beyin yıkama tekniklerine dek, bazen incelikli bazen de hayli kaba yöntemlerle, psikiyatrinin etik normlarının ihlal edildiğine şahit oluyoruz.

Bu yazıda, örnek olarak, Nazi Almanyası'nda psikiyatrinin suiistimaline değineceğiz.

Nazi iktidarının ilk yılı olan 1933'te nesillerin sağlığını korumak adına çıkarılan bir yasa, amacını 'ırkı korumak' olarak belirliyor ve 1936'da başlayan zorunlu kısırlaştırma ameliyesine de zemin hazırlıyordu. Bu yasaya göre, kimi insanların hayatları 'yaşanmaya değmez'di. Değersiz hayatlar kategorisine ilk elde akıl hastaları ve özürlüler sokuldu. Sonraları bu kavram rejimin istemediği herkesi içine alacak şekilde genişletilecekti. 'İrk hijyeni' kavramından hareket eden Nazi ideologları, psikiyatri hastalarının topluma ekonomik bir yük oluşturduğunu söyleyerek onlardan kurtulmanın zeminini hazırlamak istiyorlardı. İlk elde üremenin yönlendirilmesiyle başlayan bu sahte-bilimsel biyolojist süreç, kitle katliamlarıyla nihayet buldu. 'Yaşanmaya değmez hayat' ibaresi baştan muğlak olduğundan, sonraları Nazi ırkçı doktrinine uygun olmayan her toplumsal grubu ihata eder oldu.

Zekâ özürlü insanlar ve akıl hastaları kitle halinde kısırlaştırılırken, doktorlardan pek azı sesini çıkarabilmişti. Nazi rejimi üniversite kürsülerinden 1200 profesörü uzaklaştırmıştı. Bunların 412'si tıp fakültelerindendi ve 61'i de nöropsikiyatri profesörüydü. Diğer doktorların bir kısmı ise ülkeyi terk etmişti, kalanları da güvenilir sayılmak için 'endoktrinasyon kursları'na katılmak zorundaydı. 1939 yılında ülkede kalan doktorların üçte biri Nasyonal Sosyalist Parti'nin güvenilir üyeleri idi, üniversitelerde ve bürokratik kurumlarda önemli mevkiler bu üyelere bahşedilmişti. Bilimsel ve tıbbî cemiyetlerin başkanlıkları da iktidarın kontrolü altındaydı.

Politik niyetler böylece akademik ortamlara ve hastanelere nüfuz ediyor ve 1936-1939 yılları arasında psikiyatristler, hastaların tedavisiyle uğraşmak yerine, onları kısırlaştırma operasyonlarına eşlik ediyorlardı. Ârî ırk projesini besleyen zamanın sahte biyolojizmi, kalıtımın zihinlerin şekillen-

mesinde de belirleyici olduğu önermesiyle, zihinleri kontrol altına almak niyetindeydi. Böylece, 'yaşanmaya değmez hayat'lar arasına yalnızca kalıtsal hastalıkları olanlar değil, zihinsel yapıları Nazi ideolojisine uymayan bireyler de katılabilecekti. Bu işlemle Yahudiler, Çingeneler, Slavlar, kapitalistler, demokratlar, komünistler, liberaller de ârî ırka genetik bir tehdit oluşturan gruplar hanesine yazılabilirdi. Zorunlu kısırlaştırma operasyonları iki yaşında bir kız çocuğunu dahi kurban seçebilmişti.

1939 Eylülü'nde Hitler bu seferberliği kaldırdı. Kendi elyazısıyla ilettiği emirde, insanlığın bugünkü bilgi birikimiyle tedavi edilemez olarak görülen hastaların rahat bir biçimde ölmelerine izin verilmesi isteniyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıç günlerine tekabül eden bu emir, yalnızca hastaların değil, toplumda 'arzu edilmeyen' bütün grupların kitlesel imhasına imkân tanıyordu. 1939 Kasımı'ndan başlayarak akıl hastanelerinden listeler istendi, bir bilim adamları heyeti en uygun yolun karbonmonoksitle öldürmek olduğuna karar verdi ve özel ölüm merkezleri oluşturuldu. Bu merkezlerin yakınında oturan ahaliye, buralarda hastalara özel tedaviler uygulandığı söyleniyordu. Hastaların imhası bir devlet sırrı olarak saklanmaktaydı. Bu uygulamalara karşı çıkan bir psikiyatrist, Dr. Rittmeister, Gestapo tarafından 9 ay sorgulandıktan sonra, 1943 yılında 44 yaşındayken giyotinle idam edilmişti.

Nazi tecrübesine baktığımızda, tıp ve iktidar ilişkisinin ne denli hassas bir zemin üzerinde gerçekleştiğini görebiliyoruz. Doktorların politik bir bilinçten mahrum bulunmaları, onları totaliter bir ideolojinin kuklalarına çeviriyor. Mesleğinin ahlakî değerlerini savunamayan doktorlar yüzünden, Naziler, psikiyatri kurumlarını kullanarak ırk politikaları güttüler. Psikiyatrik soykırım diğer soykırımın öncüsü

oldu. Bireyin hayat hakkını savunamayan ve statükoya boyun eğen doktorlar, yalnızca mesleklerinin tarihinde kara bir sayfa açmakla kalmadılar, yüzbinlerce hasta insanın katline de ortak oldular.

Hekimler işte bu yüzden hikmetin peşinde olmalı ve hastalarına şifa ararken içinde yaşadığımız dünyadan gafil düşmemelidirler. Bugün, kaba totaliter ideolojilerin tahakkümü, yerini daha incelikli bir yönlendirmeye bırakmış görünmektedir. Devlet ve ideoloji, ilaç kartelleri ve parayla yer değiştirmiş; tahakkümün yerini baştan çıkarma almıştır. Hikmet ve ferasete ne de çok ihtiyacımız var.

İrkçılık ve Psikiyatri

Bizden farklı olanı
patolojik olarak
etiketlemek,
psikiyatri üzerinden
ırkçılık yapmaktır.
Oysa psikiyatri
hizmetinin temel
taşı empatidir: Bir
insanı anlamak
için, onu bütün
kalbimizle
dinlememiz gerekir.

Bazı psikanalistlere göre, kendi kişisel yetersizliklerimiz için bir günah keçisi aradığımızda, 'yabancı'yı icat ederiz. Her toplumun kendi davranış ve inançlarına ilişkin bir kurallar bütünü vardır. Kendi grubumuzu nasıl tanımladığımız, kimi bu grubun dışında tuttuğumuz ile yakından ilgilidir. Yabancı, bizim grubumuzun ve kurallar bütünü-müzün dışında tuttuğumuz insandır ve farklı olduğu için statükomuzu tehdit ettiğini düşünürüz. Kendimiz için kabul edilemez bulduğumuz dürtüleri yabancıya yansıtırız. "Eğer onlar olmasaydı, biz temiz ve saf olacaktık; onlar şiddet, delilik ve seks ile bizi kirletiyorlar" diye düşünebiliriz.

İrkçılık doktrininin zemininde kültürel etkenler kadar bu psikolojik düzenek de yer alır. Ancak, ırk önyargısı ile ırkçılığı birbirinden ayırmak gerekir. İrk önyargısı yanlış ve katı bir genellemeye bağlı bir antipatidir, ancak ırkçılık bir dokt-

rin veya ideolojidir. Dolayısıyla, ırkçılığı tanımlayan, bir kişi veya kurumun dışı vuran davranışdır.

Bu yazıda psikiyatri ve ırkçılık ilişkisini ele alacağız.

Ruh sağlığının algılanma biçimiyle kültürel bağlam arasında yakın ilişki vardır. Ancak bir kültürün nasıl algılandığı, o kültürel yapı içindeki insanları nasıl algıladığımızı da belirler. Bir kültürü primitif, anormal veya patolojik olarak algılırsak kişiyi de öyle algılama ihtimalimiz vardır. J. C. Pritchard'ın sözleri bu konuda iyi bir örnektir: "Vahşi ülkelerde, yani Afrika zencilerinde ve Amerika yerlilerinde delilik yok denecek kadar azdır." Aubrey Lewis o dönem Avrupası'nda, Avrupalı olmayanların, Avrupa kültüründen mahrum bulundukları için zihinsel açıdan yozlaşmış kabul edildiğini belirtir. ABD'de de benzeri görüşler köleliği meşrulaştırmak için kullanılmıştır.

Suman Fernando'nun bildirdiğine göre, Babcock isimli bir ruh hekimi 1895 yılında şöyle yazar: "Ruhsal rahatsızlıklar Afrika'da hiç bilinmiyorken, özgürleşmeyle birlikte zencilerin çılgınlık vak'alarında artma olmuştur." Afrika kökenli insanların 'uygarlık'a uyum sağlama yeteneğinin olmadığı' ileri süren bu görüş, psikiyatri suüstimalinin açık bir örneğidir.

Yüzyılın ilk kırk yılında yapılan kültürlerarası psikiyatri çalışmalarının ortak özelliği, Batılı olmayan kültürlerin 'primitif' olarak etiketlenmesidir. Avrupalı olmayanların ve kültürlerinin ilkel kabul edilmesi, Batı psikiyatri düşüncesinde uzun yıllar kabul görmüş ve 'ilkel' insanlarla ilgili araştırmaların nesnelliği kuşku uyandırmıştır. Freud, ünlü eseri *Totem ve Tabu*'da Avrupalı nevroitikler ile vahşilerin zihinsel hayatı arasında paralellikler kurmuş, Devereux, şaman olarak isimlendirilen Batılı olmayan şağaltıcıların nevroitik ya da psikotik olduğunu ileri sürmüştür. Bugün, evrenselci psikiyatri görüşü (Batılı psikiyatrik kavram, hastalık modelleri ve te-

davi ihtiyaçlarının bütün dünyada geçerli olduğu yolundaki görüş), kısmen de olsa gizliden gizliye ırkçı bir bakış açısına sahip olduğu için eleştirilmektedir.

Ruhsal hastalığın bir teşhis olarak belirlenmesi, Batı psikiyatrisinin aslî unsurlarından biridir ve teşhis de, Avrupa'da geçtiğimiz üç yüzyıl içinde geliştirilen hastalığın tıbbî modeline dayanır. Bu durum boşlukta oluşmuş, sosyal ortamdan hiç etkilenmeden nesnel bir süreç sonucu ortaya çıkmış değildir. Ruhsal hastalığın bir 'toplumsal inşa' olduğu düşüncesi Sovyetler Birliği'nde psikiyatrinin politik amaçlarla istismarı ve 1973'te Amerika Psikiyatri Cemiyeti'nin eşcinselliği bir hastalık olmaktan çıkarması ile belirginleşmiştir. Her iki durumda da, neyin hastalık olduğunu politik güçler belirlemiştir.

Yine de, ırkçılığın etkisi her zaman bu kadar göz önünde değildir. Bir toplumdaki politik, sosyal ve ideolojik baskılar sağduyuyu, klinik kanaati, hastalığın anlaşılabilirliğini etkileyerek teşhis sürecine etkide bulunabilir. Böylece, 'yabancı' ve 'daha aşağı' olarak algılanan siyahlar arasında şizofreni daha yaygın biçimde teşhis edilebilir. Bunun gibi, 'sorumluluk duygusu gelişmemiş' olarak kabul edilen Afrikalılarda depresyonun da nadir görüldüğünü iddia eden psikiyatlara rastlanabilir. Teşhisin yapıldığı bağlamdan kaynaklanan ırkçı baskılara ek olarak, teşhis süreci, semptomların veya psikopatolojinin tanınması ve değerlendirilmesi esnasında da bir etkiye maruz kalabilir. Irkçılığın göçmenler için gerçek bir tehlike oluşturduğunu fark etmemek, öfke ve korkunun 'paranoya' olarak teşhis edilmesine yol açabilir. Teşhisten sonra dahi, ırkçılık devreye girip hastanın idaresini etkileyebilir. Sabshin 'Batılı olmayan' hastanın ABD'de nasıl algılandığını özetlemiştir: "Düşmanlık güden, tedaviye isteksiz, ilkel karakter yapısı olan, dürtülerince güdülen ve psikolojik zihinli olmayan!" ABD ve İngiltere gibi siyahlara karşı bir önyargının bulunduğu ülkelerde ilaç dozları yüksek tutula-

bilir ve bu insanlar daha fazla tecrit edilebilirler. Almanya'da da Türk hastalar için benzeri bir durum söz konusu olabilir.

ABD'de iç savaşa dek siyah psikiyatri hastaları hapisishane tutuluyordu. Sadece beyazlar ve siyahlar ayrılmamıştı; beyazlar arasında İrlandalılar da ayrı tutulmaktaydı. 1948 yılında Amerikan Psikiyatri Cemiyeti'nin başkanı beyaz ve siyah hastaların bir arada bulunmasına karşı çıkabiliyordu. Los Angeles'ta beyaz hastaların yüzde 11'i, ama siyah hastaların yalnızca yüzde 3'ü klinikte on seferden fazla görülüyordu. Siyah Amerikalılara psikoz teşhisi hem daha fazla konuyor, hem de aynı teşhisi taşıyan siyahlar beyazlara göre daha çok hastaneye yatırılıyorlardı. Beyaz psikiyatrların siyahların psikoterapiden yararlanamayacağı yolunda bir kanıları vardı. Siyah hastaların 'İkel karakter yapısı,' onları psikanaliz için elverişsiz kılıyordu!

Güney Afrika'da da yakın zamana dek psikiyatri hizmeti ırkçı esaslara göre belirlenmekteydi. 1948'de Nasyonalist Parti iktidara geldiğinde, siyahlar arasında intihar yaygınlığı iki katına çıktı. Dünya Sağlık Örgütü'nün bir raporuna göre, ırk ayrımı zamanında Güney Afrika'da siyah psikiyatrist yoktu. İngiltere'de de, Asya kökenli hastaların psikiyatrik hastanelere, sıklıkla, zorla yatırıldıkları bildirilmiştir. Londra'da bir hastanede yapılan çalışma, göçmenlerin psikiyatri hastanelerine daha çok acil olarak getirildiğini göstermiştir.

Littlewood ve Lipsedge beyaz bir hastayla siyah bir doktorun karşılaşmasının doktor için 'statü çelişkisi' doğurduğu fikrindedir. Hasta ve yakınları, göçmenler hakkında hissettikleriyle doktora duyduklarını uzlaştırmak zorunda kalırlar. Yazarlara göre, hasta ve yakınları siyahi doktorla sıklıkla küçümseyici bir tonda konuşmakta ve siyah bir doktora görünmekle ikinci sınıf bir hizmet aldıkları düşüncesine kapılmaktadırlar. Sıklıkla beyaz bir doktora, siyah bir doktorun

kendilerini anlayamayacağından yakınmayı yeğlemektedirler. Statü çelişkisi, bir siyah hasta siyah doktorla karşılaştığında da görülür: Hasta doktoru gerçekte 'beyaz' olarak görünürken, siyah doktor, işçi sınıfından bir hastanın psikoterapiden yararlanamayacağına beyaz meslektaşlarıyla hemfikir. İkisi de bir diğerinde kendini görmez.

Yüzyılın ikinci yarısında, açık ırkçı yaklaşımların yerini 'baskıcı merhamet' aldı. Siyahlar ırkçılığın kurbanı olarak görüldüler: Kölelik ve ayrımcılık, 'zenci'nin karakterini itaatkâr, çocuksu bir yapıya büründürmüştü. Siyah yine aşağıydı, ancak beyin gelişmesinde bir eksiklikten ziyade 'kültürel mahrumiyet'ten muzdaripti. Standart İngilizce'yi akıcı konuşmaması veya çocuk disiplinine dair orta sınıf kalıplarını benimseyememesi yoksunluk olarak görüldü. Sefaletin kültürü, bir kültür sefaleti oluvermişti.

Siyah insanların açıkça aşağı olduğunu söylemek geçmiş ırkçılığın bir günahı olarak değerlendirildiğinde, önyargının kendisi de bir hastalık olarak tanımlandı. Ayrımcılık psikolojik olarak anormal bir davranıştı. Irkçılık bir hezeyandı. Bir zamanlar tıp tarafından desteklenen ırkçılık, artık bazı patolojik beyaz bireylerin hastalığı olarak açıklanmaktaydı. Ancak, teorinin açıklamadığı, yalnızca bazı bireyler bu hastalıktan muzdarip ise bir toplumun nasıl ırkçı olabildiği idi. Irkçı bir toplumda, ırkçı, anormal bireydir. Bir günah keçisi bulmak, kendimizi temize çıkarmak anlamına gelir. Irkçı bir toplumda, ırkçılıktan faydalanan herkes ırkçıdır.

Başkalarını kendi kriterlerimize göre patolojik olarak görmek kolaydır. Beyaz, bir gelecek zaman duygusu göstermediği için siyahın 'içgüdüsel' olduğuna inanırsa, siyah da beyazın yaşıntı ve insanlara nesne gibi davrandığı için hasta olduğunu düşünebilir. Siyahın ve beyazın tarihî bağları hesaba katılmadan her iki değerlendirme de anlamsız olacaktır. Köleliği uygulamak insanlara nesne gibi davranmak-

tır; öte yanda, köle olmak, bir geleceği olmamaktır. Başka bir gruba baktığımızda, psikolojik zorlukları kendi normallik ölçütlerimizi eksen alarak yorumlamak isteriz. Başka topluluklarda normal olan bir yaşantı, Batılı normlar içinde patolojik sayılabilir.

Bazı davranış kalıplarını bir ırka mal etmek, bizden farklı olanı patolojik olarak etiketlemek, psikiyatri üzerinden ırkçılık yapmaktır. Bir ırkın diğerine üstün olduğu önyargısı, psikiyatri içinde gizli ya da açık bir karşılık bulmamalıdır.

İrk konusundaki duyarlılık, insanların dünya görüşleri için de geçerlidir. Hastalığın bir iletişim kurma arzusu olduğu unutulmamalıdır.

Psikiyatrist, ırk veya dünya görüşü konusunda bir önyargıyla görüştüğü kişinin dilini anlamakta zorluk çekebilir ve bu yüzden arzu edilen iletişimi gerçekleştiremez. Oysa psikiyatri hizmetinin temel taşı empatidir: Bir insanı anlamak için, onu bütün kalbimizle dinlememiz gerekir.

Biyolojinin Krallığı

Bilginin iktidar
demek olduğu bir
zaman diliminde
yaşıyoruz. İnsan
üremesi ve gen
mühendisliğı
teknolojileri
geliştikçe, şu
hikmetli söz daha
bir anlam kazanıyor:
"İnsanın kazandığı
her güç, aynı
zamanda insan
üzerinde bir güçtür."

Biyolojinin krallığı hayatları-
mıza beşikten mezara kadar el koy-
muş durumda. Gelişen gen tekno-
lojisi, sınırları daha bir silikleştirir-
yor ve müdahale sürecini beşiğın
de öncesine, ana rahmine taşıyor.
Modern bilimin 'tabiat üzerinde
tahakküm' fikri, biyoloji ve gen
mühendisliğinde, doğrudan haya-
tın binlerce yıllık akışına müdaha-
le şeklinde karşımıza çıkıyor. Do-
ğanın nesnel olduğunu söyleyen
ve gerçek bilginin yegâne kaynağı
olarak mantıkla tecrübenin evlili-
ğini gösteren basit fikir, yeni biyo-
lojiye geniş bir iktidar sahası açar-
ken ruhu krize itiyor. Bu ikonok-
lazm, zihinlerimizde bugüne ka-
dar şüphesiz kabul ettiğimiz şeyle-
rin gerçekliğine dair sorular uyan-
dırmakla kalmıyor, kendimizi ve
dünyayı bilme biçimimizi de kök-
ten dönüştürmek istiyor.

Sözgelimi, insanların bir anne
ve bir babadan geldiğini hepimiz
bilir ve kabul ederiz. Yeni biyoloji,

üre(t)me mekânını laboratuvarlara taşıyarak, anne ve babayı yalnızca sperm ve yumurta vericisi olarak görmemize sebep olmaktadır. Bir çocuk, gerekli materyal mevcut olduğu sürece, sunî ortamlarda ve cinsel edim gerçekleşmeksizin de doğabilir. Hatta klonlama tekniği ileride elverirse, anne babaya ‘malzemeci’ olarak duyulan ihtiyaç da ortadan kalkacak ve fotokopiye hayli benzeş bir yöntemle bir insanın genetik malzemesinden sonsuz sayıda yeni nüsha üretililebilecektir.

Bütün bunlar, biyolojiyle politika ve ticaretin iç içe geçtiği bir zeminde olup bitmektedir. Gen haritalarının keşfedilen bölgeleri için patentler alınmakta ve çok-uluslu ilaç şirketleri gen teknolojisine büyük yatırımlar yapmaktadır. Genetik ıslah projeleri de tam bu sırada devreye girmekte ve biyolojinin krallığından yararlanarak insan ırkını ‘tashih etmek’ istemektedir. Genetik rahatsızlıklar anne karnında tespit edilmeli ve sakat çocukların doğumu önlenmelidir. Sözgelimi, bazı çevreler yaygın bir genetik hastalık olan kistik fibrozun tüm gebelikleri tarayarak ve hastalıktan etkilenmese bile onun tek bir genini bile taşıyan rüşeymleri alarak, gelecek kırk yıl içinde tamamen ortadan kaldırılabileceğini söylemişlerdir.

Bu filmi daha önce nerede görmüştük?

ÖJENİ TECRÜBESİ

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkan öjeni akımı mükemmel nesiller yetiştirmeyi arzuluyordu. Olumlu öjeni toplumun üstün kesimlerini daha çok çocuk sahibi olmaya zorlarken, olumsuz öjeni ‘aşağı’ tabakadaki insanların evlenmesini önlemek ya da onları kısırlaştırmak gibi bir amaç güdüyordu. Aşağı tabakayı ise özürlüler, akıl hastaları veya Çingeneler, Siyahlar, Yahudiler gibi belirli ırklar oluşturuyordu. Öjeni fikri asıl yurdunu Almanya’da buldu ve yirminci yüzyıl başlarında adına bilimsel enstitüler kuruldu, öjenik fikirler ders kitaplarında yer aldı ve nihayet ‘doğuş-

tan hasta nesilleri önleme yasası' çıkarıldı. Bu yasa 'doğuştan akıl hastaları ve saralılar, şizofrenler, manik-depresif psikozlular ve ağır alkolikler'i kısırlaştırmayı hedefliyordu. Öjenist idealler Nazi Almanyası'nda 'ârî ırk' projesiyle birlikte zirveye ulaştı ve 'aşağı tabaka'nın soykırımıyla nihayet buldu.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, genetik bilimindeki sıçramayla birlikte, 'sağlık adına' yeni öjenik eğilimler de ortaya çıkmakta gecikmedi. Genetik taramayla bazı hastalıkların anne karnında tespit edilebilmesi, bu hastalığı taşıyan çocukların alınması yolunda bir tıbbî müdahaleye yol açtı. Hatta, nesillerin bu hastalıklardan kurtulması için, hastalığın genlerini taşıyan ancak hasta olmayan bebeklerin de alınması gerektiğini söyleyen çevreler oldu. Öjenik eğilimler bir yana, sakat çocukların doğumuna izin verilmemesi, önemli bir ahlakî soruyu çıkarıyor karşımıza: Herkesin, her ceninin eşit bir biçimde doğmaya hakkı yok mudur? Daha zayıf insanları hayat hakkından mahrum bırakarak ortalama insan ömrünü uzatmak mı istiyoruz? Yalnızca 'mükemmel' bebeklerin yaşamasına mı izin verilecektir? Ve en önemlisi, acaba ıslah projeleri peşinde koşanlar yanlış genleri mi izliyorlar? Vietnam Savaşı'nı çıkaranlar herhalde Down sendromlu kişiler değildi. Yeryüzü kaynaklarını tüketen ve kirletenler de herhalde zekâ özürlü insanların bulunduğu bir kurumdan çıkmamıştı. Dünya genetik kusurlardan değil, ahlakî ve manevî kusurlardan muzdariptir.

CENNETE GERİ DÖNÜŞ

Biyomedikal teknolojilerin ve belki de tabiatı ele geçirip ona tahakküm etme yolundaki projenin örtük amacı, bir anlamda yeryüzüne düşüşü tersine çevirmektir, başka bir deyişle cennete geri dönmektir. Ancak, geri dönülen cennette harika bahçeler asfaltların altında kaybolmuş olacaktır ve dahası, yeni 'cennet'in sakinlerinin bir öncesi, bir anne babası olmayacaktır. Tıpkı Hz. Âdem gibi masumdurlar, ancak

aynı zamanda ‘Cennet’in işlemlerini sağlayan teknolojik büyücülerdir onlar.

Diğer teknolojiler insanın kullandığı alet edevatı değiştirirken, biyomedikal teknoloji kullanıcının kendisini, insanı değiştirmek arzusundadır. Otomobil, televizyon, çamaşır makinesi insanların yaşadığı koşulları değiştirmiştir, ancak insanın biyolojik varlığı aynı kalmıştır. İnsanlar bu teknolojileri kabul veya reddedebilir, onların arasında seçim yapabilirler. Biyomedikal teknoloji ise seçim yapma yeteneğinin kendisini değiştirme imkânı sunmaktadır. Bu teknolojiler insana ‘kendini yeniden yaratma’ yanılsamasını vermektedir. Babil’in meşhur kulesi gibi, genetik mühendisliği de, cennete tırmanmak, Tanrı’yla boy ölçüşmek sevdasındadır.

BIYOMEDİKAL TEKNOLOJİNİN RUHU

Bilim ve teknolojinin nasıl kullanılacağına dair sorular yalnızca teknik alana ilişkin değildir. Bunlar, belki daha çok, ahlakî ve politik sorulardır. Biyomedikal teknolojinin kullanılıp kullanılmamasına dair şahsî veya ortak kararlar, kaçınılmaz olarak iyi ve kötü yargılarımızdan, bilinen anlamıyla ‘değer’lerimizden beslenir. Biyomedikal bilim bize iyinin ve kötünün standartlarını sağlayamaz. Onun yaptığı, önu açılmış bir yolda ilerlemekten ibarettir. Yolun açık olması güç ve iktidar arzusuyla yakından alakalıdır. Nitekim insanın gen haritaları üzerinde at koşturan güçler bizi her ne kadar ‘insanlık adına’ çalışıklarına ikna etseler de harcadıkları milyon dolarların yolun sonunda iktidar ve para olarak kendilerine geri döneceğini hesaplamaktadırlar.

Öte yanda, az bulunur kaynakların nasıl dağıtılacağı sorusu vardır. Eğer talep arzı aşarsa hangi insanlar böbrek naklinden veya sunî kalpten yararlanacaktır? Gen tedavisinin sunduğu imkânları kimler kullanabilecektir? ‘Erken gelen oturur’ ilkesini mi benimseyeceğiz, yoksa kimi insanları bu hizmetlerden yararlanma konusunda daha değerli mi saya-

cağız? Bu sorulara verilecek ahlakî cevaplarımız yoksa, elimizdeki teknolojiler zenginler ve fakirler arasında zaten var olan uçurumu büyütmekten başka işe yaramaz ve ‘bazı insanların diğerlerinden daha eşit olduğu’ yolundaki totaliter sava kapı aralanmış olur.

Biyoloji ve tıp teknolojisiyle ilgili çalışmalara ayrılan kaynaklar yoksulluğu, sefaleti, kirlenmeyi, ayrımcılığı ve kötü eğitimi ortadan kaldırmak için harcanan kaynaklardan fazlaysa, ciddi bir politik ahlaksızlıktan söz edebiliriz. Toplumsal dertler acil çözüm beklerken nadir görülen genetik hastalıklar için para ve beyin gücünü seferber etmek, en kibar deyimle, haksızlıktır. Öncelikler ihtiyaçlara göre belirlenmelidir.

Aslında az önceki soruyu, yani “Biyoteknolojinin sağlayacağı imkânları adil biçimde nasıl dağıtabiliriz?” sorusunu başka bir soruya tercüme etmek cevaba ulaşmamızı kolaylaştırabilir: Bu imkânları nasıl dağıtacağımıza kim karar verecektir? Soruyu biraz daha ileri taşıyalım: Klonlama tekniğinin insanlara uygulanabildiğini varsayarsak, hangi bireyi çoğaltılmaya değer üstün insan olarak göreceğimize kim karar verecektir? İnsanların üremesine ve bu üremenin hangi yöntemle olması gerektiğine karar verme otoritesi kimin elinde olacaktır?

Bu sorular, bilimin hiç de öyle masum bir zeminde işlemediğini, aksine bilimin işleyişine dair pek çok sorunun ancak politik alanın içinden verilebilecek cevaplarla anlam kazanacağını sanırsanız gösteriyor.

AİLENİN ÇÖZÜLMESİ

Bebeklerin laboratuvarlarda yapılması ebeveynliğin tenzil-i rütbeye uğratılması demektir. Programlı üremenin gayriinsanî sonuçları sadece yeni bir hayat ortaya koymakla sınırlı tutulamaz. İlkahın ve dolayısıyla hayatın laboratuvarla-

ra kayması, evlilik ve ailenin dayandığı meşru temelleri sarsmaktadır. Cinsellik için artık evliliğe ihtiyaç duyulmaz, çocuk büyütme giderek devlete, okullara, kreşlere bırakılan bir etkinlik olur. İnsanlığın kadim bir sığınağı olan aile çözülmeye terk edilir. Oysa aile, insanların giderek yalnızlığa itildiği bir dünyada, kişilerin şöyle veya böyle oldukları, şunu veya bunu yaptıkları için değil, yalnızca kendileri oldukları için sevildikleri neredeyse yegâne kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile aynı zamanda bize geçmişe ilişkin bir devamlılık ve geleceğe ilişkin bir taahhüt duygusu veren yerdir. Ailenin çözülmesi, işte bu yüzden, bizi geçmişten ve gelecekten koparır, yaşamakta olduğumuz anda bizi ıssız ve yalnız bırakır.

İnsanı moleküllerin bir toplamı veya evrim sürecinde bir kaza olarak değerlendiren yaklaşımlar, evin mahremiyetini laboratuvarların aleniyetiyle kolayca değiştirebilmektedirler. Ana rahminin karanlığı ile laboratuvarların parlak ışıkları yer değiştirirken, insanın cinsel edimi çoğalma ve ailenin sürdürülmesi anlamından sıyrılır ve genetikçi/doktor tanrılığa soyunur. Bu, insana bakışımızda köklü bir değişikliği beraberinde getirmektedir. Artık insan üzerine kadim uygarlıklardan bugüne süzülerek gelen bilgiler işe yaramaz. Artık kökleriyle birlikte anılan, ebeveyn ve akrabalarıyla bağı olan bir insan değildir söz konusu olan; Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya* adlı romanında anlattığı Bokanovskileştirilmiş bireyler yahut yumurtalardır.

CESUR YENİ DÜNYA

Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya* adlı romanında tekdüzelik ve istikrara adanmış bir toplumla karşılaşırız. Bu toplumu oluşturan bireyler anında memnun edilerek idare edilirler. İnsan şeklindedirler, ancak insanlıkları körelmiştir. Tüketir, evlilik dışı ilişkide bulunur, makineleri idare eder ve 'soma' alırlar. Okumazlar, yazmazlar, düşünmezler, sevmezler, hür

iradeleri yoktur. Üretkenlik ve merak, akıl ve tutku, ancak köreltilmiş olarak içlerinde vardır. Bildiğimiz anlamıyla insan değildirler ancak bundan yakınmazlar da. Aslında onlar mutlu kölelerdir ve köle olduklarını görmezler, görseler de umursayacak değillerdir. İnsanlar toplumun ihtiyaçlarına göre beyin veya kol gücü olarak kuluçkalıklarda üretilirler.

Huxley insanlık durumunu iyileştirmeye çalışan müşfik bir yaklaşımın berisinde gizlediği despotizme dikkatimizi çekmektedir. Biyomedikal teknolojinin 'insanlık adına,' 'sağlık adına' girdiği hamiyetperverlik, bir kez de Huxley'nin olağanüstü sezgileri dikkate alarak okunabilir. Teknoloji bilimsel araştırmanın temel meşruiyetini aldığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır; amaç tek başına bilgi değil, iktidardır. Üstelik iktidar yegâne amaç da değildir, aynı zamanda bilginin geçerlenmesidir. Ancak yapabildiğimiz şeyleri biliriz demektir bu.

Aydınlanma bilimi laboratuvarlarda insan üretme konusunda hayli mesafe aldı, ancak hayatın veya insanın ne olduğu sorusuna verebileceği cevapları yitirdi. İnsan tabiatına ilişkin sınırların silinmesi biyolojinin krallığını getirdi beraberinde, dahası bu krallığın elindeki yetkeyi nasıl kullanacağına dair bir ölçü yok. Her şey müdahaleye açıktır, hiçbir şey tabii değildir, ilke olarak hiçbir şey daha iyi ve daha kötü sayılamaz. İşte yeni biyolojinin derin tehlikesi burada yatmaktadır: sahip olduğu sınırsız güçte. Ne onu kullanırken baş vurabileceğimiz ölçüler vardır, ne de gücüne bir sınır çekilebilmektedir. Biyomedikal teknolojiler topluma tıbbın şefkatli kollarında girdiği için bu tehlike gözden kaçırılmaktadır. Cesur Yeni Dünya'da olduğu gibi.

TÜP BEBEK

İnsan yumurtasının in vitro (canlı ortam dışında) döl lenmesi yolundaki çalışmalar dokuz yıllık bir çabadan sonra ilk meyvesini verdi ve ilk 'tüp bebek' 1978'de doğdu. IVF (In Vitro Fertilizasyon) yumurtanın yumurtalıklardan alın-

dıktan sonra dışarıda döllenerek tekrar rahme yerleştirilmesi ve burada gelişimini sürdürmesi esasına dayanıyordu. Kısırlık tedavisinde yaygın olarak kullanılmakta olan bu yöntemde, embriyonun (rüşeym) rahim duvarına aktarıldığı her beş durumdan birinde başarı sağlanmaktadır.

IVF uygulaması beraberinde pek çok ahlakî tartışmayı da getirmektedir. İlkın, henüz ‘tüp bebekler’de önemli bir fiziksel kusur görülmemiş olsa da, canlı olmaya namzet bir hücreyi laboratuvar koşullarına maruz bırakmaya hakkımız var mıdır? Bu gayritabiî ortam bebeğın ilerideki gelişmesini etkilerse, bunun sorumlusu kim olacaktır? Ayrıca, kullanılmayan rüşeymlerin velayeti kime aittir? Bu rüşeymlerin çöp sepetine atılması veya başka bir tıbbî amaçla kullanılması (tazeleyici doku olarak) durumunda bir canlının katlinden söz edilebilir mi?

Bu gibi sorular zihin kurcalamaya devam etse de, asıl gü-rültü işın ticarî boyutunda kopuyor. Ciddi bir endüstriye dönüşen IVF teknolojisi, rüşeymlerin dondurularak daha sonra kullanılmasına imkân sağladığı gibi, rahim ticaretini de meşrulaştırıyor. Yani rüşeym, kiralanan bir rahimde büyümeye bırakılabiliyor. Dondurulmuş rüşeymler, bir anne babanın ölümlelerinden sonra da çocuk sahibi olabilmelerini mümkün kılarken, emanerçi annelik uygulaması ciddi hukuk sorunları doğurabiliyor. Çocuğın annesi onu rahminde besleyen kadın mıdır, yoksa ona yumurtalarını veren kadın mı? Bu şekilde insan neslinin devamını sağlayan üreme eylemi, kutsal anlamından soyularak metalaştırılıyor. Yüzyılların bilgisi, biyolojinin sözde liberal ortamı ve laissez-faire ahlakı içinde berhava ediliyor. Bir feminist yazarın ifadesiyle, “Annelik deney ve güç elde etmek için rahimlere ulaşmak isteyen bilim adamlarının yardımıyla fahişeliğın yeni bir dalı haline gelmektedir. Kadınlar, eski zaman fahişelerinin cinsel kapasitelerini sattıkları gibi, üreme kapasitelerini satmaktadırlar.”

Biyolojinin krallığında aile çözülürken, annelik de ayrıştırılmakta ve bu işlemle anlamından koparılmaktadır.

KLONLAMA

Genetik anlamda, eşeysiz üreme eşeyli üremeden şu iki özellikle ayrılır: İlkın, yeni bireyler tek anne veya babadan doğar; ikinci olarak, yeni bireyler genetik olarak ebeveynlerine özdeştir. Eşeysiz üreme tabiatıta yaygındır ve bakterilerin, pek çok bitkinin, bazı hayvanların üreme biçimidir. Çekirdek nakli olarak bilinen bir yöntemle biyologlar sadece eşeyli üreyen organizmalarda (örneğin kurbağalar) eşeysiz üremeyi sağlamışlardır. Bu yöntemle, bir tek ebeveynden sınırsız sayıda özdeş birey —yani klon— üretmek mümkün olmuştur.

Klonlama yöntemi yakın zamana kadar insanlarda olumlu sonuç vermemişti, ancak 1993'te ABD'de Stillman ve Hall, laboratuvar ortamında döllenmiş bir hücrenin çoğalmasından türeyen ve teknik olarak bölünme hücreleri veya blastomer adı verilen iki hücreyi ayırmayı başarımlarıyla gündeme geldi. Hall ve Stillman, daha sonra bu hücreleri yapay zarlar içinde birbirinden ayırmayı başararak 32 kez daha bölünmelerini, yani bir embriyonun rahimde yerleşip büyümesi için gerekli asgari özelleşmiş hücre sayısına erişmesini sağladılar. Bu deneyin bulgularını uygulayarak birden çok özdeş embriyon üretmek ve bunları çeşitli kiralık annelere yerleştirerek teorik açıdan sınırsız sayıda klon yaratmak mümkün olacaktı.

Bu yönüyle klonlama, Huxley'nin ters-ütopyasını neredeyse mümkün kılmaktadır. Klonlama biyolojinin ulaşabileceği saltanatın ve, sakınmadan söyleyelim, Tanrı'ya başkaldırışın şimdilik zirve noktasıdır. Döllenmenin yerini alan kopyalama, genetik çeşitliliği tehdit etmektedir. İnsan vücudu bu işlem sayesinde bir meta olarak yeni bir anlam kazanmaktadır. Babil kulesinin son halkası olan klonlama, Batı bi-

liminin İlâhî İrade'ye meydan okuyan tavrının eşsiz bir örneğidir.

Şimdi bir an için klonlama tekniğinin insanlara uygulanabildiğini varsayalım: Kim onlarca kopya içinden bir tanesi olmak ister? Kim bireyselliğini ve kimliğini, yani kendisini dünya üzerinde biricik kılan şeyi feda etmeye razı olur? Klonlama yöntemiyle artık bir nesil devamlılığından söz etmek imkânsızdır, bir kişinin ikizi onun çocuğu veya babası olabilir çünkü. Kişisel görünümümüz bizim bireysel saygınlığımızı sağlayan şeylerden biridir. Bizim bir kendilik duygusu geliştirmemizi mümkün kılar. Genetik farklılığa, dünya üzerinde biricik olmaya, kendimizi bir devamlılık içinde hissedeceğimiz aile ağacına ve nihayet özsaygımızı besleyen bir kendilik duygusuna hakkımız vardır.

Klonlama uygulamasının kişisel hakların ötesine taşan bir yanını da ihmal etmemek gerekir. Bilim adamlarına dölenmiş hücreleri denetleyip yönlendirme hakkını verdiğimiz anda, sonraki nesillere aktarılacak bir genetik dönüşüme de izin veriyoruz demektir. Böylece insan türünün üstün özellikler taşıdığına inanılan bir örneği, genetik kimliğinin mülkiyeti alınarak patentlenebilir. Görüldüğü gibi, klonlama insan muhayyilesini kışkırtmak için hayli uygun bir teknik. Bütün bu varsayımların gerçekleşmesini istemiyorsak, bilimin Prometeci heveslerine bir an önce bir sınır çizmeliyiz.

SINIRLARI ÇİZMEK

Bilginin iktidar demek olduğu bir zaman diliminde yaşıyoruz. İnsan üremesi ve gen mühendisliği teknolojileri geliştikçe, şu hikmetli söz daha bir anlam kazanıyor: "İnsanın kazandığı her güç, aynı zamanda insan üzerinde bir güçtür."

Biyoteknoloji insanî süreçleri sahip oldukları kutsal anlamdan hızla soymakta ve sunî ortamla doğal hayatın arasındaki sınır kaybolmaktadır. Tüm doğayı işine uygun bir ham-

madde deposuna çeviren modern proje, doğanın biyolojik masumiyetini koruyagelmiş son kalesine, insana tutmaktır silahlarını. Bu proje nihaî hamlesini yapma fırsatını bulursa, doğanın yok edilişi gibi, insanın insan eliyle yok edilmesine de tanık olabiliriz. Üremenin gayrişahsileştirilmesi ve insan cinselliğinden ayrılması, yeni bir hayatın oluşmasını insanî anlamından muaf tutmaktadır. İlkahın laboratuarlara kayması evlilik ve ailenin temellerini sarsmaktadır.

Bütün bu gelişmelerle, hayat karşısındaki hayret ve haşyet duygumuzu yitirmeye zorlanıyoruz. Artık insanı kadim uygarlıklardan bugüne gördüğümüz biçimiyle 'eşref-i mahlûkat' olarak göremiyoruz. Ona baktığımızda gördüğümüz, bir et yığını veya yinelenebilir bir kopya. Biyomedikal teknoloji, her şeyin laboratuvar ortamında kontrol altında olduğunu söyleyerek hayatın esrarını yok etmekte ve bizi, onun mucizeleri karşısında şaşkınlığa düşmekten ve irilmekten alıkoymaktadır.

Kişiyi bir sığınak olarak ilan etmemiz gerekiyor. İnsan vücuduna karşı girişilen bu sömürgecilik operasyonuna ahlakî ve dinî sınırlar çizilmelidir. Çocukların üretilerek, yapılarak değil; döllenenek dünyaya gelmeye hakları vardır. Tanrı'nın bir emaneti olarak aldığımız bedenlerimizi istilacılara karşı savunmalıyız. Bu da bilgi hiyerarşisinde metafizik bilgiyi hak ettiği yere koymakla mümkün olabilir ancak. Bilim, insandan zâtına hoşça bakmak hakkını asla alamamalıdır.

Gen Savaşları

İnsanın genetik
şifresinin büsbütün
çözülmesi yolundaki
gayretkeşlik
felsefe ve bilim
çevrelerinde
şüpheyle
karşılanıyor:
Genetiğe yapılan
vurgu, ister istemez
insanların aklına
Nazi bilimini ve
âî ırk projelerini
getiriyor.

Türkiye iç siyasetin sıkıcı atmosferinde nefes almaya uğraşıldursun, dünya genetik ve biyoteknolojik gelişmelerle çalkalanıyor. Bu alanlardaki bilimsel tecessüs safiyane bir heves de değil. Şifresi çözülen gen parçacıklarının patentlerinin alınmasıyla, dev bir pazar yürürlüğe girmiş oluyor. Artık kistik fibroz hastalığı için mahallenin gen bakkalından iki kutu DNA isteyebileceğiz.

İşin daha vahim tarafı, bir hastalığın genetik kodunu önce hangi laboratuvar çözerse patente de o sahip olacağından, koydukları ücreti tartışma şansımız olmayacak. *The Economist* dergisinden öğrendiğimize göre, biyoteknoloji firmaları henüz bu sektörden umduklarını bulamamışlar; ama gelecek on yıllarda harcamalarının karşılığını alacaklarına inanıyor olmalı ki, keşif faaliyetleri tam gaz sürüyor.

Bugünlerde gen projesi ABD ile Avrupa arasındaki soğuk savaşın

gizli bir yüzünü oluşturuyor. ABD ulusal sağlık kurumu insan kromozomlarındaki DNA şifrelerinin çözümü işlemine yılda 180 milyon dolar harcıyor, aynı işlem Avrupa'da da hükümetlerin ve çeşitli vakıfların desteğiyle benzer meblağlar harcanarak sürdürülüyor. Bir çekişme de 'hayatın patenti' konusunda yaşanıyor: Fransa kimi hastalıkların çözülmesi genetik şifrelerinin kamu malı sayılmasını ve bunun üzerinden ticaret yapılmamasını savunurken, ABD eksenli çalışmacılar bu bilgileri sızdırmamak için çaba harcıyorlar. Ne olursa olsun, dünya üzerinde genetik araştırmaların faturası 3 milyar doları bulmuş durumda ve bu ancak uzay yolculuklarına harcanan parayla kıyaslanabilir.

İnsanın genetik şifresinin büsbütün çözülmesi yolunda ki bu gayretkeşlik felsefe ve bilim çevrelerinde şüpheyle karşılanıyor: İlkin, genetiğe yapılan vurgu, ister istemez insanların aklına Nazi bilimini ve ârî ırk projelerini getiriyor. Kusurlu genlerin yerine ıslah edilmiş olanları koyarak bir genetik temizliğe doğru mu gidiyoruz?

Burada biraz durup genetik tarama testlerinden bahsedebiliriz.

Huntington hastalığı insanlarda erken bunamaya yol açan bir durum ve anne ya da babadan tevarüs edilebilecek bir genle ortaya çıkabiliyor. Ebeveynlerinden birisi bu hastalığa yakalanmış olan bir kişi, yakın zamana kadar, yüzde elli-lik hastalık ihtimali taşıyordu. Geliştirilen yeni bir test kişide söz konusu kusurlu genin olup olmadığını söyleyebiliyor. Fenilketonuri de, kusurlu bir gen vasıtasıyla geçen ve zihinsel özür bırakabilen bir hastalık. Bu hastalık da testlerle tanınabiliyor ve, andığımız ilk hastalığın aksine, durdurulabiliyor. Çocuğun gıdalarından bir aminoasiti kaldırmak yeterli oluyor. Ancak testler burada durmuyor. Yalnızca doğmamış çocuk için değil, anne baba adayları için de yürürlüğe giri-

yor. Mesela, anne ve baba adayının kistik fibroz geni taşıyıp taşımadığı kontrol edilebiliyor ve her ikisinin de bulgu veremeyen (sessiz) taşıyıcı olması durumunda, çocukta aynı hastalığın dörtte bir ihtimalle ortaya çıkabileceği öğreniliyor. Ya sonra? Ayrılırken, “Biz seninle aynı genlerin ve bu yüzden ayrı dünyaların insanıyız” demenin zamanıdır.

Siyahlarda sık görülen bir kansızlık durumu, orak hücreli anemi, sıtmaya karşı bağışıklık sağlar. Afrika’da bu, takdir edersiniz ki, çok önemli. Ancak 1970’lerde iyiliksever Amerikan yönetimi ‘zenci’leri bu hastalıktan korumak için bir tarama başlatmış. Sonuçta, olan genlerinde bu hastalığı taşıyan ama aslında hasta olmayan kişilere olmuş. Bu kişiler hasta olmadıkları halde ‘iyilikseverler’ tarafından ayırma tâbi tutulmuş ve hasta muamelesi görmüşler. Bu türden tarama testleri hastalık ile sağlık arasındaki sınırları muğlaklaştırmakta ve insanı bir köşede sessiz sedasız bekleyen genleri yüzünden mahkûm etmektedir.

Aslında genetik el çabukluğu farklı olgularda farklı kimliklerle karşımıza çıkıyor: Andığım örnekte, zavallı aşığılık ırkı ıslah etmek için; ve yakın zamanlarda, homoseksüalitede genlerin oynadığı rolden bahsederken, ahlakî bir konuyu tıbbın hükümlerine alanına çekmek için.

Genetik araştırmaların en ilginç ve o ölçüde korkutucu olanı ise klonlama tekniğinin keşfi. Bir önceki yazıda da değindiğimiz gibi, Temmuz 93’te ABD’den Hall ve Stillman laboratuvar ortamında döllenmiş bir hücrenin çoğalmasından türeyen ve blastomer adı verilen iki hücreyi ayırmayı başardılar. Daha sonra bu hücreleri yapay zarlar içinde birbirinden ayırabildiler ve 32 kez daha bölünmelerini sağladılar. Bu yeni bir embriyonun rahimde yerleşip büyümesi için gerekli, asgari özelleşmiş hücre sayısı demekti. Yani, laboratuvar koşullarında bir insan rüşeymi oluşturulmuş oluyordu.

Bir an için, bu deneyin dışarıdaki dünyada da çoğaltılabilir olduğunu düşünelim. Gardrobumuzda organlarımızdan bir koleksiyona da yer verebiliriz artık. Eskiyen organların yerine yenilerini koyabilir veya daha geniş imkânları haiz bir gen bankasından önümüzdeki birkaç ay için bir sanat geni rica edebiliriz. Dilerseniz, kendi kopyanızdan beş-on tane de edinebilirsiniz.

Tıpkı bir bilimkurgu romanı gibi...

Görünen o ki geleceğin bilimkurguları da, uzay maceralarını değil, gen savaşlarını anlatacak.

Dolly Kuzu

Genetik, insanı
yeniden tanımlamak
istiyor: O artık
sorumlu bir varlık
değil, genler
havuzundan
rastgele bir seçimle
oluşmuş ve doğuşta
temel özellikleri
programlanmış bir
yaratık.

Cesur yeni dünyaya hoşgeldin Dolly! 'Üretildiği' yılın gündemi-
ne yerleşiveren kuzucuk, bir dizi
etik tartışmayı da beraberinde ge-
tirdi. Son on yılın en önemli gelişi-
mesi olarak selamlanan bu 'labora-
tuar imali' kuzu, Kopernik ve Gali-
le ile birlikte bilim tarihindeki yeri-
ni aldı. Gerçi bu deneyin bilim ta-
rihinde bu kadar mümtaz bir ko-
numa yerleştirilmesine itiraz eden-
ler de vardı ve genetik kanunlarını
bulan Mendel ve DNA'yı keşfeden
Watson ve Crick'e haksızlık edildi-
ği söylendi. Ama kuzucuk yine de
önemli bir 'icat'tı ve kamuoyunda
yankı uyandırdı. Yetişkin bir canlı-
dan insan eliyle türetilen ilk kopya
olan Dolly, laboratuarlarda bir dizi
teknik işlemle gerçekleştirildi. Bir
koyunun genetik materyali, için-
deki genetik bilgi silinmiş bir yu-
murta hücresiyle birleştirildi, elekt-
rik akımıyla rahim duvarına tutu-
nacak bir embriyo haline getiril-
di ve bir kiralık annenin rahminde
büyütüldü.

Burada tüyleri ürperten nokta, bu işlemin binyıllardır canlıların üremesini sağlayan biçimlerde değil de, eşeysiz olarak, insan marifetiyle gerçekleşiyor olmasıydı. Kimileri “Zaten bütün koyunlar birbirine benzemiyor muydu?” diye dalga geçse de, Dolly üretme tekniğinin insanlara uygulanma ihtimali, bir karabasan gibi önümüzde duruyor. Bütün bu olup bitenler haklı olarak insanlara Aldous Huxley’nin *Cesur Yeni Dünya* adlı romanını çağrıştırıyor. İnsanların kuluçka merkezlerinde üretildiği bir dünyanın resmini çizen Huxley’nin öngörülerini gerçekleştirecek mi dersiniz?

Biyolog George Williams, eşeysiz üremenin piyango biletinizi fotokopi ettirmekle aynı şey olduğunu söylüyor. Kazanan numaraya da sahip olsanız, o numara her seferinde aynı olmadığı sürece, bu yöntem işe yaramaz. Bu yöntemle değil insan, bir kurbağa bile üretmek şu an için mümkün görünmüyor; ancak varsayalım ki bu mümkün oldu, bu insanın daha çabuk yaşlanacağı, yaşlılık hastalıklarından yaygın biçimde ölebileceği, cinsel açıdan kısır olabileceği sanılıyor.

Öte yanda, bu deney insanlara uygulandığında pek çok hücre telef olacaktır, bir insanın kopyası yapılmaya çalışılırken ortaya ‘laboratuvar garibesi’ mahluklar çıkarsa, bunun hesabını kim verebilecektir?

Sağduyu sahibi kimi bilim adamları tek bir olgudan büyük genellemelere ulaşmanın yanıltıcı olabileceğini söylüyorlar. Araştırmacılar varolan yumurtanın bütün orijinal genetik materyalini silememiş olabilirler ve yeni çekirdeği yerleştirme işlemi bir ‘yalancı pozitif’ten ibaret olabilir. Üstelik Dolly, DNA’sını henüz olgunlaşmamış bir kök hücreden de almış olabilir.

Yöntemin insanlara uygulanmasını önerenler, bunun organ nakli hususunda büyük avantajlar sağlayacağını iddia ediyorlar. Beyin ölümüne uğramış insanların, kopyaları çıkarılarak, organ naklinde kullanılabileceği söyleniyor. Bu, kuşkusuz, ‘insan olma’nın ne anlama geldiğine dair yeni bir

tanımlama yapılmasını gerektirecek. Bir kişinin 'fotokopisi' insandan sayılmayacak mı? Onun hak ve hukuku olmayacak mı? Bilgi, tek başına bir hedef olarak, manevî ve etik değerleri önceleyecek ve suiistimallere açık araştırmalara salt 'bilgi adına' izin mi verilecek?

Bu gibi sorular, Dolly'nin hukuk alanında da fırtınalar estireceğini gösteriyor. Bir Einstein klonunun orijinalinin dehasını göstermesi gerekmiyor, hayat hikâyelerimiz biyolojilerimizden daha önemli, yine de bu önümüze pek çok sorular koyuyor: Bir klon kendisini nasıl algılayacak? Hür iradesi olan, sorumlu bir birey olarak mı, yoksa ipleri başkalarının eline verilmiş bir robot olarak mı?

Genetik, insanı yeniden tanımlamak istiyor: O sorumlu bir varlık değil, genler havuzundan rastgele bir seçimle oluşmuş ve doğuşta temel özellikleri programlanmış bir yaratıktır. İnsanı biyolojinin zindanına mahkûm eden bu anlayış, insanlığın kadim birikimine ve dine yönelik bir meydan okumadır.

Genetik çalışmalarının yakın zamanlarda ulaştığı sonuçlardan biri, "Geleceğin savaşları genler üzerinden mi yapılacak?" sorusunu giderek daha anlamlı kılan bir gelişmeyi göstermekte. Japonya'da bir bilim adamları grubu bir fareye insanın kromozomlarını, yani binlerce geni nakletmeyi başardılar. *The Independent* gazetesinin verdiği habere göre, halihazırda Amerikan Biocyte firması ile Avrupalı bazı firmalar arasında bir hukuk savaşı sürüyor. Biocyte Avrupa Birliği sınırları içinde doğan bebeklerin göbek kordonundaki alyuvarları kullanma hakkını elinde tutuyor. Avrupalı doktor ve kan uzmanları ise, Avrupa Patent Bürosu'nun geçtiğimiz yıl verdiği bu hakka şiddetle karşı çıkıyor.

Japonya'daki nakil olayında bilim adamları insanın bağıklık sistemi için antikör üreten bir dizi geni fareye yerleştirdiler. Daha önceki çalışmalarda 'transjenik' organizmalar üretilmişti: yani birkaç geni özgür organizmadan, diğerlerini nakledilenden alan organizmalar. Japon çalışmasıyla ilk

kez bir hayvana insanın tüm kromozomu nakledilmiş oluyor. Bu tür hayvanların, ileride her türlü hastalığa karşı antikör üretiminde kullanılması düşünülüyor. Elbette bu da gen pazarını multimilyar dolarlık bir işkolu haline dönüştürüyor. Sözelimi, inekler insan antikoru üretmeye başlarsa, inek sütü anne sütünün yerini alabilir.

İşte dananın kuyruğu burada kopuyor: Bir buluş yapan grup bunun patentini alarak insan sağlığını bir ticaret metaına dönüştürdüğünde tartışma başlıyor. Mesela Biocyte firması göbek kordonu hücrelerinin biricikliğini keşfeden ilk firma oldu: Bu hücreler 'kök hücresi' işlevi görüyor ve şırınga edildikleri hastalıklı dokuda taze alyuvarlar üretebiliyordu. Kanserler ve kalıtsal kan bozukluklarında kemik iliği naklinin yerini almaya başlayan bu yöntemden bugüne kadar beş bin kişi yararlandı.

Büyük firmalar biyoteknolojiye büyük yatırım yapıyor ve bunun kendilerine geri dönmesini istiyorlar. Ama bu iş çoğu zaman kumara da benzeyebiliyor: Sözelimi, Dupont firması kanser geliştirmeye genetik yatkınlığı olan bir fare üretmek için 10 milyon dolar harcadı ve bu ürünü satamadığı için harcadıklarıyla kaldı.

Anlaşılan o ki geleceğin sektörü biyoloji pazarında. Bu kıran kırana rekabetin, yoksul insanların bazı tedavilerden mahrum kalacağı bir vahşi kapitalizme dönüşme tehlikesi mevcuttur. Düşünsenize, artık güç sahipleri gelişmiş silahlara değil, ileri gen teknolojilerine sahip olmakla övünebilecekler. Gen manipölasyonlarıyla insan katliamı da mümkün olabilecek.

Dolly ile zirve noktasına varan bilim Prometeciliği, dur durak tanımadan, insan hayatının kudsiyetini ve biricikliğini ayaklar altına alarak yolculuğuna devam ediyor. Canlılar dünyasına ilişkin deneylere ciddî ahlakî ilkeler getiren bir biyoetik devrime ihtiyacımız var. İnsan kendi soyunu talan yerine çevirmeden önce, sorumluluk sahibi insanlar bu devrimin fitilini ateşlemeliler.

Sara ve Edebiyat

Hastalıklar öteden
beri edebiyatın
ilgisini çekmiştir.
Dönemleri
için esrarengiz
bulunan hastalıklar
sıklıkla hayal
gücü kudretiyle
başka anlamlarla
ilişkilendirilmektedir.

Sara, yani epilepsi hastalığı, beyindeki elektrik akımında meydana gelen düzensizliklerin neden olduğu bir tıbbî durum. Nöbetler halinde gelen ve kol ve bacaklarda kasmalar, bilinç kaybı gibi belirtileri olan sara hastalığı, günlük yaşamda sıklıkla karşılaştığımız ve genellikle tedavi edilebilen bir rahatsızlık.

Bugün epilepsinin tıbbî bir rahatsızlık olduğunu biliyor ve ona ahlakî anlamlar yüklemiyoruz. Ancak, epilepsinin dünya edebiyatındaki yansımalarına baktığımızda, sıklıkla ahlakî veya dinî bir anlamla irtibatlandırıldığını görüyoruz. Epilepsinin kaynağında günahkârlığı, azizliği, dehayı ve ruhsal çöküntüyü gören yaklaşımlar olduğu gibi, onu normal bir durum olarak kabul eden yaklaşımlar da var edebî metinlerde. İncil’de Hz. İsa’nın, nöbetleri olan bir çocuğu içindeki şeytanı kovmak suretiyle iyileştirdiğinin anlatılması, epilepsi ile günah arasında kurulan ilişkiye iyi bir örnektir. George

Eliot'un ünlü romanı *Silas Marner*'da kilisede donup kalma tarzında nöbet geçiren roman kahramanı yere düşmez, ağzından köpükler de çıkarmaz. Hareketsiz kalır ve bakışlarını bir noktada sabitleştirir. Bugün bir epilepsi türü olarak değerlendirilebilecek olan bu durum, Marner'in çevresindeki insanlar tarafından ilahî bir bağış olarak değerlendirilir —tâ ki topluluk içinden birisi çıkıp bu bakışların daha çok şeytanın tasallutu olduğunu söyleyene dek. Shakespeare'in ünlü kahramanı Othello da saradan muzdariptir. Bu öfkeli ve kıskanç katilin saralı olması, kötülüğün kökeninde bunun yat-tığı yolunda bir izlenim vermektedir.

Dostoyevski'nin romanlarında saralı karakterlerin sıklıkla karşımıza çıkıyor olması ise tesadüf değildir. Roman-cının kendisi de saradan muzdariptir ve bunu günlükle-rinde ayrıntılarıyla betimlemiştir. *Karamazov Kardeşler*'in Smerdiyakov'u saralı olan ve cinayete teşebbüs eden bir kişidir. Baba Karamazov'un gayrimeşru oğlu olduğuna inanılan Smerdiyakov'un annesi, Lizateva adında budala bir kadındır. Yaşlı Karamazov'un uşakları tarafından yetiştirilen çocuk, babası olduğuna inandığı adamdan nefret eder ve meşru çocuklar olan diğer üç Karamazov kardeşe karşı içten içe bilenir. Yıllar içinde sara nöbetleri geçiren Smerdiyakov, babayı öldürdükten sonra nöbet taklidi yapar ve ardından uyuyormuş gibi davranır. En büyük evlat olan Dimitri cinayete suçlandığında Smerdiyakov bundan zevk duyacaktır.

Dostoyevski'nin *Budala* adlı romanının kahramanı olan Prens Mişkin ise, İsviçre'de gördüğü epilepsi tedavisinden sonra Rusya'ya dönen ve yurdunda dost edinmeye meraklı biridir. Dostları arasında Rogozhin adlı bir katil de vardır, ancak prens bu adamın içindeki kötülüğü algılayamamaktadır. Güvenilir ve sade bir adam olan Mişkin, Rogozhin'in göz koyduğu bir kadın tarafından sevilmektedir. Kıskançlık içindeki Rogozhin tam Mişkin'i öldürecekken, kahramanımız sara nöbeti geçirir. Prens, dostunun kendisini öldürmek istediğini anlamıştır. Ancak yine de onu affeder. Bura-

da saralı bir kişi karşımıza bir iyilik meleği, bir aziz olarak çıkmaktadır.

Ezilenler adlı romanında ise Dostoyevski saralı bir yetim çocuğun portresini çizmektedir. Daha sonra bir prensin gayrimeşru çocuğu olduğunu öğrendiğimiz Nellie, sara hastalığının yanında, zayıf bir kalbe de sahiptir ve bu yüzden yineleyen nöbetlere dayanamaz, ölür. Ölüm döşeginde, dostu olan yaşlı bir adamı teselli etmeye çalışmakta ve şakalarıyla onu güldürmek istemektedir. Nellie burada diğerkâm bir insan, çektiği onca çileye rağmen başkalarının mutluluğu- nu ön planda tutan bir azize olarak karşımıza çıkmaktadır.

William Golding'ın ünlü romanı *Sineklerin Tanrısı* da saralı bir çocuğu bir aziz olarak çizmektedir. Bir grup çocuk ayak bastıkları adayı keşfe çıktıklarında bir ceset bulur. Onun bir tür canavar olduğuna kanaat getiren çocuklara karşı, saralı olan ve 'arada bir yere düşen' Simon ortada canavar diye bir şeyin olmadığını, sadece çürümekte olan bir cesetle karşı karşıya bulunduklarını söyler. Çocuklar korkar ve Simon'u canavar olmakla suçlarlar. Saralı çocuk dövülerek öldürülür. Simon'un öldürülüşü Hz. İsa'nın çarmıha gerilişini andırmaktadır. Simon, söylediklerine kulak verilme- yen bir aziz gibidir. Kendisi de gerçeği nöbetlerde yakaladığı bakışla elde etmektedir. Epilepsi burada bir görüş yeteneği ve mazlumiyetle sarmalanmış iyilikle ilişkilendirilmektedir.

Hastalıklar öteden beri edebiyatın ilgisini çekmiştir. Verem yüzyıllar boyu ızdırapla karışık bir aşkın sembolü ola- gelmiştir. 'İnce hastalık' deyimi bunu çok güzel anlatıyor. Epilepsi de, tıpkı verem gibi, bir dizi metafora kaynaklık et- miştir. Burada dikkat çekici olan, dönemleri için esraren- giz bulunan hastalıkların sıklıkla hayal gücü kudretiyle baş- ka anlamlarla ilişkilendiriliyor olmasıdır. Nitekim, söz ko- nusu hastalıkların nedenlerinin açıklanmasıyla birlikte, es- rarını hâlâ koruyan kimi hastalıklar bir metafor olarak öne çıkmıştır. Kanser, şizofreni, AIDS ve nihayet ebola, edebiyat ve sinemayı beslemeye devam etmektedir.